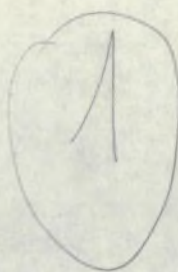

IX / 6, 26
Kladnja 121

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
UNIVERZE V LJUBLJANI

Vladimir Klemenčič

ELEMENTI DEMOGEOGRAFSKEGA RAZVOJA V SLOVENIJI

Problemi prostorske diferenciacije po selitveni mobilnosti

Ljubljana, 1969.

hw. et. 75

K A Z A L O

Stran

UVOD	1
SELITVENA MOBILNOST KOT ELEMENT SOCIALNO GEOGRAFSKEGA RAZVOJA V PROCESU INDUSTRIALIZACIJE SLOVENIJE	3
Nekaj splošnih značilnosti	3
Aspekti raziskave	6
Gradivo za preučevanje selitvene mobilnosti prebivalstva v Sloveniji - metode preučevanja	11
NEKATERI ASPEKTI PREUČEVANJA MOBILNOSTI PREBIVALSTVA V TUJI LITERATURI	19
INDUSTRIALIZACIJA KOT DEJAVNIK MOBILNOSTI PREBIVALSTVA SLOVENIJE IN NJENIH DELOV	28
Nekaj splošnih potez industrializacije mobilnosti prebivalstva	28
Struktura industrijskih krajev, občin in področij	36
Struktura industrije kot dejavnik mobilnosti prebivalstva v nekaterih tipičnih občinah	40
DNEVNA MIGRACIJA INDUSTRIJSKE DELOVNE SILE V SLOVENIJI ..	52
Nekaj splošnih značilnosti	52
Razmerje med številom dnevnih migrantov in števila prebivajočih v kraju zaposlitve leta 1951 in 1961	54
Rast števila moških in žensk, ki prebivajo v krajih zaposlitve in izven njih med letoma 1951 in 1961	56
Razmerje med v industriji zaposleno moško in žensko delovno silo leta 1951 in 1961	62
Dnevna migracija delovne sile med industrijskimi kraji Slovenije	66
Dnevna migracija delovne sile po nekaterih tipičnih občinah	69
Dnevna migracija delovne sile nekaterih tipičnih industrijskih podjetij Slovenije	74
Dnevna migracija kot indikator regionalne diferenciacije Slovenije	82
Dnevna migracija industrijske delovne sile v SRS po intenziteti leta 1961 in rasti med letoma 1951 in 1961	89
Stalne in sezonske selitve prebivalstva Slovenije	90
Odseljevanje in doseljevanje prebivalstva po občinah	90
Sezonsko zaposleni prebivalci Slovenije v tujini	93
Nekaj ugotovitev o doseljevanju, izseljevanju ter sezonski zaposlitvi Slovencev v inozemstvu	95
POREKLO STALNO NASELJENEGA PREBIVALSTVA SLOVENIJE PO ROJSTNEM KRAJU LETA 1961	96
REGIONALNA DIFERENCIACIJA SLOVENIJE PO SELITVENI MOBILNOSTI PREBIVALSTVA LETA 1961	104
ZAKLJUČKI IN POGLED V BODOČNOST	112

Priloge:

Seznam kart	118
Seznam tabel med tekstom	120
Tabele v prilogi	121

U V O D

Regionalizacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva je del študije o demogeografskem razvoju Slovenije v povojnem razdobju. To študijo bosta sestavljala dva dela: selitvena mobilnost prebivalstva in socialno ekonomska struktura z rastjo prebivalstva.

Začetek preučevanja selitvene mobilnosti prebivalstva sega v leto 1951. Že tedaj sem na pobudo pokojnega profesorja Melika, v okviru Inštituta za geografijo pri SAZU, pričel s preučevanjem dnevne migracije delovne sile in s preučevanjem drugih oblik selitvenih tokov prebivalstva Slovenije. Z ustanovitvijo Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani smo leta 1962, ob finančni pomoči Sklada Borisa Kidriča, nadaljevali s sistematičnim preučevanjem dnevne migracije industrijske delovne sile na osnovi gradiva, ki so ga v okviru seminarskih nalog obdelali slušatelji Oddelka za geografijo Filozofske fakultete, in statistično obdelanega gradiva o delovni sili, zaposleni v industriji, ki dnevno migrira na delo za leto 1961. To gradivo nam je posredoval Zavod za statistiko SRS.

Za potrebe priprav regionalnega razvoja Slovenije smo razširili preučevanje na študiji regionalnih migracijskih tokov z vključevanjem preučevanja sezonskih selitev delavcev v inozemstvo in porekla stalno naseljenega prebivalstva po rojstnem kraju. Vse to nam je dalo osnove za prvi poizkus rajonizacije Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva.

Zahvaliti se moram pokojnemu profesorju Meliku za dragocene napotke v začetni fazi preučevanja dnevne migracije delovne sile v Sloveniji. Ravno tako tudi profesorju Ilešiču, ki mi je z naveti pomagal pri delu. Zahvaljujem se tudi profesorju Vogelniku za izsledke njegovega dragocenega in obsežnega dela na tem

področju. Za sodelovanje v okviru Inštituta za geografijo se moram zahvaliti za pomoč sodelavcem. Med njimi zlasti za koordiniranje analitskega in kartografskega dela ter druge organizacije, tovarišici Boži Antonič.

Za finančno pomoč pripada posebna zahvala Skladu Borisa Kidriča in Biroju za regionalno planiranje Republiškega sekretariata za urbanizem.

Za dragocene podatke najrazličnejše vrste se zahvaljujem Zavodu za statistiko SRS ter slušateljem Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti. Slušateljem pripada še posebna zahvala, ker so opravili zamudna preizkusna dela s tabeliranjem in pripravo kart.

Vsem, ki bodo prebirali to delo, se pa že vnaprej zahvaljujem za vse kritične pripombe in ideje, ki mi bodo lahko v pomoč pri nadaljnjem delu.

Vladimir Klemenčič

ELEMENTI DEMOGEOGRAFSKEGA RAZVOJA V SLOVENIJI

Problemi prostorske diferenciacije po selitveni mobilnosti prebivalstva

SELITVENA MOBILNOST KOT ELEMENT SOCIALNO GEOGRAFSKEGA RAZVOJA V PROCESU INDUSTRIALIZACIJE SLOVENIJE

Nekaj splošnih značilnosti

Slovenija je dežela, ki preživlja intenzivno preobrazbo iz klasične agrarne v industrijsko strukturo. Z uveljavljanjem industrijske tehnologije doživljamo preoblikovanje agrarne v industrijsko gospodarsko in socialno prebivalstveno strukturo ter preobrazbo iz klasične agrarne v industrijsko pokrajino.

Učinki industrijske tehnologije se ne uveljavljajo enako v vseh področjih Slovenije. Način, intenzivnost in dinamika uveljavljanja elementov industrijske tehnologije, se od področja do področja zelo razlikujejo. Primera najbolj ekstremnih razlik sta Ljubljansko področje na eni ter panonski in subpanonski severovzhodni ter vzhodni del Slovenije. Na Ljubljanskem območju v gospodarstvu, načinu življenja prebivalstva in v zunanji podobi, že prevladujejo elementi industrijske družbe. V severovzhodni in vzhodni panonski ter subpanonski Sloveniji so pa elementi klasične agrarne družbe še vedno v prevladi, čeprav se elementi industrijske družbe že tudi tu uveljavljajo.

Po gospodarski preobrazbi ter stopnji uveljavljanja in različnih načinov prepletenosti elementov, klasično agrarne z elementi industrijske družbe, se tudi ostala področja med seboj razlikujejo.

Slovenija še ni preživela vseh učinkov tradicije upravno teri-

torialne razbitosti na ogrski ter avstrijski del Avstroogrške, v kateri je bila Slovenija notranje upravno razdeljena med posamezne dežele. Na današnjem ozemlju SR Slovenije je bila kot celotno ozemlje le dežela Kranjska, ki je vključevala Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko, z glavnim mestom Ljubljano. V vseh ostalih deželah je bilo slovensko ozemlje periferija, njegovi posamezni deli so bili vključeni kot periferni deli v dežele: ^{karst}Štajersko, Goriško, Tržaško in Istro. V večini teh dežel je bilo slovensko prebivalstvo v manjšini, deželni centri, ki so bili hkrati gospodarski centri, pa so bili na robu ali izven slovenskega ozemlja. Tako je imelo slovensko prebivalstvo na Štajerskem in na Koroškem za sodeželane Nemce, na Goriškem Italijane, na Tržaškem in v Istri pa Hrvate in Italijane. Zaradi take upravno politične razdelitve, se je lahko uveljavljalo tuje, neslovensko prebivalstvo in imelo dolgo dobo svoj gospodarski in politični vpliv na slovenskem ozemlju.

Slovensko prebivalstvo je bilo pretežno kmečko z zelo neugodnimi socialno posestnimi razmerami. Prirodni prirastek agrarno prenaseljenega podeželja ni mogel dobiti zaposlitve v mestih, zato se je morala večina tega prirastka izseljevati. Kmečki gospodarji so si morali iskati dodatnih virov zaslužka s sezonskim delom v inozemstvu, hkrati se je pa doseljevalo na slovensko ozemlje tuje prebivalstvo. Tudi učinki razbitosti današnjega ozemlja SRS med prvo in drugo svetovno vojno: na Primorski del pod Italijo, in del, ki je bil vključen v Jugoslavijo, še danes niso popolnoma zabrisani. Neugodna socialna struktura s politično gospodarsko podrejenostjo se spreminja ter odmira z uveljavljanjem industrijske družbe šele po drugi svetovni vojni.

Konec druge svetovne vojne je pomenil začetek oblikovanja enotnega gospodarskega prostora v okviru teritorialno zaključene enote SRS, ki danes obsega večino etničnega ozemlja Slovenije. To pogojuje razvoj industrijske tehnologije v industrijski in

kmetijski proizvodnji, razvoj prometnih poti z izgradnjo infrastrukturnih elementov moderne družbe in stopnjevanja mobilnosti prebivalstva z živahnimi migracijskimi tokovi najrazličnejših smeri.

Industrializacija je zatekla agrarno prenaseljeno podeželje z majhnim deležem res pravega urbanega prebivalstva in majhnim številom pravih urbanih centrov.

Po načinih in pogojih uveljavljanja elementov industrijske družbe v Sloveniji moramo tudi zaradi lažjega razumevanja novejših sodobnih aktualnih problemov mobilnosti prebivalstva in regionalnega razvoja razlikovati dvoje razdobj. Razdobje politične zaprtosti z elementi gospodarske avtarktičnosti v prvem desetletju po drugi svetovni vojni, ter obdobje gospodarskega in političnega povezovanja Slovenije z mednarodnimi gospodarskimi tokovi, pri čemer ima posebno vlogo učinek odpiranja meja, tako proti vzhodu kot proti zahodu. To odpiranje meja pomeni ponovno oživljanje že tradicionalne pomembnosti geografske lege Slovenije na stikališču velikih evropskih makroregionalnih enot: Alp, Dinaridov, Panonske nižine, in severnega Jadrana. Ponovno se oživlja pomen Slovenije kot področje križanja evropsko pomembnih prometnih poti med Severno, Srednjo in Zahodno Evropo na eni strani, ter severnim Jadrantom in Severno Italijo ter Jugovzhodno Evropo na drugi strani. Oživela je funkcija starih prometnih poti po zložnem prehoju na meji med Alpami, med Pohorjem in Panonsko nižino, preko alpskega predgorja, med Ljubljansko in Celjsko kotlino, po nizkih kraških prehodih mimo Postojnskih vrat med Ljubljano in severnim Jadrantom. Z razvojem turizma v Dalmaciji in Jugovzhodni Evropi pa pridobivajo na pomenu tudi ugodni alpski prehodi med Koroško in Slovenijo na Karavankah za tokove turistov iz Zahodne in Srednje Evrope.*¹

*1 Vladimir Klemenčič: Some elements of urbanization and regional development of Slovenia. Acta geologica et geographica. Universitatis Comenianae Geographica Nr. 6, str. 145-174, Bratislava 1966.

Aspekti raziskave

Osnovni cilj raziskave je rajonizacija Slovenije po mobilnosti prebivalstva. Mobilnost prebivalstva je dober pokazatelj tendenc in problemov, ekonomskih, socialnih in regionalnih procesov, ki se pojavljajo v Sloveniji kot celoti in njenih posameznih delih. Z razvojem industrializacije se stopnjuje selitvena dinamika in hitro oblikujejo razni tipi migracijskih tokov, ki izražajo glede na značaj prostora odselitve in prostora doselitve ter številnosti in intenzivnosti tokov, tendence družbeno ekonomske preobrazbe, ki se na določenem prostoru razvijajo.

Vogelnik je opravil z analizo in klasifikacijo selitvenih tokov obsežno nalogo. Analiziral je selitve prebivalstva iz podeželja v mesto, iz mest na podeželje, izseljevanje iz Slovenije, doseljevanje v Slovenijo, še posebej podrobno je raziskoval dnevne migracije delovne sile v Sloveniji.*²

V svojem delu bom skušal s pomočjo statističnega gradiva o selitvah, podatkov o poreklu prebivalstva ter podatkov o dnevni migraciji, izluščiti področja različne stopnje in različnih tipov mobilnosti prebivalstva s pomočjo kartografske analize na nivoju občin in katastrskih občin. Skušal bom opredeliti in razmejiti visoko mobilna, imobilna in prehodna področja Slovenije. Razmejitev Slovenije na taka področja nam bo služila kot osnova pri ugotavljanju tendenc različne intenzivnosti lociranja gospodarskih dejavnosti ter poselitve in koncentracije prebivalstva. S kartografsko analizo bomo na nivoju katastrskih občin lahko prostorsko omejili imobilna agrarna področja, to so področja, kamor ne seže vpliv mest z odtegotovanjem delovne sile v obliki dnevne migracije. Gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile bomo na osnovi podatkov o razmerju med moško

*2 Dolfe Vogelnik: Prikaz in analiza migracijsko urbanizacijskih tokov na območju Slovenije. Demografski inštitut, Ekonomska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1967. (Rokopis.)

in žensko delovno silo, ki dnevno migrira v industrijske kraje, podatkov o deležu prebivalstva, ki se je s selitvami dotekal v posamezna gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile iz drugih občin Slovenije, drugih republik in inozemstva, ter strukture industrijskih obratov po panogah, razdelili na labilna in stabilna področja dnevnih migracij, odnosno monostrukturna, polistrukturna ali hierarhično centrirana območja dnevnih migracij. Slovenijo bomo delili na področja praznjenja, področja koncentracije prebivalstva, odnosno področja, kjer lahko v večji ali manjši meri gospodarski razvoj zadovoljuje potrebe naravnega prirastka odraslega prebivalstva po delovnih mestih, in področja, kjer si mora zaradi počasnega gospodarskega razvoja naravni prirastek odraslega prebivalstva iskati zaposlitve z izselitvijo. Taka delitev Slovenije, ki je zasnovana na analizi tendenc mobilnosti prebivalstva, nam lahko služi za plansko usmerjanje regionalnega razvoja z načrtno krepitvijo pozitivnih ter načrtnim preprečevanjem delovanja negativnih elementov tendenc razvoja.

V procesu razkroja stare, klasične agrarne strukture, se na vsem ozemlju Slovenije že uveljavljajo novi elementi industrijske strukture s tendencami koncentracije, diferenciacije in specializacije ter vse večje mobilnosti gospodarstva in prebivalstva.

Tendence h koncentraciji se kažejo v oblikovanju novega pokrajinsko-gospodarskega fenomena mestne pokrajine, s hitrim razvojem mest in zgostitvenih področij, ki jih predstavljajo urbanizirane pokrajine z večjim številom funkcionalno med seboj povezanih industrijskih krajev. Taka področja, ki so gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile, so tudi področja zbiranja industrije. V agrarnih področjih, kjer se uveljavlja industrijska tehnologija, že prevladuje načelo optimalne izrabe zemlje, ki je v nasprotju s proizvodnim načelom agrarne družbe, ki temelji na maksimalni izrabi zemlje. Zato v takih področjih

nazaduje obseg kmetijskih površin. V goratih področjih se znižuje zgornja meja stalne poselitve prebivalstva in se vse bolj uveljavlja težnja po strnjeni poselitvi v naseljih modernega agrarnega tipa. V Sloveniji se kažejo znaki prostorske diferenciacije in specializacije v urbanih področjih z oblikovanjem "city-ja" v Ljubljani, prostora nakupa in poslovnosti, ki je pomemben za vso Slovenijo, ter oblikovanje monofunkcionalnih industrijskih naselij. V agrarnih področjih je pa vse večja težnja po specializaciji kmetijske proizvodnje.

Tendence mobilnosti in gibljivosti se pa kažejo v Sloveniji še posebej v selitvah prebivalstva. Mesta so postala centri mobilnosti, kar se izraža v tendenci koncentriranja prebivalstva z doseljevanjem iz agrarnih področij in oblikovanjem širokih gravitacijskih območij dnevne migracije delovne sile. To je območij, kjer se stekajo tudi tokovi iz mesta naseljenega prebivalstva ter prebivalci, ki se preseljujejo iz ene v drugo občino. Selitveni tokovi pomenijo mobilnost prebivalstva v horizontalni in vertikalni smeri.

Vertikalna mobilnost pomeniboljšanje socialnega položaja, prehod iz enega v drug socialni sloj. V naših razmerah pomeni to še v veliki meri tudi poklicno preslojitev kmečkega prebivalstva in hiter proces prekvalifikacije zaposlenih v nekmečkih poklicih. Mobilnost v horizontalni smeri pa pomeni selitev prebivalstva iz enega področja v drugo, iz enega naselja v drugo, iz ene hiše v drugo, ter iz enega stanovanja v drugo v isti hiši. Vertikalna mobilnost je lahko povezana s horizontalno. K selitvi teži delavec s svojo družino, ali pa neporočeni, kadar je zboljšanjem socialnega položaja povezan tudi prehod iz enega, v drugo podjetje. Še posebej tedaj, kadar je to vezano na menjavo kraja zaposlitve. Vertikalna mobilnost ni vselej povezana s horizontalno. Na vertikalno mobilnost brez horizontalne se zlasti omejuje poklicno preslojeno kmečko prebivalstvo, gospodarji kmečkih gospodarstev ali njihovih otrok, ki so predvideni

za bodoče lastnike kmečkih gospodarstev.

V Sloveniji smo priča kombinirani vertikalni in horizontalni mobilnosti, ki je izražena s selitvenimi tokovi kmečkega prebivalstva v mesto, ter prebivalstva iz enega, v drugo urbano naselje. Zboljšanje socialnega in gmotnega položaja mestnega prebivalstva, ki je v naših razmerah povezano z motorizacijo, se kombinira ta vertikalna s horizontalno mobilnostjo. (Selitev v njihovo okolico.) Za Slovenijo je značilna polovična mobilnost, ki se omejuje le na vertikalno smer. Gospodarji kmetij in odrasli člani kmečkih gospodarstev v širokem zaledju zaposlitvenih centrov se zaposle v nekmečkih poklicih izven kraja bivanja, vendar še naprej prebivajo na kmečkem domu. Tako se pri velikem številu mobilnosti prebivalstva v vertikalni smeri, ni pridružila mobilnost v horizontalni smeri. Taka mobilnost je vezana na dnevno migracijo delovne sile.

Poseben tip načina mobilnosti prebivalstva predstavljajo sezonski delavci, ki odhajajo na sezonsko delo v bolj ali manj oddaljen kraj tuje dežele. Med temi moramo ločiti dva tipa. Sezonske delavce, ki imajo sami, ali pa njihovi starši kmetijske obrate, ter pred odhodom niso bili zaposleni v nekmečkih poklicih in še ob začasnem bivanju doma, delajo na kmetiji, ter sezonske delavce, ki so bili v Sloveniji pred odhodom na sezonsko delo že zaposleni v nekmečkih poklicih. Pri obeh tipih sezonskih delavcev kmečkega in nekmečkega porekla pomeni sezonska zaposlitev le vertikalno in horizontalno mobilnost začasnega značaja.

Vsak selitveni tok prebivalstva ima svoje vzroke in svoje posledice, ki se odražajo v prostoru, zato je to izrazito regionalen pojav. Dnevni migranti povezujejo kraj prebivanja s krajem zaposlitve v zaključeno prostorsko enoto. Dnevni migranti, ki so lastniki kmečkih gospodarstev ali otroci kmečkih gospodarjev, so pa zveza med agrarno in neagrarno produkcijo. Pri selitvah iz podeželja v mesto moramo iskati vzroke in posledice v krajih

odselitve na podeželju, ter v mestu ali njihovi okolici. Pri selitvenih tokovih iz mesta v okolico, pa vzroke in posledice v mestu in v okolici. Pri tokovih dnevnih migracij moramo iskati vzroke in posledice takega gibanja v krajih bivanja ter v krajih zaposlitve, in še posebej posledice na poti med krajem zaposlitve in bivanja. Pri tokovih sezonskih zaposlitev v inozemstvu, pa vzroke in posledice v kraju zaposlitve in krajih doselitve. Vsak migracijski tok spreminja gospodarsko strukturo prebivalstva in gospodarstva ter podobo pokrajine na svoj način, na način, ki izraža tendence regionalne preobrazbe prostora. Slitveni tokovi vnašajo v regionalno strukturo velike spremembe.

Analiza in klasifikacija posameznih selitvenih tokov, ki se kombinirano odvijajo po področjih in jih izražamo z ustreznimi indeksi in kartogrami, nam lahko služijo kot osnova za klasifikacijo tipov področij, glede na mobilnost prebivalstva in osnovo za regionalizacijo po teh tipih. Odseljevanje mladega aktivnega prebivalstva iz prirodno, za agrarno gospodarstvo neprimer- nih področij, je znak staranja preostalega prebivalstva in praznenja pokrajine. Stikanje doselitvenih tokov iz različnih smeri ter intenzivno prepletanje teh, s tokovi dnevne migracije, je znak gospodarske privlačnosti področja za lokacijo gospodar- skih dejavnosti in poselitve prostora. Znaki za ugotavljanje jakosti tendenc po koncentraciji prebivalstva in gospodarskih dejavnostih na določenem prostoru so število smeri ter inten- zivnost selitvenih tokov in prepletanje teh s tokovi dnevnih migracij, ki se odvijajo na območju posameznih centrov zaposlit- ve. Veliko število doselitvenih tokov, intenzivno prepletanje tokov dnevne migracije delovne sile, večji delež žensk med do- seljenci, prevlada mladih med le-temi, ter večje število žensk med zaposlenimi, ki dnevno migrirajo iz kraja stanovanja v kraj za- poslitve, so znaki tendenc po visoki privlačnosti za koncentra- cijo prebivalstva in gospodarskih dejavnostih ter znaki ugodnih pogojev za gospodarski razvoj v perspektivi.

Gradivo za preučevanje selitvene mobilnosti prebivalstva v Sloveniji - metode preučevanja

Preučevanju mobilnosti prebivalstva je posvetil Vogel^{nik} po drugi svetovni vojni veliko pozornosti. V študijah nam je nakazal tendence selitev prebivalstva ter jedra koncentracij po občinah in za večja ali manjša področja Slovenije. V njegovih študijah so nakazane vrste smeri in intenziteta selitev prebivalstva na nivoju občin, ali večjih področij. Mi smo si za razliko od Vogel^{nikovih} raziskav postavili za cilj mikro in makro rajonizacijo Slovenije, po tendencah mobilnosti ter koncentracije in dekoncentracije, ^{prebivalstva} odnosno polnjenja ali praznjenja področij. Pri analizah so nam služili podatki različnega izvora in datuma ter različnih nivojev o stalnih migracijah, sezonskih in dnevnih migracijah industrijske delovne sile, ter podatki o poreklu stalno naseljenega prebivalstva iz uradnega popisa prebivalstva iz leta 1961.

O dnevni migraciji industrijske delovne sile imamo podatke za dve razdobji. Za leto 1951 so zbrani na osnovi prehrambenih kart industrijskih delavcev po industrijskih podjetjih, za leto 1961 pa razpolagamo s podatki uradnega popisa prebivalstva. Podatke za obe razdobji smo obdelali na nivoju krajev in selekcionirano po spolu. Gradivo obeh razdobjij je bilo razmeroma točno, zato je primerljivo. Vse anomalije, ki so se vrinile, smo z vnašanjem na kartograme sproti odstranjevali. Pri obeh primerih so začasno naseljeni delavci iz Prekmurja, ki so bili zaposleni po raznih krajih osrednje Slovenije, navajali svoj kraj stalnega prebivališča v Prekmurju. Zato smo take primere izločali iz seznama dnevnih migrantov. Poseben problem se je odpiral pri razvrščanju manjših obratov med industrijske. Težave so bile tudi pri razvrščanju industrijskih obratov po panogah, ker je bil del istih pri vsakem popisu uvrščen v drugo panogo. Vse te pomanjkljivosti smo v večini primerov odpravili do take mere, da ne morejo vplivati na objektivnost rezultatov celotnega dela.

Razdobje industrializacije Slovenije med leti 1951 in 1961 pomeni višek dinamike prostorskih učinkov dnevne migracije delovne sile, ki jih je težko primerjati s katerokoli drugo deželo po svetu. V tem razdobju se je s hitrim večanjem delovnih mest v industriji prelil iz podeželja v mesta, ali njihovo okolico, velik del viškov delovne sile, to je tistega dela prebivalstva, ki se je ob zaposlitvi v nekmečkem poklicu odselil iz svojega domačega kraja v bližnji industrijski kraj*³ iste ali sosednje občine, ali pa tudi v industrijske kraje z večjo oddaljenostjo. To je doba hitre poklicne preselitve delovne sile kmečkih gospodinjstev, ki se z vključitvijo v neagrarni poklic izven domačega kraja, ni odselila, temveč še naprej stanuje doma na kmetiji, in kot dnevni delavni migranti potujejo z doma vsak dan na delo ter z dela nazaj na kmetijo, kjer še sodelujejo v kmetijski proizvodnji. To je pojav, ki preoblikuje kmečko gospodinjstvo v mešano delavsko-kmečko, ali v nekmečko. V razdobju 1951 - 1961 so se začrtale teritorialne meje gravitacijskih območij dnevne migracije industrijske delovne sile. To je prostora, ki se po intenziteti ter strukturi dnevnih migrantov, notranje še naprej diferencira.

Podatki dnevnih industrijskih migrantov iz posameznih industrijskih krajev, vnešeni na karti za leto 1951 in leto 1961, po absolutni metodi in v barvnih odtenkih nam kažejo na eni strani, iz katerih krajev prihajajo dnevno migranti na delo, odnosno od kod, iz katerih krajev dobivajo industrijski kraji z dnevno migracijo delovno silo. Primerjava dnevne migracije delovne sile na osnovi kart za leti 1951 in 1961, ki sta bili izdelani po absolutni metodi, nam pokaže teritorialno širjenje gravitacijskih območij dnevne migracije industrijske delovne sile posameznih industrijskih krajev in tendence stopnjevanje intenzivnosti odlivanja delovne sile iz podeželja v industrijske kraje. Karti, izdelani po absolutni metodi, nam kažeta razhajanje industrijskih

*3 Kot industrijski kraj označujemo v naši študiji vsa tista naselja, kjer industrija zaposluje več kot 20 ljudi.

dnevnih migrantov iz posameznih krajev v več industrijskih krajev.

Primerjava odlivanja industrijske delovne sile iz krajev prebivanja v različne smeri, ali v več zaposlitvenih krajev med leti 1951 in 1961, kaže, da se je število krajev, ki oddajajo delovno silo večjemu številu industrijskih krajev, povečalo, zvišalo pa se je tudi število industrijskih krajev, kamor taka naselja delovno silo oddajajo. Vse bolj se pa tudi povečuje vsakodnevna izmenjava industrijske delovne sile med kraji zaposlitve.

Izoblikovala so se mejna področja dnevnih migracij med posameznimi industrijskimi kraji. Iz teh območij, ki leže med industrijskimi kraji in so v manjši medsebojni oddaljenosti, oddajajo posamezni kraji svojo delovno silo dvema, pa tudi večjemu številu industrijskih krajev. Med leti 1951 in 1961 so se na slovenskem ozemlju izoblikovala področja prepletениh migracijskih tokov. Ta so nastala z izmenjavo delovne sile med posameznimi industrijskimi kraji z dnevno migracijo delovne sile iz posameznih krajev, kjer le-ta stanuje k večjemu številu industrijskih krajev.

Kartografske analize s ploskovno metodo izdelanih kart o dnevni migraciji industrijske delovne sile za leti 1951 in 1961, kažejo, da so se gravitacijska zaledja posameznih zaposlitvenih krajev že povezala v sklenjeno območje, ki se vleče od Jesenic, mimo Ljubljane, Celja, Slovenske Bistrice, Maribora, Raven, Slovenjgradca ter Velenja in Celja. Izven tega obsežnega in sklenjenega območja dnevne migracije delovne sile so se izoblikovala manjša izolirana območja dnevne migracije, ki jih obdaja pretežno agrarna pokrajina v Koprščini, okoli Nove Gorice in Novega mesta. V ostalih področjih jugovzhodne in severovzhodne Slovenije so si pa izoblikovali industrijski kraji svoja gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile kot

otoki okoli osamljenih centrov sredi agrarne pokrajine. V Sloveniji so se izoblikovali že do leta 1951, zaposlitveni industrijski kraji in tri zone. Zona gravitacijskih območij dnevne migracije industrijske delovne sile, zona krajev, ki so izven območja dnevne migracije delovne sile, ter neposeljena zona. Do leta 1961 se je zona gravitacijskih območij dnevne migracije industrijske delovne sile močno razširila, zona čistih agrarnih območij, ki ne zalagajo industrijskih delovnih centrov z delovno silo, pa močno skrčila.

Zona gravitacijskih območij industrijske delovne sile je po intenzivnosti izmenjave delovne sile med posameznimi industrijskimi kraji in glede na število zaposlitvenih industrijskih krajev, ki jim jih dajejo stanovanjska naselja, razdeljena na več tipov. Tip, gravitacijskega območja, kjer posamezni kraji oddajajo svojo delovno silo enemu samemu industrijskemu kraju; tip gravitacijskega območja, kjer se prepletajo tokovi dnevnih migracij večjega števila industrijskih krajev, in tip, kjer se prepletajo tokovi dnevnih migracij večjega števila industrijskih krajev s tokovi dnevne migracije med industrijskimi kraji.

Če je v takem industrijskem kraju enostransko razvita industrija, uvrščamo območja dnevne migracije takih industrijskih krajev v monocentrična gravitacijska območja. Če pa ima zaposlitveni industrijski kraj več panog, ki lahko nudijo zaposlitev obema spoloma prebivalstva, ter prebivalstvu različnih starosti in poklicev, pa taka območja imenujemo policentrična gravitacijska območja. Območja dnevnih migracij z večjim številom zaposlitvenih krajev različnih hierarhičnih stopenj, z enim ali dvema večjima centralnima krajema, ter večjim številom srednje velikih ali manjših industrijskih krajev, imenujemo hierarhično centrirani tip gravitacijskih zaledij dnevne migracije delovne sile.

Gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile lahko delimo tudi na labilna in stabilna. Stabilna so tista, kjer je ravnotežje

med željami in možnostjo za zaposlitev. Stabilna gravitacijska zaledja industrijske delovne sile so hierarhično centrirana gravitacijska zaledja dnevne migracije. Labilna področja so pa tista, kjer še prevladujejo elementi stare klasične agrarne strukture. Število delovnih mest, pa tako glede kvalitete kot kvantitete, ne zadovoljuje želja po zaposlitvi prirodnega prirastka odraslega prebivalstva ali poklicno preslojenega kmečkega prebivalstva. Bolje plačana delovna mesta so zelo redka. Taka področja imajo tudi slabo razvito in nediferencirano šolstvo ter slabo razvite terciarne dejavnosti. Stalna in sezonska selitev delovne sile je parmanenten pojav. Za naselitev industrije pa taka področja niso privlačna. Labilna gravitacijska območja leže na robu stabilnih s hierarhično centriranimi območji dnevne migracije delovne sile, ali pa so osamljena sredi čiste agrarne pokrajine. Tista labilna področja, ki leže na robu stabilnih gravitacijskih območij, se polagoma povezujejo s stabilnimi, več labilnih gravitacijskih območij delovne sile, pa se lahko teritorialno postopoma združi in preraste v stabilna hierarhično centrirana gravitacijska področja.*⁴

Na osnovi primerjave podatkov o stopnji rasti števila industrijskih dnevnih migrantov med leti 1951 in 1961 smo s kartografsko analizo izluščili zone različnega naraščanja števila dnevnih migrantov. S kartografsko analizo in s pomočjo ploskovne grafične metode, na nivoju katastrskih občin, smo izluščili zone z različno intenzivnostjo dnevnih migrantov. Prostorsko prikrievanje zon največje rasti dnevnih migrantov in zon krajev z najvišjim številom dnevnih migrantov med letoma 1951 in 1961, so zone različne stabilnosti gravitacijskih območij delovne sile.

Kartografska analiza nam je po tej poti dala tudi osnove in izhodišča za ugotavljanje tendenc po selitvi v posameznih področjih Slovenije. Izhodišče za ugotavljanje stopnje mobilnosti ter regionalne delitve Slovenije, nam služijo podatki o rojst-

*4 K. Ganser: *Pendelwanderung in Rheinland - Pfalz Struktur, Entwicklungsprozesse und Raumordnungskonsequenzen*. Rokopis, Geographisches Institut Technische Hochschule München 1967.

nem kraju stalno naseljenega prebivalstva Slovenije za leto 1961, na nivoju katastrskih in upravnih občin. Za analizo nam služijo podatki o deležu prebivalstva, ki živi v rojstnem kraju, odnosno se je v okviru iste občine preselil iz rojstnega kraja v sedanji kraj bivanja, deležu tistih, ki so se preselili v sedanji kraj bivanja iz drugih občin, ter deležu tistih, ki so se rodili in preselili v sedanji kraj bivanja iz drugih republik SFRJ, ali iz inozemstva.

Visok delež stalno naseljenega prebivalstva na območju katastrskih občin, ki se ni selil iz svoje rojstne občine, je znak, da območje za doseljevanje prebivalstva ni privlačno. To je tudi znak, da isto ni privlačno za gospodarske investicije, zato se prebivalstvo odseljuje, a v zelo majhni meri doseljuje.

Področja z visokim deležem v občini rojenega prebivalstva so identična področjem gospodarskega praznenja in nazadovanja števila prebivalstva. Področja z visokim deležem rojenih izven občine bivanja, rojenih v drugih občinah SRS, drugih republikah SFRJ ali v inozemstvu, so področja doseljevanja in bolj ali manj ^Uzgodna za poselitev in lokacijo gospodarskih dejavnosti.

Drugo skupino gradiva za ugotavljanje področij po stopnji mobilnosti prebivalstva predstavljajo podatki o skupnem številu vseh migracij za odselitev in doselitev, ter podatki o številu sezonskih izseljencev na nivoju občin za posamezna leta. Ker za ta pojav razpolagamo le s podatki na nivoju občin, nam ti ne morejo služiti kot podatki o dnevni migracijah in poreklu prebivalstva za mikro rajonizacijo področij Slovenije po mobilnosti prebivalstva. So pa dragocen pripomoček in dopolnilo, ki lahko potrdijo ugotovitve različne mobilnosti območij Slovenije, pa tudi pripomorejo k novim spoznanjem.

Podatki o številu migracij, odselitev in doselitev po občinah za leto 1962, 1963, 1964, 1965 in 1966, nam z izračuni migracijskega salda za petletno razdobje med leti 1962 in 1966, ter še posebej za leto 1966, kažejo razlike v intenzivnosti in tendencah migracij po občinah in širših področjih.

Z izračunom salda migracij so naše ugotovitve pokazale področja, kjer proces sproščanja agrarne prenaseljenosti še traja in ni tendenc po hitrejšem razvoju neagrarnega gospodarstva, ki bi lahko prirodni prirastek odrasle delovne sile ter iz kmetijstva sproščene odrasle delovne sile, sproti zaposlovalo; in področja, kjer je proces sproščanja viškov delovne sile v kmetijstvu že zaključen, a ugoden gospodarski razvoj lahko nudi zaposlitev prirodnemu prirastku odraslega prebivalstva, pa tudi doseljenemu prebivalstvu. Primerjava med saldonom migracij za razdobje petih let ter saldonom migracij za občino Slovenijo za leto 1966 kaže na tendence večanja števila občin Slovenije s pozitivnim migracijskim saldonom, ki se že zraščajajo v večja območja.

Število brutto migracij na tisoč prebivalcev kartografsko predstavljenih po občinah nam to podobo še dopolni. Število brutto migracij je temvečje, čim višja je gospodarska razvitost občine ali področja. Najnižja je na monocentričnih območjih dnevne migracije industrijske delovne sile na subpanonskem področju, najvišja pa na območju Ljubljane, kjer že lahko govorimo o oblikovanju hierarhično centriranega tipa območja dnevne migracije.

S stopnjevanjem gospodarskega razvoja se povečuje število selitev, doseljevanje in odseljevanje, zato nam indeks brutto migracij, kartiran na karti, izlušči prostorska jedra relativno visokega števila brutto migracij na tisoč prebivalcev v občinah na območju Maribora, Celja in Ljubljane, poleg tega pa še področja z zmernim številom, ter področja z nizkim številom brutto migracij. Področja z nizkim številom brutto migracij so

po svojem splošnem gospodarskem značaju zelo različna.

Poseben element v tendencah mobilnosti prebivalstva so tokovi sezonskega zaposlovanja našega prebivalstva v tujini. Število registriranih ljudi, ki so odšli na sezonsko delo, je znatno nižje od dejanskega, ter še veliko nižje od skupnega števila tistih, ki so leta 1968 delali v inozemstvu. Dogovori med Jugoslavijo in deželami, ki sprejemajo našo delovno silo in rešujejo vprašanje socialnega zavarovanja ter druga pravna vprašanja, ki se počasi uveljavljajo za naše delavce v tujini, sili naše delavce in delodajalce v tujini k bolj organiziranemu delu s posredovanjem naših komunalnih zavodov. Evidenca tistih, ki odhajajo na delo v tujino, se iz leta v leto izpopolnjuje. Ostane nam pa še nejasna evidenca tistih delavcev, ki so se odselili v inozemstvo pred leti. Delovna sila, ki je na delu v inozemstvu in dela organizirano v okviru naših podjetij v tujini, tudi ni šteta kot sezonska, v inozemstvu zaposlena delovna sila, čeprav bi jo morali šteti kot posebno kategorijo sezonskih delavcev. Med sezonske delavce tudi ni šteta delovna sila iz obmejnih krajev Pomurja, Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške, ki stalno ali občasno dela v inozemstvu. Iz obmejnih občin, kjer veljajo predpisi maloobmejnega prometa, odhajajo na delo v razmeroma velikem številu kot priložnostni delavci. Čeprav ti delavci zaradi svojstvenega načina prehajanja čez mejo z obmejnimi propustnicami ter s statusom priložnostnega delavca, niso registrirani tu tudi ne kot delavci pravno in socialno zaščiteni. So pa po gospodarski funkciji, vloženem delu in ustvarjanju dohodka, ki je pomemben za obmejna, zlasti gospodarsko pasivna področja, socialno zelo pomembni. Imajo večjo vlogo, kot smo si jo lahko predstavljali. Brez te delovne sile bi se morala nekatera področja onstran meja tako v agrarnem kot v neagrarnem gospodarstvu preusmeriti.

Za pravilnejšo predstavo regionalne diferenciacije po intenzi-

teti v sezonske tokove vključenih delavcev, smo na osnovi razpoložljivih podatkov kartirali občine po številu sezoncev v inozemstvu na 1000 prebivalcev. Na ta način so se odkrili po vzrokih in posledicah ter vplivih na regionalno strukturo različni tipi področij.

NEKATERI ASPEKTI PREUČEVANJA MOBILNOSTI PREBIVALSTVA V TUJI LITERATURI

V deželah, ki jih je zajela industrijska tehnologija, se v težnji po ravnotežju med potrebami in možnostjo po zaželjeni zaposlitvi ter po željenem načinu prebivanja, odvija poklicno prestrukturiranje iz primarnega v sekundarni odnosno terciarni sektor. Fourastie*⁵ je v svojem delu "Le grand espoir du XXe siècle" označil dobo razkroja agrarne strukture prebivalstva in nastajanje industrijske, kot prehodno dobo iskanja ravnotežja med potrebami in možnostjo druge zaželjene zaposlitve, s preoblikovanjem iz primarne agrarne, v takozvano terciarno "civilizacijo". V težnji po zaposlitvi se prebivalstvo iz agrarno prenaseljenih področij seli proti mestu, hkrati pa razseljuje iz mestnih jeder (city-ja) na obrobje mesta. Iz mesta se tudi razseljuje industrija. V mestu se razvija "city", kjer vse bolj pridobivajo na pomenu trgovina in druge dejavnosti poslovne narave, ob starih upravnih, kulturnih, šolskih in znanstvenih ustanovah. Povečano število zaposlenih v "City-ju" priteguje vedno večje število migrantov iz okolice. Iz mesta pa potuje prebivalstvo dnevno na delo v industrijska območja v obliki dnevne migracije. V centrih mest nazaduje število prebivalstva zaradi razseljevanja. Na račun

*5 Jean Fourastie, "Le grand espoir du XXe siècle", Progres technique - Progres économique, Progres social. Presses universitaires de France, Paris 1952, str. 131 - 135.

povečanega števila delovnih mest v "city-jih" je število prebivalstva preko dneva tam znatno večje kot ponoči. Najprej so izgubili na račun formiranja "city-ja" število prebivalstva London in New York; v sredini 19. stoletja, v 70 in 80 letih, pa Berlin in Paris. V dvajsetem stoletju pa je v vseh večjih mestih oblikovanje "city-ja" splošen pojav. Berlin je na primer izgubil med leti 1910 in 1939 v notranjih okrajih 300.000 prebivalcev. Meckelein*⁶ v študiji "Tendence razvoja kulturne pokrajine v industrijski dobi" osvetljuje učinke tega procesa v podobi agrarne in urbane pokrajine. London je imel 1921. leta 600.000 dnevnih migrantov, leta 1962 pa 1,300.000. Eden od osnovnih problemov dnevnih migrantov "city-jev" velikih mest je vožnja z osebnimi avtomobili. V Londonu se v center pripelje skoraj tri četrtine dnevnih migrantov z osebnimi avtomobili.*⁷ Tendence oblikovanja "city-ja", ki so rezultat uveljavljanja industrijske tehnologije in načina modernega življenja, se kažejo že tudi v Ljubljani. V Ljubljani je v občini Center nazadovalo število prebivalstva v letih 1962 in 1966 za 1602 prebivalca. Da se nazadovanje števila prebivalstva v Ljubljani nadaljuje, kaže sorazmerno veliko nazadovanje za 586 ljudi v letu 1966.*⁸

Ziegler*⁹ opozarja, da se z industrializacijo oblikujejo tri

*6 Wolfgang Meckelein, "Entwicklungstendenzen der Kulturlandschaft im Industriezeitalter", Technische Hochschule, Stuttgart, 1965, str. 30-32.

*7 R.E. Pahl, "Urbs in rure". The Metropolitan Fringe in Hertfordshire. London school of Economics Science Geographical Papers, No. 2, 1964.

*8 Zavod za statistiko SRS, Ljubljana 1969.

*9 Heinz Ziegler, "Die Beschäftigten - Einzugsbereiche der Grossbetriebe in München". München Geographische Hefte, Heft, 25, München 1964.

sfere življenja prebivalstva. Človek živi v sferi dela, v sferi stalnega bivanja, ter v sferi oddiha. Vsaka sfera se zaradi svojstvene funkcije prostorsko specifično oblikuje. Seveda imamo lahko čiste prostorske sfere, dela, bivanja ali oddiha, lahko so pa na različne načine med seboj prepletene. Na začetku razvoja industrijske družbe, kjer večina zaposlenih še ni motorizirana, se delovno mesto postopoma oddaljuje od kraja stanovanja. Družina se ne seli h kraju zaposlitve, temveč posamezni zaposleni član gospodinjstva dnevno migrira na delo. V agrarni družbi je delovno mesto in kraj bivanja pod eno streho, ali pa je razdalja med delovnim mestom in stanovanjem zelo majhna. Celotno gospodinjstvo živi od ene gospodarske dejavnosti. V industrijski družbi so pa aktivni člani zaposleni v različnih gospodarskih dejavnostih in so delovna mesta posameznih članov gospodinjstev lahko v različnih krajih. Prav tako lahko tudi otroci obiskujejo šole v različnih krajih. Pri nas imamo lahko tak primer v industrializirani pokrajini. Na primer: Od odraslih članov gospodinjstva, ki prebivajo v Domžalah, dela moški član v Kamniku, žena v Jaršah, en otrok obiskuje osnovno šolo v Domžalah, drugi gimnazijo v Kamniku, tretji pa univerzo ali kako strokovno šolo v Ljubljani. Zato o kraju bivanja ne more odločati v industrijski družbi delovno mesto, temveč se to prilagaja potrebam strukture celotnega gospodinjstva. V novejšem času pa odloča o kraju bivanja zaradi podaljšanja prostega časa, tudi oddih. Pri lokaciji bivanja dnevnega migranta je močno odločilen socialni položaj. Zaposlenci, ki pripadajo višjim socialnim slojem in so že motorizirani, vse bolj teže po bivanju v enostanovanjski hiši v mirnem okolju. Pri tej grupi se kombinira sfera bivanja s sfero oddiha. V novejšem času se pa s skrajševanjem delavnika, sfera oddiha z izgradnjo weekend hiše v prirodno ugodnem področju, postopoma oddaljuje od sfere bivanja. Tendence oblikovanja treh sfer življenja prebivalstva se pričenjajo uveljavljati tudi pri prebivalstvu Slovenije. Glede na poprečno število gospodinjstev na eno weekend hišo Ljubljana že dohiteva mesta razvitih dežel. Učinki tega prepletanja življenja

slovenskega prebivalstva v treh sferah se že kažejo po naseljih Slovenije, zlasti v alpskih področjih. V Zahodni Istri ob morju, si je pa slovensko prebivalstvo že izoblikovalo čisto in specializirano sfero oddiha z izgradnjo weekend naselij. Sfera oddiha se tudi prepleta z agrarnimi področji, ki so v procesu praznenja. To je v področjih, kjer ni ugodnih pogojev za razvoj modernega kmetijstva in tudi ne za lokacijo drugih gospodarskih dejavnosti, za oddih so pa ugodni prirodni pogoji.*¹⁰ *¹¹

Mobilnost prebivalstva se z razvojem industrijske tehnologije zelo hitro stopnjuje. V ZDA je na primer samo v letu 1949 in 1950 zamenjalo svoje bivališče 12,6% prebivalstva*¹². V Španiji je v času petnajstih let zamenjalo prebivalstvo velikih mest enkrat svoje bivališče, v Čehoslovaški pa v enako dolgi dobi v vrednosti dva in pol krat celotnega prebivalstva države. Na Norveškem je zamenjalo prebivalstvo bivališče v petnajstih letih v vrednosti deset kratnega števila prebivalstva te države. V Zahodni Nemčiji menja v 14 velikih mestih letno vsak peti prebivalec svoj kraj bivanja.*¹³ Velika mobilnost se izraža tudi v vse večjem koncentriranju prebivalstva na manj obsežnih področjih. Na severovzhodnem delu ZDA je skoncentriranih 55 milijonov ljudi, na Japonskem, okoli Tokija 25 milijonov, v Sovjetski zvezi se je izoblikovalo 57 velikih mestnih aglomeracij, v Zvezni republiki Nemčiji devet, in v njih živi 43% vseba prebivalstva Zvezne republike.*¹⁴

*10 Jeršič: "Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri"; rokopis; Inštitut za geografijo, Ljubljana 1968.

*11 Vojvoda Metod: "Spreminjanje gospodarskih funkcij in fiziognomije sezonsko poseljenega pasu v slovenskih Alpah". Rokopis, Inštitut za geografijo, Ljubljana 1967.

*12 H. Boesch, USA. Erschliessung eines Kontinentes; Bern 1956.

*13 Franz Schaffer, "Untersuchungen zur sozialgeographischen Situation und regionalen Mobilität in neuen Grosswohngebieten am Beispiel Ulm - Eselsberg. Münchner Geographische Hefte 1968, Heft 32, str. 11.

*14 Meckelein, citirano pod cit. 6, str. 33.

Z migracijami prebivalstva se ukvarjajo demografi, geografi, sociologi in ekonomisti. Vse pogosteje so raziskave mobilnosti prebivalstva aplicirane za potrebe regionalnega planiranja in urbanizma. K takim raziskavam teži v nerazvitih deželah vprašanje prehranjevanja prebivalstva, v že industrializiranih deželah pa narekujejo preučevanje vse bolj zapleteni procesi selitev. Med zelo podrobne in vsestransko zelo utemeljene sodijo Vogelnikove študije o selitvah prebivalstva v Sloveniji.*¹⁵ Zelo podrobno in vsestransko so preučene migracije na Poljskem*¹⁶. Nove tokove in probleme selitev prebivalstva nam povezano s tipologijo demogeografskih struktur na nekaterih primerih dežel po svetu ter z nekaterimi novimi metodološkimi geografskimi aspekti predstavi Wilbur Zelinsky*¹⁷. Prostorski razvoj v luči migracij prebivalstva nam v zelo nazorni luči kaže na primeru pariške mestne regije, s podrobno analizo po posameznih delih in conah, Lucchi.*¹⁸ Pahl*¹⁹ nam je v študiji "Urbs in rure" na primeru grofije Hertforshire osvetlil genezo razvoja severnega dela metropolitanske regije Londona. Analiziral je vse faze, povezano z migracijami, od razkroja agrarne strukture, oblikovanja agrarne preskrbovalne osnove za London, naselitve premožnejših slojev iz Londona, ki so dnevno migrirali od tam v London, izoblikovali tip naselja "gardencity", do izoblikovanja samostojnih četrti in zaposlitvenih centrov.

Migracijski tokovi so kartografsko predstavljeni v skoraj vseh nacionalnih atlasih. Za Anglijo je Osborne R.H. pripravil po popisnem gradivu iz leta 1951 - 1961 populacijski atlas.*²⁰

*15 Vogelnik: Citirano pod 2.

*16 Kosinski Leszek, "Geografija Ludnosci", Waršava 1967 in Procesy ludnosciowe na ziemiach odzyskanych w latach 1945-1960, Prace geogr., Warszawa 1963.

*17 Wilbur Zelinsky: "A prologue to population Geography", Foundations of Economic Geography Series, 1966.

*18 Alphonso Lucchi: "Les migrations alternates dans la region parisienne". Annales de Geographie, Paris 1966, str. 47-56.

*19 Pahl: citirano pod 7.

*20 Osborne R.H., "Atlas of population change in the East Midland counties", 1951-1961, University of Nottingham, 1966.

Najintenzivnejše migracijske raziskave, in po razvitih državah najbolj številne, so raziskave dnevne migracije delovne sile z doma na delovno mesto in obratno. Ta pojav so pričeli analizirati in spremljati po popisih prebivalstva ter raznih študijah v zahodnoevropskih državah, v Nemčiji in v Belgiji že ob koncu 19. stoletja. Zlasti so se začele množiti študije posameznih mest, zaključenih regij, med prvo in drugo svetovno vojno. Po drugi svetovni vojni so se izoblikovali posebni raziskovalni centri, na primer v Brnu (Macka), in Utrechtu v Belgiji. Objavljene so tudi študije o dnevni migraciji v posameznih državah. Večina le-teh spremlja dnevne migracije z uradnimi popisi prebivalstva.

V zadnjih letih je bilo po posameznih deželah objavljenih več sto razprav, ki obravnavajo metodologijo preučevanja, teoretične aspekte posameznih problemov dnevne migracije prebivalstva mest in večjih, ali manjših regij. Na Poljskem je bilo l. 1964 od skupnega števila zaposlenih, 21% dnevni migrantov, na Češko-slovaškem leta 1941, 43%. Na Madžarskem je bilo dnevni migrantov od skupnega števila v industriji zaposlenih l. 1956, 24,7%, v Zvezni republiki Nemčiji l. 1961 od skupnega števila zaposlenih, 24,2% dnevni migrantov, v Belgiji je bilo l. 1947 od skupnega števila zaposlenih, 40% dnevni migrantov, v Holandiji pa 15,2%. V Avstriji je bilo leta 1955 21% dnevni migrantov od skupnega števila zaposlenih. V Švici je bilo leta 1941 13% dnevni migrantov. Na Švedskem je delalo l. 1945 izven meja svoje občine in dnevno migriralo na delo, 8,2% delavstva.*²¹

Dickinson*²² je obdelal dnevno migracijo za celotno Holandijo,

*²¹ Teofil Lijewski: "Dojazdy do pracy w Polsce", Warszawa 1967.

*²² Dickinson R.E., "The Geography of Commuting in West Germany", "Annals of the Association of American Geographers" (1959), str. 443-456.

The Geography of commuting: the Netherlands and Belgium.
"The Geographical Review", 1967, str. 521-538.

Belgijo in Zahodno Nemčijo, S. Jenala*²³ za Švico, O. Tulippe*²⁴ za Belgijo, E. Kant*²⁵ za Švedsko, W. Nellner*²⁶ in H. Staubach*²⁷ za Zvezno republiko Nemčijo. R. Lawton*²⁸ za Anglijo in Wales, ter Hursky*²⁹ za Čehoslovaško. Karte o dnevni migraciji so bile objavljene v nacionalnih atlasih Belgije in Avstrije.

Večina del, ki preučujejo dnevno migracijo na nivoju držav, pa tudi mnoge študije za posamezna mesta, obravnavajo frekvence tokov dnevnih migracij, ugotavljajo prostorska jedra dnevne migracije, intenzivnost izmenjave med posameznimi upravnimi enotami, izgubo časa dnevnih migrantov na poti do delovnega mesta in obratno, ter materialna vprašanja potovanja. Dnevne migrante obravnavajo tudi v študijah selekcionirano po kvalifikaciji in po uporabi prometnih sredstev. V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno, zlasti pa po njej, je napisanih vse več študij o teoretičnih aspektih in o metodologiji preučevanja dnevne migracije delovne sile. Vse bolj se uveljavlja obravnava dnevne migracije kot elementa regionalne strukture. Hartke*³⁰ je na primer

- *23 Jenal S., Pendelwanderung in der Schweiz, "Geographica Helvetica", 1951, str. 1-10.
- *24 Tulippe O., La population active en Belgique: Localisation et mouvements. "Les Cahiers de l'Urbanisme", Bruxelles 1954.
- *25 Kant E., Suburbanization, urban sprawl and communitation: Migration in Sveden, a symposium, "Lund Studies in Geography", Lund 1957, str. 244-309.
- *26 Nellner W.: Die Pendelwanderung in der Bundesrepublik Deutschland, ihre statistische Erfassung und kartographische Darstellung. "Berichte zur deutschen Landeskunde 1956, str. 229-253.
- *27 Herman Staubach: Pendelwanderung und Raumordnung, Köln 1962.
- *28 Lawton R.: The Daily journey to work in England and Wales. "Town Planning Review", 1959, str. 241-257.
- *29 Hursky J.: The commuting intensity of Czechoslovak towns. "Journal of the Czechoslovak Geographical Society", Supplement for the XXth International Geographical Congress 1964, str. 135-142.
- *30 Hartke W.: Das Arbeits - und Wohnortsgebiet im Rhein - Mainischen Lebensraum. "Rhein - Mainische Forschungen", Frankfurt am Main 1938.

Že leta 1938 obravnaval dnevno migracijo kot element regionalnega razvoja in regionalne strukture. Kot element, ki na svoj način oblikuje v odvisnosti med krajem bivanja, krajem zaposlitve in vmesnega prostora, svoj življenjski prostor. Za Hartkeja je prostor med bivanjem in krajem zaposlitve zaključena prostorska enota, zato je dnevna migracija pomemben indikator razjonizacije prostora. Klasificira dnevne migrante ali tokove dnevnih migracij iz podeželja v mesto, ali iz obrobja mest v mesto, iz mesta na obrobje, iz ene v drugo regijo. Podobno obravnava dnevno migracijo tudi Vooyes*³¹ iz Utrechta, ki po različnem učinku v prostoru, loči avtohtone od alohtonih dnevnih migrantov. Avtohtoni dnevni migranti so tisti, ki iz svojega rojstnega kraja, kot dnevni migranti, potujejo na delo v bližnji ali oddaljeni center in imajo večinoma kmetijo ali lastno hišo. Alohtoni so pa tisti, ki so se doselili v kraj bivanja iz sosednje regije ali pa iz mesta. Schöller*³² razglablja o dnevni migraciji kot geografskemu pojavu v odvisnosti teh z elementi prirodno in družbeno geografske narave v celotnem kompleksu prostora. Podobno kot Hartke v citirani študiji, obravnava Jadwiga Herma*³³ dnevno migracijo Južne Poljske. Pri tej študiji stopa posebno v ospredje povezanost dnevne migracije delovne sile s problemi mešane delavsko kmečke strukture. Tudi Dobrowolska*³⁴ v številnih študijah obravnava dnevno migracijo kot pojav urbanizacije. Osvetljuje vključevanje kmečke delovne sile v industrijo, vplive dnevne migracije na transformacijo vasi, ter še posebej dnevnega migranta, polkmeta, v luči nosilca zvez med kmečko in nekmečko produkcijo ter kot element drobne regionalne diferenciacije Južne

*31 A.C.de Yooyes: Die Pendelwanderung, Typologie und Analyse, Zum Standort der Sozialgeographie, Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Band 4, 1968, str.99-108.

*32. Schöller P.: Die Pendelwanderung als Geographisches Problem. "Berichte zur deutschen Landeskunde" 1956, str. 254-265.

*33 Jadwiga Herma: Dojazdy do pracy w Polsce południowej, Prace monograficzne, Krakow 1966.

*34 Dobrowolska M.: "Dojazdy do pracy, metoda badan i spoleczne funkcije". "Sprawozd. z Posiedzen Komisiji PAN, Oddz. w. Krakowie" 1961, str. 388-393.

Dobrowolska M., Rajman J.: Dojazdy do pracy w wojewodztwie opolskim. "Materialy i Studia Opolskie" 1964, str. 5-36.

Poljske.

Med posebno vrsto študij sodijo študije o dnevni migraciji Macke*³⁵ iz Brna. Ta je na osnovi zelo podrobnega ter obsežnega večletnega raziskovalnega dela pripravil metodologijo preučevanja dnevne migracije delovne sile. Med najnovejše delo, ki je pravzaprav nadaljevanje razvijanja aspektov Hartkeja, Schöllerja, Herme in Dobrowolske, je delo Zieglerja "Gravitacijska območja dnevnih migrantov nekaterih velikih industrijskih obratov v Münchnu". Avtor v tem delu nakaže učinke industrije pri oblikovanju mestnih četrti Münchna. Posebej tudi diferencira učinke dnevnih migrantov glede na njihov položaj in dohodek.*³⁶

Najnovejše še neobjavljeno delo Ganserja*³⁷ "Pendelwanderung in Rheinland - Pfalzstruktur Entwicklungs - prozesse und Raumordnungskonsequenzen" seže v planski aspekt analiz dnevnih migracij. Predstavi dnevno migracijo kot element regionalnega razvoja, elementa, ki je logičen spremljevalec razvoja moderne industrijske družbe. S klasifikacijo na labilna in stabilna gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile ali monocentralna, policentralna ali hierarhično policentrična gravitacijska območja, predstavi modele posameznih faz prostorskega razvoja dnevne migracije delovne sile, različne skladnosti med potrebami in razpoložljivimi delovnimi mesti. Faza razvoja gravitacijskih območij dnevne migracije s takozvanimi policentraliziranimi območji, predstavlja tisto idealno fazo, ki jo moramo programirati, da bo-

*35 Miroslav Macka: "K nektěrym metodickým problémům studia dojižděni do zaměstnání. Československá akademie věd - Geografický ústav, Brno 1964.

*36 Ziegler: glej citat 9.

*37 Ganser: glej citat 3.

mo dosegli skladnost med potrebami in možnostmi za zaposlitev in bivanje prebivalstva v regiji.

Prav gotovo predstavljajo študije angleških avtorjev Lawtona, Westergaarda in J.C. Dewdneja,*³⁸ dela, ki se po aspektu obravnave dnevne migracije zaradi posebne specifične problematike regionalnega razvoja Anglije, kot že prej omenjena dela iz Zahodne in Srednje Evrope, razlikujejo. Dnevna migracija je izraz ali posledica odmiranja rudarskih in železarskih območij, ki sprožijo dnevno migracijo iz svojih, v druga področja, izraz intenzivnega razseljevanja prebivalstva iz mest, kar sproži nove tokove dnevne migracije iz novo nastalih spalnih naselij, v novo nastala industrijska naselja ali mestna jedra, odnosno industrijskega prebivalstva, ki se ni selilo za industrijo iz mesta na podeželje in iz mesta v industrijske kraje. Posebej je v ospredju problem prometa, ki ga odpira motorizacija s povečano frekvenco delovnih migracij.

INDUSTRIALIZACIJA KOT DEJAVNIK MOBILNOSTI PREBIVALSTVA SLOVENIJE IN NJENIH DELOV

Nekaj splošnih potez industrializacije in mobilnosti prebivalstva

Z razvojem industrije so se v Sloveniji po drugi svetovni vojni pričeli odvijati in oblikovati novi tokovi mobilnosti prebivalstva, ki zaradi velike dinamike in svoje intenzivnosti, dobivajo

*38 J.C. Dewdney: The Daily Journey to Work in Country Durham. Town Planning Review, 1960, str. 107-124.

J. Westergaard: Journeys to Work in the London Region. Town Planning Review, 1957, str. 37-61.

R. Lawton: glej citat 28.

dominantno vlogo v tendencah gospodarske preobrazbe, prebivalstvene in fiziognomske strukture. Posebni in za Slovenijo specifični pogoji industrializacije so se zelo hitro uveljavili na celotnem ozemlju Slovenije. Iz še pred vojno socialno izoliranih ter s podeželjem šibko povezanih in slabo industrializiranih mestnih naselij, so se pričele po vojni uveljavljati nove inovacije družbene preobrazbe slovenskega podeželja. Hitro so se širila stara in nastajala nova industrijska naselja.

Pred vojno agrarno prenaseljeno in gospodarsko homogeno podeželje se je po stopnji mobilnosti prebivalstva zdiferenciralo na področje odseljevanja, področja doseljevanja ter prehodna področja. Zaledja industrijskih krajev so se preoblikovala v gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile. Pričel se je proces Fourastie-jevega prehodnega razdobja preoblikovanja primarne, v terciarno civilizacijo, kar pomeni za Slovenijo razdobje iskanja ravnotežja med željami in možnostjo zaposlitve prirodnega prirastka odraslega, ter potencialno slabo zaposlenega agrarnega prebivalstva. To je razdobje, ko predstavlja delež industrijskega prebivalstva relativno najmočnejšo grupo zaposlenih. Tokovom sezonskega prebivalstva iz podeželja, ki so bili do druge svetovne vojne usmerjeni v inozemstvo in skoraj edina oblika izraza mobilnosti prebivalstva, so se pridružili tokovi proti starim in novim zaposlitvenim krajem v Sloveniji.

Selitvena mobilnost se odvija na dva načina. S trajno izselitvijo iz podeželja ter naselitvijo v bližini zaposlitvenih krajev, ali pa s poklicno preselitvijo kmečkega prebivalstva, ki je po spremembi poklica ostalo doma, a dnevno migrira na delovno mesto v industrijska naselja. Zaradi neenakega razvoja industrije in drugih gospodarskih dejavnosti so tendence mobilnosti med posameznimi področji zelo različne, zato se tudi pri usmerjanju perspektivnega razvoja posameznih delov Slovenije odpirajo različni problemi, ki bodo narekovali specifične posebe.

Področja Slovenije se zelo razlikujejo po stopnji doseženega

ravnotežja med željami in možnostjo zaposlitve prebivalstva. Vzroke za to moramo iskati v tendencah razmeščanja industrije v Sloveniji, razvoja industrije po panogah, zlasti pa po načinu in stopnji prostorske prepletenosti posameznih zaposlitvenih krajev po industrijskih panogah dejavnosti in področjih. Pri oblikovanju migracijskih tokov in tendenc zaposlitve prebivalstva, je odločilno vplivala lokacija industrijskih obratov v prostoru, težnja po dekoncentriranem razmeščanju industrije po vsej Sloveniji, kar že hkrati spremlja težnja h koncentraciji in oblikovanju večjih ter manjših industrializiranih območij. S to tendenco je povezano oblikovanje izoliranih monostrukturnih*³⁹ centrov ter prostorsko koncentriranih polistrukturnih*⁴⁰ industrijskih krajev. Vsaka od teh tendenc je načrtna po kvaliteti, usmerjenosti in intenzivnosti drugačno strukturo migracijskih tokov, ter odprla pot različnim tendencam socialnega razvoja in problemov posameznih področij. Učinki oblikovanja monostrukturnih ter polistrukturnih industrijskih krajev se v strukturi selitvene mobilnosti prebivalstva v toku razvoja zelo hitro menjajo.

V Sloveniji je pomenila prva faza industrializacije fazo sproščanja in zaposlovanja pretežno nekvalificirane delovne sile. V tej fazi so bile želje prebivalstva po zaposlitvi izpolnjene že s samo pridobitvijo dela in se še niso odpirala vprašanja značaja okolja, v katerem se prosto delovno mesto nahaja. Tedaj je bila zaposlitev rešitev socialnega in eksistenčnega minimuma za preživljanje. V drugem razdobju, zlasti v novejši dobi, pa za večino slovenskega prebivalstva zaposlovanje ni več izraz težnje po zadovoljitvi eksistenčnega socialnega minimuma, temveč težnja po izboljšanju socialnega položaja. Pri večini so se izoblikovale zahteve po udobnejšem načinu bivanja ter delovnem mestu,

*39 Monostrukturni industrijski kraji imajo zastopani eno ali dve, največ tri industrijske panoge.

*40 Polistrukturni industrijski kraji pa štiri ali več industrijskih panog.

ki ne prinaša le dohodek, temveč poleg tega še primerno okolje. Te težnje po izpolnitvi določenih zahtev na delovnem mestu ter kraju bivanja so že elementi industrijske družbe. To so elementi konzumne družbe, v kateri zaradi skrajševanja delovnega časa pri izbiri kraja bivanja, vse bolj odloča uporaba prostega časa.

Kakšen je nivo zahtev za obe komponenti človekovega življenja, okolja bivanja in okolja zaposlitve ter, v kakšni meri posamezna območja Slovenije lahko te težnje vsklajajo, je za ugotavljanje dober indikator struktura mobilnosti prebivalstva. Čim manjše so možnosti za izpolnitev teh pogojev, tem večje je izseljevanje iz določenega področja v drugo področje Slovenije, ali pa v inozemstvo. Čim večje so možnosti za izpolnitev teženj in zahtev modernega človeka po bivanju in zaposlitvi, tem večja je mobilnost prebivalstva takega področja. Prebivalstvo Slovenije ima za izpolnitev obeh teženj zaradi odprtosti političnih meja ter prostega gibanja na širokem evropskem in izven evropskem prostoru, pri iskanju delovnega mesta in bivanja zelo široko izbiro. V manj razvitih področjih prevladuje komponenta izseljevanja s tendencami praznenja.

S povečano stopnjo gospodarske razvitosti se povečuje mobilnost prebivalstva, ki je izražena z odseljevanjem, doseljevanjem ter dnevne migracije delovne sile. Monostrukturna industrijska središča izpolnjujejo željo prebivalstva svoje okolice na začetku nastajanja večini delavcev, ki so nekvalificirani in zato manj zahtevni. Nekvalificirano prebivalstvo iz agrarno prenaseljenega podeželja se je v prvih letih zadovoljevalo s skoraj vsakim delom. Že to prebivalstvo, ki je sodelovalo v prvi fazi industrializacije, po drugi svetovni vojni se je prekvalificiralo, s tem pa so pričele rasti zahteve po kvaliteti bivanja in delovnega mesta. Te zlasti hitro naraščajo pri že kvalificirani drugi generaciji neagrarnega prirodnega prirastka odraslega

prebivalstva. Tega prebivalstva monostrukturni centri ne morejo zadovoljiti, saj se odpirajo možnosti zaposlitve le določenemu ozkemu profilu delavcev. Iz takih področij se izseljuje prebivalstvo v druga industrijska področja Slovenije ali pa v inozemstvo.

Industrializacije Slovenije v povejni dobi proži konstantno rast delovnih mest, prostorsko dekoncentracijo posameznih industrijskih krajev sredi agrarnih področij, zraščanje posameznih industrijskih krajev v zaokrožena industrijska področja, pritegovanje delovne sile iz podeželja s stalno odselitvijo iz podeželja in naselitvijo v zaposlitvenih krajih ali njihovih gravitacijskih zaledjih. Druga oblika pa je dnevna migracija delovne sile iz kraja bivanja v kraj zaposlitve, to pomeni na eni strani rast tipa avtohtonega dnevnega migranta, ki stanuje na lastnem kmečkem domu ali v novo zgrajeni hiši v rojstnem kraju, na drugi strani pa rast števila alohtonih dnevnih migrantov, to je zaposlenih, ki so se priselili v gravitacijsko območje dnevne migracije industrijskih krajev in iz novo naseljenega kraja dnevno potujejo na delo.

Posebna poteza, ki je znak visoke stopnje razvoja, je zraščanje industrijskih krajev, ki imajo razvitih več tipov industrijskih panog v zaključenem industrijskem območju. Uveljavljanje navedenih tendenc naraščanja števila dnevnih migrantov alohtonega in avtohtonega tipa je odvisno od načina in dinamike industrializacije.

Razlika med številom nezaposlenega prebivalstva, ki si želi zaposlitve in številom razpoložljivih delovnih mest, je tem manjša, čim večje je število centrov, število industrijskih panog in čim večja je gostota delovnih mest v prostoru. V območjih z navedeno strukturo se za izpolnitev želja po delovnih mestih in bivanju v primernem okolju postavljajo večje zahteve prebivalstva različnih kvalifikacij, različne starosti obeh spolov,

kot v monostrukturnih gospodarskih centrih in območjih. V takih področjih je mobilnost prebivalstva intenzivna. Uveljavljajo se številne smeri odseljevanja in doseljevanja ter intenzivno prepletanje tokov dnevnih migracij.

Če hočemo pravilno tolmačiti vse komponente naših selitvenih tokov in vsaj do določene mere poiskusiti osvetliti vzroke odseljevanja in doseljevanja, moramo to tolmačenje povezati s tolmačenjem tendenc razvoja industrije, ki je zaradi velikega števila in deleža delovnih mest, od skupnega števila zaposlenih v Sloveniji, dosegla višek v prehodnem razdobju v preoblikovanju Slovenije iz primarne v terciarno civilizacijo. V Sloveniji je industrija vsa povojna leta, zlasti v sodobnem razvoju, še vedno eden od najpomembnejših dejavnikov različnih tipov mobilnosti prebivalstva, ter izpolnitve ravnotežja med možnostmi in željami prebivalstva po zaposlitvi.

V Sloveniji se je med letoma 1951 in 1961 povečalo število zaposlenih v industriji od 117.168 na 186.451, število industrijskih obratov od 451 na 649, industrijskih krajev pa od 160 na 220. Število krajev, ki zalagajo z delovno silo industrijo, se je povečalo od leta 1951 od 2766, na 4725 v letu 1961. (tabela 1)

Učinki industrije na razvoj migracijske mobilnosti širokega slovenskega prostora so v tem času izredno veliki, zlasti če primerjamo dinamiko razvoja industrije pred drugo svetovno vojno. Leta 1939 so našteali komaj 80.000 vseh socialno zavarovanih v tistem delu Slovenije, ki je bil med prvo in drugo svetovno vojno vključen v Jugoslavijo. Gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile so bila omejena na najbližjo okolico zaposlitvenih centrov. Po vojni pa od skupnega števila 6.000 naselij Slovenije zalaga industrijo z delovno silo okoli 4.800 krajev, izven vpliva industrijskih krajev je le

1.200 perifernih, redko naseljenih krajev v odročnih hribovskih področjih.

V Sloveniji so leta 1951 in leta 1961 prevladovali obrati z manjšim številom zaposlenih. Od skupnega števila obratov je bilo leta 1951 več kot 80% takih, ki so imeli manj kot 300 zaposlenih, več kot 1.000 zaposlenih, pa le 6%. Število zaposlenih po velikostnih skupinah obratov pa kaže nasprotno podobo. V velikostnih skupinah obratov z več kot 300 zaposlenih je delalo v industriji leta 1961 70% zaposlenih, okoli 20% v obratih od 100 do 300 zaposlenih, ter le 10% v obratih z manj kot 100 zaposlenih. Med letoma 1951 in 1961 se nista bistveno spremenili struktura zaposlenih po velikostnih obratih in struktura velikostnih obratov (tabela 7). Število obratov vseh velikostnih skupin se je povečalo. Nadpovprečno od 7 na 67 se je povečalo število obratov z manj kot 20 zaposlenimi, od 27 na 65 pa število obratov velikostne skupine od 300 do 500 zaposlenih.

Delež števila obratov z manj kot 300 zaposlenih se je od leta 1961, v primeri z letom 1951, znižal na 75%. Delež z več kot 300 zaposlenih se je pa povečal na 25%. Zaradi nesorazmerno velikega porasta števila obratov z manj kot 20 zaposlenimi se je njihov delež skupnega števila obratov povečal od 2% na 10%. Z razmeroma majhno rastjo števila obratov od 20 do 100 zaposlenih se je delež teh znižal od 47% na 36% od skupnega števila obratov. Močnejše se je povečal delež števila obratov v velikosti od 300 do 500 zaposlenih. Delež zaposlenih velikostnih skupin z več kot 300 zaposlenih se je povečal na 75%, z manj kot 300 zaposlenih, pa znižal na 75%.

Po deležu števila zaposlenih sta v obeh letih kovinska in tekstilna industrija zastopani s sorazmerno velikim odstotkom od skupnega števila zaposlenih: Kovinska leta 1951 s 17,5%, leta 1961 pa z 20,4%; tekstilna, leta 1951 z 19,2%, leta 1961 pa s 17,7%. Delež od 5% do 11% od skupnega števila zaposlenih so

imele v obeh letih industrija predelave premoga, črna metalurgija in lesna industrija. V elektroindustriji je znašal delež zaposlenih leta 1951 2,5%, leta 1961 pa že 6%. Od 2% do 5% zaposlenih od skupnega števila zaposlenih je imela metalurgija barvnih kovin, proizvodnja in predelava nekovin, kemična industrija, industrija gradbenega materiala, proizvodnja papirja in celuloze in živilska industrija. V proizvodnji električne energije, nafte, ladjedelništvu, industriji gumija, grafični, tobačni in filmski industriji, pa je znašal delež zaposlenih od skupnega števila zaposlenih v Sloveniji v letu 1951 in letu 1961, manj kot 2%.

(tabela 2)

Za tolmačenje tendenc oblikovanja polistrukturalnih industrijskih krajev ali območij je posebno pomembna velika teritorialna dekoncentracija delavstva v vseh industrijskih obratih in industrijskih panogah Slovenije. Zaradi različne proizvodne usmerjenosti imajo iste panoge pogosto v enem naselju večje število obratov zelo različnih velikosti. Med letoma 1951 in 1961 se je zelo povečalo število obratov posameznih industrijskih panog, povečalo pa se je tudi število krajev, kjer so posamezne panoge zastopane. To kaže na tendence stopnjevanja polistrukturalnosti industrijskih krajev ter oblikovanja polistrukturalnih industrijskih območij. To je vsekakor pozitivno za teritorialno širjenje območij, ki zboljšujejo ravnotežje med željami in možnostmi za zaposlitev prebivalstva. (karta 1, 2 in 3)

Kovinska industrija je bila zastopana leta 1951 s 65 podjetji v 33 industrijskih krajih, leta 1961 pa z 91 podjetji v 40 krajih. Tekstilna industrija je bila leta 1951 zastopana s 65 podjetji v 40 industrijskih krajih, leta 1961 pa z 88 podjetjih v 61 krajih. Lesna industrija je bila zastopana leta 1951 s 83 podjetji v 61 krajih, leta 1961 pa 119 podjetji v 89 krajih.

Velika lokacijska disperznost je značilna tudi za panoge, ki zaposlujejo manjše število in manjši delež zaposlenih delavcev v industriji Slovenije. Industrija gradbenega materiala je bila le-

ta 1951 zastopana s 53 podjetji v 42 krajih, leta 1961 pa z 59 podjetjih v 45 krajih. Živilska industrija je bila zastopana leta 1951 s 36 podjetji v 20 krajih, leta 1961 pa z 51 podjetji v 33 krajih; proizvodnja in predelava nekovin pa leta 1951 z 18 podjetji v 18 krajih, leta 1961 pa z 29 podjetji v 26 krajih; elektroindustrija pa leta 1951 z 9 podjetji v 7 krajih, leta 1961 pa s 33 podjetji v 20 krajih. Industrija usnja in obutve je imela leta 1951 29 podjetij v 20 krajih, leta 1961 pa 33 podjetij v 26 krajih;

Lesna, kovinska in tekstilna industrija, so razporejene v vseh regijah Slovenije, druge panoge so pa locirane le po določenih področjih. Ker je moja naloga analiza notranje diferenciacije Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, a so s problemi lokacije industrije neposredno povezani le nekateri pojavi mobilnosti prebivalstva, zato čistih gospodarskih problemov lokacij industrijskih podjetij v tem delu ne obravnavam (karte od 4 - 27).

Uvodna skizma

STRUKTURA INDUSTRIJSKIH KRAJEV, OBČIN IN PODROČIJ

Na intenzifikacijo in preusmerjanje selitvene mobilnosti prebivalstva je v zadnjem času bistveno vplivala rast delovnih mest v industriji, rast starih ter nastajanje novih industrijskih krajev in spreminjanje strukture industrijskih panog po krajih, občinah in področjih. To so činitelji, ki vplivajo na večanje števila naselij in širjenje področij, ki zalagajo industrijske kraje z delovno silo ter širijo področja nove koncentracije stalno naseljenega prebivalstva.

Število zaposlenih v industriji se je povečalo od 117.530 leta

1951, na 187.045 leta 1961, in na 216.871 v letu 1966. Število industrijskih krajev pa od 162 v letu 1951, na 223 v letu 1961, in 232 v letu 1966.

V rasti števila industrijskih krajev po številu zaposlenih se kažejo razlike med razdobji 1951 in 1961, ter razdobjem 1961 in 1966. V razdobju 1951 in 1961 je naraščalo število industrijskih krajev vseh velikosti zelo močno in enako. Med letoma 1961 in 1966, je skupno število narastlo zelo malo, le za 11. Znižalo se je število manjših industrijskih krajev z manj kot 100 zaposlenimi, kar kaže na preraščanje manjših, v večje industrijske kraje. Število industrijskih krajev z manj kot 300 zaposlenimi je narastlo med letoma 1951 in 1961, od 91 na 130, med letoma 1961 in 1966, pa nazadovalo od 130 na 120. Število industrijskih krajev s 300 do 500 zaposlenimi pa je narastlo med letoma 1951 in 1961, od 18 na 19, med letoma 1961 in 1966 pa od 19 na 30. Število krajev z od 500 do 2.500 zaposlenimi je narastlo od 43 leta 1951, na 68 v letu 1961 in se do leta 1966 ni spremenilo. Skupno število krajev z več kot 2.500 v industriji zaposlenimi se je med letoma 1951 in 1961 povečalo, od 6 na 8, med letoma 1961 in 1966, pa na 16. (tabela 3 in 4)

Leta 1951 je imelo manj kot 300 industrijskih delovnih mest 8 občin, leta 1961 tri, leta 1966 pa samo ena občina. Število občin, ki so imele od 300 do 1.000 delovnih mest v industriji, se je znižalo, od 22 leta 1951, na 14 leta 1961, in 7 v letu 1966. Število občin z več kot 1.000 delovnimi mesti v industriji se je pa povečalo od 31 leta 1951, na 45 leta 1961, in na 53 do leta 1966.

Rast industrijskih krajev je po številu panog med letoma 1951 in 1961 enakomerna in se kažejo le po posameznih industrijskih krajih tendence po povečanju števila panog. Število krajev z eno panogo se je povečalo od 89 na 129, z dvema ali tremi panogami pa od 45 na 62, krajev, ki imajo 4 do 6 panog, pa od 16 na 27,

Število industrijskih krajev, ki so imeli več kot 7 industrijskih panog pa se je povečalo od 2 na 5 (tabela 5).

Analiza strukture industrije po panogah v okviru občine za leti 1951 in 1961 kaže na tendence spreminjanja industrijskih krajev iz mono v polistrukturalne. Po občinah ali širših industrijskih območjih so se poleg starih industrijskih krajev razvili novi, ki imajo druge panoge kot sosedni stari. To so pozitivne tendence za usklajevanje ravnotežja med željami in možnostmi za zaposlitev prebivalstva. Posebno pozitivno vpliva tak razvoj v področjih, ki so gosteje posejana z industrijo. Povečala se je možnost za zaposlovanje prebivalstva različnih kvalifikacij ter starosti in spola. Z novo poselitvijo industrije se je lahko povečalo število krajev, ki zalagajo industrijo z delovno silo. S tem so se pa tudi razširila območja, ki privlačujejo prebivalstvo k stalni naselitvi iz odročnih področij.

Leta 1951 je imela še več kot polovica občin (34) do 40% takih naselij, ki industrijskih krajev niso zalagala s svojo delovno silo. Takih občin je bilo leta 1961 le štiri. Leta 1961 je dajalo do 40% naselij svojo delovno silo industrijskim krajem v 27 občinah, leta 1961 pa v 48 občinah. Vsi kraji so oddajali svojo delovno silo industrijskim krajem leta 1951 v eni sami občini, leta 1961 pa je bilo taki že devet (tabela 6).

Pozitivne tendence gospodarskega razvoja, ki se kažejo z intenzivno rastjo števila delovnih mest v industrijskih krajih ter rasti različnih panog industrije na vsem slovenskem ozemlju, niso uveljavljene enakomerno. Indikatorji teh razlik se kažejo s strukturo mobilnosti prebivalstva, z brutto in netto migracijami, intenzivnostjo sezonskega izseljevanja v inozemstvo ter intenzivnostjo dnevnih migracij. To bo obravnavano v posebnem poglavju.

Po številu zaposlenih v industriji sta po podatkih iz leta 1966

na prvem mestu Maribor z 25.000, ter Ljubljana s 23.000. Med večja mesta po številu v industriji zaposlenih spada Kranj z 12.000, Celje z 9.700 delavci, Jesenice s 6.900 in Velenje s 5.800 delavci. Več kot 3.000 zaposlenih imajo Hrastnik, Trbovlje, Ravne, Nova Gorica ter Novo mesto (tabela 7).

Obsežna območja Slovenije na severovzhodu in vzhodu, v občine Gornja Radgona, Lenart, Ormož, Brežice in Metlika, ter v Posavskem hribovju, Šmarje pri Jelšah, Šentjur, Laško in Sevnica, v hribovitem kraškem svetu, z občinami Trebnje, Grosuplje, Ribnica, Cerknica, Postojna in Logatec, ter v občinah hribovitega obmejnega Podravja, Radlje in Dravograd pri avstrijski meji, nimajo nobenega industrijskega kraja, ki bi dosegel 1.000 zaposlenih v industriji. V občinah Ribnica, Metlika, Trebnje, Piran, Lenart in Šentjur, pa v celi občini skupno število zaposlenih v industriji ne doseže 1.000.

Več kot 5 industrijskih krajev ima sorazmerno majhno število občin. Na Gorenjskem občina Radovljica, v Savinjski dolini Celje in Žalec, ter Mozirje, Na primorskem Nova Gorica, Sežana in Tolmin, na Dolenjskem občina Grosuplje, v Podravju pa Radlje ob Dravi.

Enega ali dva industrijska kraja imajo občine na hribovitih področjih, Trbovlje, Zagorje, Hrastnik, Litija, Sevnica, Šmarje pri Jelšah in Šentjur.

Najvišjo stopnjo polistrukturalnosti z več kot 7 industrijskimi panogami imajo občine v osrednjem delu Slovenije: Ljubljana, Domžale, Kamnik, Kranj, Radovljica, Celje, Velenje, Maribor, Ptuj, Nova Gorica, Sežana, Tolmin, Novo mesto. Izrazito monostrukturalno industrijo z eno ali dvema panogama imajo občine Cerknica, Metlika in Lenart.

Vsa naselja oddajajo svojo delovno silo industriji v občinah

Trbovlje, Zagorje, Ravne, Maribor-Tabor, Maribor-Tezno, Ljubljana-Bežigrad in Ljubljana-Šiška. Manj kot 70% daje svoje delovne sile industriji od skupnega števila krajev, v občini Sežana, Cerknica, Postojna, Ribnica, Kočevje, Črnomelj, Grosuplje, Trebnje, Lenart in Murska Sobota. Občine najmanj razvitega subpanonskega področja ter kraškega sveta, kjer relief otežkoča izboljšanje prometnih poti, je dnevna oddaja delovne sile v obliki dnevne migracije iz odročnih krajev zelo skromna.

Razvoj industrijske strukture je v Sloveniji še tako raznolik, da je po rasti in razvoju števila zaposlenih v letu 1951, 1961 ter 1966, število industrijskih krajev v občinah glede na število zaposlenih v industrijskih krajih in glede na število občin po številu zastopanih industrijskih panog, težko opredeliti tipe industrijskih krajev ali industrijskih področij. Še težje je pa po le-teh razvrstiti posamezne občine. Prav gotovo se ekstremno razlikuje mesto Ljubljana od občine Lenart. Velika je tudi razlika med področji Ljubljane z Gorenjsko, in Prekmurjem. Medtem, ko pride leta 1966 na eno delovno mesto v industriji v občini Lenart 292, v občini Murska Sobota 21, v občini Lendava 13 ljudi, pa pride v občinah Domžale, Kamnik, Radovljica, Jesenice in Tržič poprečno od 4 do 6 ljudi. Več kot 20 ljudi na eno industrijsko delovno mesto je bilo leta 1966 v občinah Trebnje, Brežice, Šmarje pri Jelšah, Šentjur, Ljutomer, Dravograd in Sežana, a manj kot 5 ljudi pa še v občinah Izola, Ravne in Velenje ter Trbovlje, Zagorje in Hrastnik.

STRUKTURA INDUSTRIJE KOT DEJAVNIK MOBILNOSTI PREBIVALSTVA V NEKATERIH TIPIČNIH OBČINAH

Kljub veliki raznolikosti razvoja in strukture industrije moramo za naše nadaljnje analize po različnih tendencah razvoja in-

dustrializacije vsaj v grobem opredeliti nekatere tipe občin. Ta opredelitev je močno hipotetična in sloni na nekaterih splošnih karakteristikah. Pri izboru sem se zavedal, da bo ob nadaljnjem delu potrebna korektura, vendar je za smotrnejše delo na luščenju problemov nujno izhajati iz kakršnekoli, pa četudi ohlapne klasifikacije občin po tendencah industrializacije. Ta način dela je zlasti potreben zato, ker poglobljenih analiz, ki so pogosto empirično poizkusne, ne bi bilo racionalno opravljati na celotnem ozemlju Slovenije. Pri izboru občin, ki naj bi predstavljale določene tipe, sem upošteval zelo različne kriterije.

Izbral sem del občin iz območja razvite Slovenije, in sicer Radovljico, ki je oddaljena od večjega industrijskega centra Ljubljane, a vendar kaže živahnost po rasti števila zaposlenih. Ima srednje velike industrijske kraje in je brez pravega centralnega industrijskega kraja.

Občina Domžale je po svoji notranji strukturi podobna občini Radovljica. Razlikujeta se le v tem, da je v občini Domžale nekoliko manj industrijskih krajev, vendar pa z večjim skupnim številom zaposlenih. Od občine Radovljica se razlikuje tudi po tem, ker leži v bližini Ljubljane in zato intenzivno migracijsko komunicira z večjim industrijskim krajem.

Tudi občina Žalec predstavlja podoben tip kot občini Domžale in Radovljica, z večjim številom industrijskih krajev ter živahnim gospodarskim razvojem in intenzivnim migracijskim povezovanjem s srednje velikim industrijskim krajem Celjem.

Občini Nova Gorica in Novo mesto pa predstavljata industrijski območji živahnega razvoja, ki je koncentriran na en večji, in več manjših industrijskih krajev.

Občina Idrija predstavlja glede na industrializacijo tipično monostrukturno področje z dvema industrijskima krajema ter s

tendenco po stagnaciji v rasti industrijskih delovnih mest.

Občina Cerknica pa predstavlja prostorsko izolirano industrijsko področje sredi agrarnega prostora, sicer živahne, toda bolj enostranske rasti industrije. Značilne za to občino pa so tudi omejene možnosti oblikovanja gravitacijskega zaledja, kar omejuje kraški relief ter možnosti za izboljšanja prometne povezanosti med naselji redko poseljene periferije.

Občini Brežice in Radlje ob Dravi pa sta primera s počasno industrializacijo v sicer večjem številu zelo majhnih industrijskih krajih.

Občina Murska Sobota sicer kaže tendence razvoja industrije, ki pa še daleč ne dosega potreb po zaposlitvi velikega števila gosto naseljenega prebivalstva.

V občini Radovljica se je skupno število delovnih mest v industriji povečalo od 1.210 v letu 1951, na 3.808 v letu 1961, ter 4.411 v letu 1966. Skupno število industrijskih krajev se je povečalo od leta 1951 do 1961 od 9 na 11, in se do leta 1966 ni spremenilo. V občini je bilo leta 1951 zastopanih 5, leta 1961 pa 7 industrijskih panog.

Industrijski kraj Bled je vseh 49 industrijskih zaposlencev zaposloval leta 1951 v tekstilni industriji. Zapuže, ki zaposluje 55 delavcev in Otoče z 20 zaposlenci, sta zastopana samo s tekstilno industrijo. Industrijski kraj Lesce pa zaposluje v letu 1951 poleg 118 zaposlencev v tekstilni, še tudi 400 delavcev v kovinski industriji. Kropa je zastopana samo s kovinsko industrijo, ki zaposluje 340 delavcev. Begunje s 144 delavci in Podhom s 43 delavci predstavljata samo lesno industrijo. V Podnartu je v tem letu zaposlenih v kemični industriji 17 delavcev, v Polju v Bohinju pa v proizvodnji in predelavi nekovih 24 delavcev.

Do leta 1961 izumre industrija v Otočah in Polju v Bohinju, nastanejo pa novi industrijski kraji: Bohinjska Bistrica, Radovljica, Lancovo in Lipnica. Bohinjska Bistrica zaposluje 297, Lancovo pa 35 delavcev lesne industrije, Radovljica 436 tekstilne, Lipnica pa 314 delavcev elektroindustrije. Vsi štirje novo nastali industrijski kraji zastopajo torej samo po eno panogo industrije. Ostali industrijski kraji so se od leta 1951 do 1961 celo povečali, Begunje za 205%, Bled za 437%, Kropa za 22%, Lesce za 134%, Podnart za 735%, Zapuže za 295%; zmanjšal pa se je industrijski kraj Podhom in sicer za 16%. Lesna industrija Begunje se je pregrupirala v statistično nerazvrščen tip industrije, ki zaposluje leta 1961 že 439 delavcev. Tekstilna industrija na Bledu je povečala število delovnih mest na 80%. Nova je na Bledu lesna industrija, ki zaposluje 183 delavcev. Kropa je tudi v tem letu zastopana samo s kovinsko industrijo, ki zaposluje 416 delavcev. V Lescah se je število delovnih mest v tekstilni industriji zmanjšalo za 15 in zaposluje leta 1961 103 delavce, močno pa se je povečalo število delovnih mest v kovinski industriji, in sicer od 400 na 1.066. Lesna industrija v Podhomu, ki je še vedno edina industrijska panoga v tem kraju, zaposluje le 36 delavcev. V Podnartu, kjer se je pojavila na novo, pa 44. Kemična industrija v Podnartu je napredovala od 17 na 98 delovnih mest. Tekstilna industrija v Zapužah je od 55 delovnih mest v letu 1951 narasla na 217 v letu 1961.

Med letoma 1951 in 1961 se je povečal delež števila krajev, ki zalagajo z delovno silo industrijske kraje v občini Radovljica od 58% na 95% od skupnega števila naselij.

Tako povečanje udeležbe krajev pri oddajanju delovne sile lahko pripisujemo enakomernemu razvoju po občinskem teritoriju, saj je leta 1951 imela občina Radovljica 6 krajev z manj kot 100 zaposlenimi v industriji, 2 kraja s številom zaposlenih od 100 do 500, ter enega od 500 do 1.000. Do leta 1961 pa je preraslo število industrijskih krajev z neznatnim številom zaposlenih v

kraje s 100 do 500 zaposlenimi v industriji (8 krajev) in eden v kraj z več kot 1.000 zaposlenimi.

V občini Domžale je od leta 1951 do leta 1961 naraslo število zaposlenih od 3.588 do 5.523, do leta 1966 pa le neznatno - na 5.868.

Občina je imela leta 1951 tri industrijske kraje: Domžale z Virom, Jarše s Količevim ter Radomljami in Mengešem.

V Domžalah z Virom, je bilo zaposlenih skupno 1.619 industrijskih zaposlencev, leta 1951 je bilo zastopanih 6 industrijskih panog in sicer: kovinska industrija z 22 zaposlenci, kemična s 174, lesna s 103, tekstilna s 659, industrija usnja in obutve s 515, ter živilska industrija s 146 zaposlenci. Industrijski kraji Jarše, Količevo in Radomlje so bili v tem letu zastopani skupno s 4 industrijskimi panogami: industrijo gradbenega materiala z 59 zaposlenci, lesno industrijo z 220 zaposlenci, proizvodnjo papirja in celuloze s 365 in tekstilno industrijo s 766 zaposlenci. V Mengešu je bilo zastopanih 5 industrijskih panog: kemična industrija s 85 zaposlenimi, industrija gradbenega materiala z 99, tekstilna industrija s 95, živilska s 27 in raznovrstna industrija z 253 zaposlenci.

Do leta 1961 je v občini Domžale naraslo število industrijskih krajev na 5, pridružila sta se še Ihan in Moravče. Novo nastali industrijski kraj Ihan je zastopan s 560 zaposlenci v proizvodnji in predelavi nekovin. V novo nastalem industrijskem kraju Moravše se je pa poleg proizvodnje in predelave nekovin s 46 zaposlenci razvila tudi tekstilna industrija s 101 zaposlencem.

V Domžalah z Virom se je leta 1961 na novo razvila proizvodnja in predelava nekovin z 28 zaposlenimi, kovinska industrija je narasla in šteje v tem letu 75 zaposlencev, narasla je tudi kemična industrija in sicer na 240 zaposlencev, lesna na 116,

tekstilna na 849, industrija usnja in obutve na 933 ter živilska industrija na 161. V združenem industrijskem centru Jarše, Količevo in Radomlje, nastopi leta 1961 nova panoga, kemična industrija s 110 zaposlenci. Industrija gradbenega materiala šteje le še 44 zaposlencev, lesna se je nekoliko povečala in zaposluje 295 delavcev, močno je narasla proizvodnja celuloze in papirja, saj se je število delovnih mest skorajp podvojilo in šteje v tem letu že 611. Precej močna pa je tudi tekstilna industrija, ki nudi delo že 1.091 zaposlencem. V Mengšu se je močno razširila kemična industrija, ki zaposluje že 178 ljudi, industrija gradbenega materiala pa je leta 1961 prenehala delovati. Tekstilna industrija je podvojila število delovnih mesto in šteje že 179 zaposlencev, 12 delavcev zaposluje še živilska industrija, razširila pa se je tudi raznovrstna industrija, ki šteje 380 zaposlencev.

Število industrijskih panog se je v občini Domžale povečalo od 14 na 15, povečanje števila delovnih mest v industriji pa je med letoma 1951 in 1961 vplivalo tudi na povečanje števila krajev občine, ki dajejo industrijskim krajem delovno silo, od 62% na 94%.

V občini Žalec se je podobno kot v občini Domžale povečalo število v industriji zaposlenih od 2.910 na 3.622 med letoma 1951 in 1961; do leta 1966 pa je to število stagniralo. Število industrijskih panog se je v tem času povečalo vzporedno s povečanjem števila obratov od 6 na 9.

Leta 1951 je bilo v občini Žalec 6 industrijskih krajev in sicer: Liboje z 284 zaposlenimi v proizvodnji in predelavi nekovin, Polzela s 152 zaposlenimi v lesni in 478 zaposlenimi v tekstilni industriji. V Preboldu je bilo tega leta 685 zaposlenih v tekstilni industriji, v Šempetru 122, medtem ko je bila Zabukovica zastopana samo s proizvodnjo in predelavo premoga in zaposlovala 962 zaposlencev. V industrijskem kraju Žalec so bile zastopane 3 industrijske panoge, od katerih je kovinska industrija zaposlovala 51, tekstilna 148 in raznovrstna industrija 28 industrijskih zaposlen-

cev.

Do leta 1961 se je število industrijskih krajev povečalo od 6 na 8. Na novo sta se pojavila dva mala industrijska kraja, Galicija z 18 zaposlenci v črni metalurgiji, in Letuš z 21 zaposlenci v kemični industriji. Industrijski kraj Liboje je dobil do leta 1961 novo industrijsko panogo - proizvodnjo in predelavo premoga, ki je zaposlovala 195 ljudi; proizvodnja in predelava nekovin pa je močno narasla in šteje v tem letu 497 zaposlencev. V Polzeli sta se okrepili obe industrijski panogi. Lesna industrija zaposluje 188, tekstilna pa 609 zaposlencev. Tudi v industrijskem kraju Prebold se je edina panoga - tekstilna industrija - precej povečala. Zaposlila je novih 190 zaposlencev in skupno zabeležila 876 delovnih mest. V Šempetru, kjer se je število delovnih mest v tekstilni industriji povečalo na 182, se je v lesni industriji zaposlilo 16 ljudi, s čemer se je število panog v tem kraju povečalo na dve. Rudnik premoga v Zabukovici se je po številu zaposlencev zmanjšal in šteje v tem letu 722 delavcev. V Žalcu šteje kovinska industrija v letu 1961 le še 7 zaposlencev, tekstilna se je povečala na 210, raznovrstna industrija pa se je pregrupirala v industrijo gradbenega materiala, ki zaposluje 81 delavcev.

Število krajev občine Žalec, ki dajejo industriji delovno silo, se je v tej občini povečalo od 67% na 93%.

Število zaposlencev v industriji se je v občini Nova Gorica sorazmerno močno povečalo od leta 1951 do leta 1961 in sicer od 2.705 na 3.637 ter v razliko od Radovljice, Domžal in Žalca, izredno močno do leta 1966, in sicer na 6.270 delavcev.

Med letoma 1951 in 1961 se je povečalo število industrijskih krajev od 4 na 6, število panog pa od 5 na 8. Razdobje med letoma 1951 in 1961 pomeni porast števila novih industrijskih krajev in širjenje novih industrijskih panog. Razdobje med letoma 1961 in 1966 pa pomeni dobo oblikovanja osrednjega občinskega industrijske-

ga kraja v Novi Gorici ter nadaljnjo rast starih industrijskih krajev.

Leta 1951 so bili na področju Nove Gorice štirje industrijski kraji. Anhovo je bilo s svojo cementarno zastopano v industrijski panogi proizvodnje in predelave nekovnin in je zaposlovalo 1.068 delavcev, Miren je nudil zaposlitev 33 zaposlencem industrije gradbenega materiala, 77 zaposlencem lesne industrije, ter 236 zaposlencem industrije usnja in obutve. Tudi v Novi Gorici so bile zastopane tri industrijske panoge, kovinska z 243 zaposlenci, industrija gradbenega materiala z 91, ter lesna industrija s 715 zaposlenimi. V Volčji Dragi pa je vseh 242 delavcev delalo v industriji gradbenega materiala.

Do leta 1961 odpade kot industrijski kraj Volčja Draga, na novo pa nastopita kraja Dobljar in Plave s svojima elektrarnama, ki zaposlujeta: Dobljar 59 zaposlencev, Plave pa 35. V Anhovem se število zaposlencev ni bistveno spremenilo, saj šteje leta 1961 1.385 delavcev. V Mirnu se je do tega leta obdržala in močno okrepila le industrija usnja in obutve, ki zaposluje že 420 delavcev. V Novi Gorici se je število zaposlenih v kovinski industriji precej znižalo in šteje le še 192. Nova je elektroindustrija z 239 zaposlenci, industrija gradbenega materiala šteje le še 82 delavcev, lesna 748, novi pa sta še tekstilna s 55 zaposlenci in grafična industrija s 33 zaposlenci.

Vse to je prispevalo k povečanju števila naselij, ki dajejo delovno silo industrijskim krajem v občini Nova Gorica in sicer od 45% na 76% od skupnega števila naselij.

Iz industrijsko nepomembnega področja se je pričela občina Novo mesto razvijati v industrijsko območje sredi agrarne pokrajine.

Leta 1951 je imela občina Novo mesto 889 industrijskih delovnih mest, do leta 1961 se je število delovnih mest povečalo na 3.414,

do leta 1966 pa na 5.483.

Od vseh industrijskih krajev v letu 1951 se je njih število do leta 1961 povečalo na 8, ter ostalo neizpremenjeno do leta 1966. Število industrijskih panog pa se je povečalo od 6 na 10.

Leta 1951 je Novo mesto zaposlovalo v proizvodnji in predelavi nekovin 35, v kovinski industriji 70, lesni 375, tekstilni 385 ter v industriji usnja in obutve 79. V Zalogu je bilo 41 zaposlenih v industriji gradbenega materiala.

Leta 1961 je slika razmestitve industrijskih krajev na teritoriju novomeške občine mnogo bolj pestra. Na novo je zraslo 7, sicer manjših industrijskih krajev, ki pa so predvsem vplivali na povečanje števila panog, nudili pa so zaposlitev prebivalstvu z 2.428 novo odprtimi delovnimi mesti.

V Dolenjskih Toplicah je dobilo delo v industriji usnja in obutve 75 zaposlencev, v Mokrem polju 85 v proizvodnji in predelavi nekovin, v Prečni 41 v industriji gradbenega materiala, v Soteski, v lesni industriji 66, v Straži v lesni industriji 404. V Šentjerneju je bilo v tem času zaposlenih v elektroindustriji 191, v Žužemberku v isti panogi 39 zaposlencev. Industrija gradbenega materiala je ostala še vedno edina panoga Zaloga, število zaposlenih pa je naraslo na 75. V Novem mestu je število zaposlenih naraslo v vseh panogah v proizvodnji in predelavi nekovin, v letu 1961 na 135 zaposlencev, v kovinski industriji na 633, v lesni na 387, v tekstilni na 673, v industriji usnja in obutve na 196, novi pa sta kemična industrija s 394 in grafična z 10 zaposlenci.

V monostrukturalni rudarski občini Idrija je bilo leta 1951 v industriji zaposlenih 1.177, leta 1961 pa 1.578, leta 1966 pa 2.003 zaposlencev. V vseh treh letih je imela občina po dva industrijska kraja, zastopane pa so bile samo tri panoge. Število

naselij, ki dajejo industriji delovno silo, pa se je v občini Idrija povečalo, od 61% na 69% od skupnega števila naselij.

V industrijskem kraju Cerkno je bilo leta 1951 od skupno 64 zaposlencev 20 zaposlenih v elektroindustriji, 44 pa v lesni industriji, Idrija pa je zaposlovala 1.038 delavcev v rudniku živega srebra, torej v industrijski panogi proizvodnje in predelave nekovin, ter 75 v lesni industriji.

V Cerknem se je do leta 1961 povečalo število zaposlenih v obeh panogah, v elektroindustriji na 197, v lesni pa na 63; medtem ko je število zaposlenih v idrijskem rudniku živega srebra padlo na 3 zaposlence in znaša tako leta 1961 1.035 delavcev, se je skoraj početverilo število zaposlenih v lesni industriji, in sicer na 283.

V občini Cerknica je podobno kot v ostalih industrijskih občinah Slovenije število delovnih mest med letoma 1951 in 1961 naraslo in sicer od 853 na 2.105 ter do leta 1966 stagniralo, in doseglo le 2.316. Število industrijskih krajev pa se je od leta 1951 do leta 1961 povečalo od 3 na 5, ter ostalo neizpremenjeno do leta 1966.

Občina je ostala monostrukturalna, saj se je število panog povečalo le od 1 na 2. Učinki povečanja delovnih mest ter industrijskih centrov pa se kažejo v povečanju števila naselij, ki zlagajo z delovno silo industrijske kraje od silno nizkih 15%, na 69% od skupnega števila naselij občine.

V letu 1951 je bila v vseh treh industrijskih krajih občine Cerknica zastopana samo lesna industrija, in sicer v Cerknici s 421, Martinjaku s 312 in Rakeku s 120 zaposlenimi.

Leta 1961 se lesna industrija pojavi tudi v Begunjah pri Cerkniži, kjer je zaposlovala 94 ljudi in pa v industrijskih krajih Pučob,

Stari trg, Lož in Markovec, s skupnim številom 137 zaposlenih delavcev. V teh industrijskih krajih pa je v tem letu zastopana še kovinska industrija s 536 zaposlenci. V vseh treh industrijskih krajih občine Cerknica, ki so bili zastopani že leta 1951, se je lesna industrija precej okrepila. Cerknica zaposluje leta 1961 že 608, Martinjak 513, Rakek pa 217 industrijskih delavcev.

V občini Brežice je število delovnih mest v industriji v 15 letih zelo neznatno naraslo in sicer od 579 v letu 1951, na 647 v letu 1961, in 786 v letu 1966. Število industrijskih krajev se je sprva povečalo od 3 v letu 1951, na 4 v letu 1961, leta 1966 pa se je ponovno znižalo na 3.

Število industrijskih panog je med letoma 1951 in 1961 ostalo neizpremenjeno in štelo 6, število naselij, ki dajejo industrijskim krajem delovno silo, se je povečalo od 59% na 79%, od skupnega števila naselij občine.

Leta 1951 so Brežice same zaposlovale skupno 426 delavcev, od tega 32 v kovinski industriji, 151 v industriji gradbenega materiala, 174 v lesni in 69 v drugi nerazvrščeni industriji. Dobeva pa 88 v kovinski, ter 48 v tekstilni industriji. V Globokem pa je bilo vseh 117 industrijskih delavcev tega leta zaposlenih v proizvodnji in predelavi nekovin.

Leta 1961 se pojavi kot manjši industrijski kraj s 70 zaposlenci v kovinski industriji še Bregansko selo. V Brežicah se kovinska in nerazvrščena industrija izgubita, v industriji gradbenega materiala se število delovnih mest zniža za več kot polovico in sicer na 69, število zaposlenih v lesni industriji pa se je povečalo na 218.

V industrijsko skromno razviti občini Radlje ob Dravi se je število industrijskih delovnih mest povzelo od 626 v letu 1951, na 1.283 v letu 1961, do leta 1966 pa znižalo na 1.245. Med letoma

1951 in 1961 se je število industrijskih krajev dvignilo od 3 na 5, do leta 1966 pa na 6. Število panog se je v istem razdobju dvignilo od 3 na 5, število naselij, ki dajejo delovno silo industrijskim krajem, pa se je povečalo od 53% na 92% od skupnega števila naselij.

V letu 1951 sta bila industrijska kraja Josipdol z 216 in Muta z Vuzenico s 335 zaposlenci zastopana vsak samo z eno industrijsko panogo. V Josipdolu je bila to industrija gradbenega materiala z 216 zaposlenci, v Muti z Vuzenico, pa kovinska industrija s 335 zaposlenci. Tudi v industrijskem kraju Podvelka je bila zastopana samo ena industrijska panoga, in to industrija papirja in celuloze, ki je zaposlovala 75 delavcev.

V letu 1961 se poleg starih krajev pojavita še Ožbolt s hidroelektrarno in 66 v njej zaposlenimi delavci; Buhred je imel v hidroelektrarni zaposlenih 54 delavcev, v lesni industriji pa 38. V Josipdolu se je industrija gradbenega materiala pregrupirala v panogo proizvodnje in predelave nekovin, število zaposlenih pa se je znižalo na 199. V Muti z Vuzenico nastaneta poleg ojačane kovinske industrije, ki šteje leta 1961 že 553 delovnih mest, še dve novi industrijski panogi: proizvodnja električne energije s 59 zaposlenci ter lesna industrija s 77 zaposlenci. Število industrijskih panog v Podvelki se je pravtako povečalo iz ene na dve, novo nastala lesna industrija je zaposlila 112 delavcev, v proizvodnji papirja in celuloze pa se je število delovnih mest zvišalo na 125.

V agrarno prenaseljenem Prekmurju je v občini Murska Sobota le malo naraslo število delovnih mest glede na gosto naseljeno prebivalstvo. Leta 1951 so našteali delovnih mest 694, leta 1961 1.316, leta 1966 pa 3.110.

V vseh treh letih je imela občina po tri industrijske kraje; leta 1951 je bilo zastopanih 5 industrijskih panog, leta 1961

pa 6.

Število naselij, ki zalagajo industrijske kraje, se je povečalo od 36% na 57% od skupnega števila naselij občine Murska Sobotica, kar je za tako gosto naseljeno področje v primeri z ostalimi občinami Slovenije, razmeroma skromno.

Od treh industrijskih krajev je bila leta 1951 le Murska Sobotica med srednje velikimi industrijskimi kraji s skupno 615 zaposlenimi, od katerih jih je 44 zaposlovala kovinska industrija, 35 lesna, 418 tekstilna, ter 118 živilska industrija. Industrijska kraja Beltinci in Puconci pa sta bila v industrijski dejavnosti prav neznatna: Beltinci so zaposlovali skupno le 32 ljudi v tekstilni industriji, Puconci pa 47 delavcev v industriji gradbenega materiala.

Do leta 1961 se Beltinci izgubili industrijo. Tekstilno industrijo dobijo Prosenjakovci z 59 delovnimi mesti. Industrija gradbenega materiala v Puconcih se je povečala na 125 delavcev, pridružila pa se ji je še proizvodnja in predelava nekovin s 53 delavci. V Murski Soboti se je število delovnih mest v kovinski industriji povečalo na 154, v tekstilni na 575, v živilski na 269. Nova v letu 1961 pa je v Murski Soboti grafična industrija z 81 delavci.

DNEVNA MIGRACIJA INDUSTRIJSKE DELOVNE SILE V SLOVENIJI

Nekaj splošnih značilnosti

V Sloveniji moramo zaradi specifične upravne razdelitve šteti

med dnevne migrante vse tiste, ki stanujejo izven kraja zaposlitve. V večini dežel pojmujejo za dnevne migrante tiste zaposlenice, ki so zaposleni v kraju druge občine. Zaradi obsežnosti teritorija občin v Sloveniji tak kriterij pri opredelitvi delavca za delovnega migranta ne bi prikazal prave podobe, in bi našteali kljub živahnemu prehajanju delovne sile iz krajev bivanja ter iz enega v drug kraj, zelo majhno dnevno gibanje delovne sile v prostoru. Še po našem kriteriju nam ostane prikrito dejansko premikanje delovne sile po večjih mestih. Mesta so kot zaključena naseља. Pot delavca je gotovo daljša iz Most na Vič, kot iz Mednega v Šentvid. Pot delavca, ki potuje iz Most na Vič po mestnem teritoriju Ljubljane, je daljša kot pot delavca iz Mednega v Šentvid. Delavec, ki potuje iz Mednega v Šentvid, je po našem kriteriju dnevni migrant; delavec, ki potuje iz Most na Vič, pa ne. Zato bi morali za dnevno gibanje delovne sile po večjih in srednje velikih mestih razporediti podatke po posebnih, nalašč zato zbranih enotah, ki bi nam prikazale notranjo dnevno migracijo delovne sile po mestih.

Podatki o dnevni migraciji delovne sile nam pokažejo dragoceno podobo dinamike teritorialnega menjanja demogeografske strukture. Še posebno pomembni so podatki o deležu zaposlenih žena pri ugotavljanju dosežene stopnje ravnotežja med željami in možnostmi zaposlitve prebivalstva. Dokler je delež zaposlenih žena nižji od 40%, moramo pri planiranju računati z agrarno prenaseljenostjo. Kjer se ta postopoma zmanjšuje, moramo računati na hitrejšo rast števila prebivalstva, ki se želi zaposliti, kot ga izkazuje trend naravnega naraščanja odraslega prebivalstva.

Za ugotavljanje stopnje razvitosti je poleg strukture prebivalstva po spolu pomembna dnevna izmenjava delovne sile v obliki dnevne migracije med industrijskimi kraji. Ta pojav se stopnjuje s stopnjo razvitosti industrijskega kraja ali področja. Večji je v urbaniziranih področjih z večjim številom industrijskih krajev, kjer se razvija več različnih industrijskih panog.

Leta 1951 je stanovalo od 117.530 v industriji zaposlenih delavcev 47.611 izven kraja zaposlitve; leta 1961 pa je stanovalo od 187.035 v industriji zaposlenih, izven kraja zaposlitve 97.666 delavcev. Odstotek izven kraja zaposlitve prebivajočih se je v Sloveniji povečal od 41 na 52. Med zaposlenimi v industriji je bilo leta 1951 39.327 ali 33% žensk, leta 1961 pa 69.289 ali 37%. Skupno število v industriji zaposlenih dnevnih migrantov se je povečalo med letoma 1951 in 1961 za 59%, moških za 51%, žensk pa za 66%. Število v kraju zaposlitve bivaajočih se je povečalo za 19.456 ali 28%, število izven kraja zaposlitve bivaajočih, pa za 50.049 ali 66%. Število žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve, se je povečalo za 11.190 ali 46%, moških pa za 8.266, ali 18%. Izven kraja zaposlitve prebivajočih je poraslo moških za 31.277 ali 95%, žensk pa za 18.772 ali 127%. Pri ženskah, ki prebivajo v kraju zaposlitve, je relativni ali absolutni porast števila žensk večji kot pri moških. Pri delavcih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in dnevno migrirajo na delo, pa je absolutna rast števila moških večja kot pri ženskah, relativna rast pa večja pri ženskah kot pri moških. To kaže na tendence po željah za oslovanja žensk iz vse širših območij podeželja okoli zaposlitvenih krajev, zato se je med zaposlenimi v industriji od leta 1951 do leta 1961 povečal delež žensk od 33% na 37%. Tendence spreminjanja razmerja med zaposlenimi, ki prebivajo v industrijskem kraju ali izven njega, kakor tudi po zaposlovanju žena v kraju zaposlitve ali izven njega, pa v vseh področjih niso enake.

RAZMERJE ŠTEVILA DNEVNIH MIGRANTOV IN ŠTEVILA PREBIVAJOČIH V KRAJU ZAPOSLOTITVE LETA 1951 IN 1961

Delež dnevnih migrantov

V krajih zaposlitve se je med leti 1951 in 1961 močno povečal

delež dnevnih migrantov, od skupnega števila zaposlenih v industriji. Od skupnega števila industrijskih krajev je imelo leta 1951 do 20% dnevnih migrantov 5,5% industrijskih krajev, leta 1961 pa 1,9%. Od 30% do 50% dnevnih migrantov je imelo leta 1951 30%, leta 1961 pa 20% industrijskih krajev. Od 50% do 80% dnevnih migrantov pa je imelo leta 1951 47,3%, leta 1961 pa že 56,1% industrijskih krajev Slovenije. Nad 80% dnevnih migrantov je imelo leta 1951 16,5% industrijskih krajev, leta 1961 pa 21,2% (tabela 12).

Podobne tendence po večanju deleža migrantov kažejo tudi analize po občinah. Leta 1951 je imelo manj kot 20% migrantov 4,2% občin, leta 1961 pa 1,6% občin. Od 30% do 50% dnevnih migrantov je imelo leta 1951 39,9%, leta 1961 pa 17,8% občin; od 50% do 80% migrantov je imelo leta 1951 46,8% občin, leta 1961 pa 87,4% občin. Nad 80% migrantov je imelo leta 1951 8,1% občin, leta 1961 pa le še 3,2% občin.

Nazadovalo je število zaposlenih, ki stanujejo v kraju zaposlitve v desetih ali od skupnega števila 16% občin, povečalo pa se je število zaposlenih od 100% v 37 ali 59,8% občinah, za več kot 100% pa v 14 ali 23,1% občin.

Število zaposlenih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve, je nazadovalo med leti 1951 in 1961 le v dveh občinah, za več kot 100% je napredovalo v 27 ali 43,5% občinah, za več kot 100% pa v 34 ali 42% občinah.

Ekstremno visok delež dnevnih migrantov od skupnega števila zaposlenih, za več kot tretjini pri obeh popisih, imajo občine z manjšimi industrijskimi kraji, ki so nastali po drugi svetovni vojni: občine Brežice, Grosuplje, Laško, Ljutomer, Mozirje, Sevnica, Slovenjgradec in Šmarje pri Jelšah. Z zelo nizkim deležem, z manj kot eno tretjino dnevnih migrantov od skupnega števila zaposlenih, pa imajo tako v letu 1951 kot v letu 1961 rudarski ob-

čini Idrija in Trbovlje, kjer se zaradi lege sredi hribovja ter koncentracije že starih stanovanj, ter povojne izgradnje novih stanovanj, niso oblikovala širša območja dnevne migracije delovne sile. Delno pa moramo pripisovati vzrok za počasnejše širjenje gravitacijskih območij in manjši delež migrantov tudi majhni rasti delovnih mest med letoma 1951 in 1961.

Razen redkih izjem je število dnevnih migrantov naraslo v skoraj vseh industrijskih krajih Slovenije. Od skupnega števila industrijskih krajev je med letoma 1951 in 1961 nazadovalo število delavcev le v 12,2% industrijskih krajev, v 47% industrijskih krajev je porastlo do 200%, v 6,8% industrijskih krajev pa je porastlo skupno število zaposlenih od 200% do 400%, v 1,3% industrijskih krajev pa za več kot 400%.

Rast števila moških in žensk, ki prebivajo v krajih zaposlitve in izven njih med letoma 1951 in 1961

Prostorska analiza rasti prebivalstva po spolu, ločeno za tiste, ki prebivajo v kraju zaposlitve in tiste, ki dnevno migrirajo, nam razkriva, kakšne so tendence pri zaposlovanju žensk iz industrijskih krajev in njihovih gravitacijskih zaledij. V področjih, kjer je še ravnotežje med številom žensk in moških, ki prebivajo v kraju zaposlitve ter izven njega, pomeni, da bo v bodoče potrebnih tolikšno število delovnih mest, ki bo odgovarjalo številu prirodnega naraščanja števila odraslega prebivalstva. Seveda moramo pri tem upoštevati delež zaposlenih žensk, ki delajo v drugih neindustrijskih panogah. V področjih z nižjim deležem zaposlenih žensk v industrijskih krajih moramo pa računati, da bo število potrebnih delovnih mest v težnji žene po zaposlitvi, naraščalo hitreje kot narašča število prirodnega prirastka odraslega prebivalstva (tabela 8 in 9).

Število moških, ki prebivajo v kraju zaposlitve, je nazadovalo v 19 občinah, ki predstavljajo 19,7% od skupnega števila občin, do 100% v 28 ali 45,1% občin, za več kot 100% pa 14 ali 22,6% občin. Pri tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve, pa je nazadovalo število moških v treh ali 4,8% občin, poraslo pa v kategoriji do 100% in kategorijah z več kot 100%, v 45% občin.

Analiza rasti števila moške delovne sile, ki prebiva v krajih zaposlitve in rasti moške delovne sile, ki prebiva izven kraja bivanja, kaže tendence nazadovanja števila moške delovne sile v večji meri med tistimi, ki prebivajo v kraju zaposlitve kot med dnevnimi migranti.

Med letoma 1951 in 1961 je nazadovalo število moških med tistimi, ki prebivajo v kraju zaposlitve v 30% industrijskih krajev, nazadovalo pa je tudi njih število med tistimi, ki prebivajo izven kraja zaposlitve v 21% industrijskih krajev od skupnega števila vseh industrijskih krajev Slovenije. Nadpovprečno, za več kot 100%, je poraslo število moške delovne sile, ki dnevno migrira v 29,5% industrijskih krajih, tistih, ki pa prebivajo v industrijskih krajih zaposlitve pa le v 12,3% industrijskih krajev.

Število moških, ki prebivajo v kraju zaposlitve, je nazadovalo v krajih različne velikosti, pa tudi različnih struktur, ne glede na število industrijskih panog, odnosno stopnje polistrukturalnosti industrijskega kraja. Po krajih in občinah se vendarle kaže nazadovanje v večji meri pri tistih, ki imajo monostrukturalno industrijo, in to tako z večjim deležem moške delovne sile. Tako na primer relativno nazaduje število moških, ki prebivajo v krajih zaposlitve v občinah: Trbovlje, Zagorje, Hrastnik, Ravne, Celje, Slovenske Konjice in Slovenska Bistrica, kjer je razvito rudarstvo ali pa industrijske panoge, ki zahtevajo več moške delovne sile.

Število žensk je nazadovalo v 19% industrijskih krajih. Do 200% je napredovalo v 37,4% industrijskih krajih, med 200% in 400% v 47 industrijskih krajih, med 200% in 400% v 5,1% industrijskih krajih, za več kot 400% pa 6,3% industrijskih krajih.

Število žensk, ki prebiva v kraju zaposlitve, je med letoma 1951 in 1961 nazadovalo v 19% občin Slovenije, do 100% je napredovalo v 42% občin, za več kot 100% pa v 37% občin.

Število žensk, ki prebiva izven kraja zaposlitve, je med letoma 1951 in 1961 nazadovalo le v 11,5% občin, narastlo pa je število žensk do 100% v 27% občin, za več kot 100% pa v 55% občin.

Glede na skupno število industrijskih krajev pa je nazadovalo med letoma 1951 in 1961 število žensk, ki prebivajo v industrijskem kraju v 28% industrijskih krajih, v 21% industrijskih krajih je narastlo do 100%, v 29,5% industrijskih krajev pa za več kot 100%.

Medtem ko v gospodarsko razvitem osrednjem delu Slovenije v gibanju števila v industriji zaposlenih žensk med leti 1951 in 1961 ni bistvenih sprememb, pa po industrijskih krajih na obrobem delu Slovenije število le-teh močno koleba. Značilno je, da se je tendenca nazadovanja števila v industriji zaposlenih žena bolj pokazala v perifernih hribovskih področjih Slovenije, kjer je bilo število le-teh nizko že leta 1951. Nazadovalo je v občini Dravograd, Ravne na Koroškem, Slovenska Bistrica, Šmarje pri Jelšah. Nadpovprečno pa je poraslo za več kot 200% po občinah: Črnomelj, Grosuplje, Idrija, Koper, Ljutomer, Radovljica, Piran in Tolmin. To je v občinah, kjer se je razvila med večjim številom panog tudi industrija, ki zaposluje več ženske delovne sile.

V relativni rasti števila v industriji zaposlenih moških so ten-

dence po naraščanju števila dnevnih migrantov močnejše na manjrazvitih in hribovitih področjih kot na razvitih. Po občinah z manjšim številom v industriji zaposlenih, pomeni za rast ali padanje že manjše ali večje število na novo zaposlenih, veliko spremembo. Po občinah je število moških močno nazadovalo le v občini Lendava in Vrhnika, ekstremno pa poraslo v občinah: Ilirska Bistrica, Koper, Ptuj, Radovljica, Slovenjgradec, Škofja Loka in Tolmin. Torej zopet v občinah, ki imajo po gospodarskih panogah industrijo bolj razvejano. Število delovnih mest je tu med letoma 1951 in 1961 tudi močnejše naraščalo (karta 30, 31).

V Sloveniji je v 25 občinah poraslo število moških in žensk, ki stanujejo v kraju zaposlitve ali izven njega, kar daje znake uravnavanja rasti delovnih mest za moško in žensko delovno silo in sicer za tisto, ki prebiva v mestih kot v okolici.

Razmerje v rasti moške in ženske delovne sile nam še bolj nazorno pokažejo tipi občin glede na rast v štiri kategorije razdeljenih podatkov za v industriji zaposlene delavce:

- 1) moške, ki prebivajo v kraju zaposlitve;
- 2) moške, ki prebivajo izven kraja zaposlitve;
- 3) ženske, ki prebivajo v kraju zaposlitve;
- 4) ženske, ki prebivajo izven kraja zaposlitve.

Enakomerno rast do 100% zaposlenih moških in žensk, ki stanujejo v kraju zaposlitve ali izven njega, kažejo večinoma občine gospodarsko bolj razvitih področij: Ljubljanske občine, občine Domžale, Kranj, Izola, Velenje, Žalec in Maribor, poleg njih pa še več občin z manjšim številom v industriji zaposlenih in z nekoliko razvejano industrijo po panogah: Izola, Kočevje, Radgona, Ljutomer, Ajdovščina in Sežana.

V občini Ilirska Bistrica je poraslo število moških in žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve in izven njega za več kot 100%. V občini Slovenjgradec je za več kot 100% porastlo število

moških, ki prebivajo v kraju zaposlitve in izven njega, ter žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve, a tistih, ki stanujejo izven industrijskega kraja, pa za manj kot 100%. V občini Koper je poraslo število tistih moških, ki prebivajo v kraju zaposlitve za več kot 100%, žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve, ter moških in žensk, ki prebivajo izven Kopra, pa za manj kot 100%. V občinah Cerknica in Radovljica je poraslo število moških in žensk zaposlenih v industriji, ki prebivajo v kraju zaposlitve, za manj kot 100%; število moških in žensk, ki stanujejo izven kraja zaposlitve, pa za več kot 100%. V občinah Črnomelj, Idrija, Murska Sobota in Piran, je poraslo število v industriji zaposlenih žensk, ki stanujejo izven kraja zaposlitve, za več kot 100%; po ostalih kategorijah pa do 100%. V občini Tolmin je poraslo število zaposlenih žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve in izven njega, za več kot 100%; tistih moških, ki prebivajo v industrijskem kraju in izven njega, pa za manj kot 100%.

Ločena analiza rasti števila žensk, ki prebivajo v kraju ^{zaposlitve} ~~bivanja~~ in izven njega med letoma 1951 in 1961, je pokazala tako po občinah kot po ^{industrijskih} ~~industrijskih~~ krajih, da število žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve, ^{maraduje} podobno kot pri moških v večjem številu občin in v ^{krajev} ~~industrijskih krajih~~ nazaduje, ^{zato je najpogostejša stvar, da} ~~kot število žensk, ki stanujejo izven kraja zaposlitve. Število izven industrijskega kraja biva~~ ^{je naraslo v večjem številu industrijskih krajev in občin, kot smo to ugotovili pri moški delovni sili, ki prebiva v kraju zaposlitve.}

Porast za več kot 100% moških dnevnih migrantov po občinah ali krajih med letoma 1951 in 1961 gre v veliki meri na račun za novo, v dnevno migracijo pritegnjeno delovno silo iz hribovskih področij. Zato je v večini občin, ki imajo obsežnejša hribovita področja, a je v industrijskih krajih poraslo število delovnih mest, kot na primer v občini Cerknica, Ilirska Bistrica, Novo mesto, Ptuj in Šentjur ter Slovenjgradec, število moških najbolj

napredovalo. Značilno pa je, da je število občin, kjer je nazadovalo število moških med dnevnimi migranti, zelo majhno: Brežice, Trbovlje in Trebnje. To so tudi občine, kjer število moških med migranti nazaduje zaradi stagnacije v rasti števila delovnih mest.

Analiza rasti moške in ženske delovne sile, ki stanuje v kraju bivanja, ter moške in ženske delovne sile, ki dnevno migrira na delo, nam je pokazala različne tipe režimov rasti delovne sile. Režime, ki so indikatorji tendenc oblikovanja urbane strukture v industrijskih krajih in njihovih zaledjih.

Velike razlike med posameznimi kraji v rasti moške in ženske delovne sile, ki stanuje v krajih zaposlitve ali izven njih, so izraz različne stopnje urbanizacije ter različnih socialno gospodarskih problemov v posameznih področjih. Majhna rast ženske delovne sile v industrijskih krajih ali njihovih zaledjih nas opozarja, kje moramo v bližnji bodočnosti računati s pritiskom ženske delovne sile na nova delovna mesta. Počasna in neustajena rast delovnih mest za moško ali žensko delovno silo, sili le-to k sezonskemu izseljevanju v inozemstvo.

V ostalih občinah so razlike v rasti posameznih kategorij večje. V vsaki je nazadovalo po nekaj kategorij.

V občinah Šentjur pri Celju, Celje, Dravograd, nazadnje število v industrijskih krajih bivajočih moških in žensk. Število izven kraja zaposlitve bivajočih moških se je povečalo za več kot 100%, žensk pa do 100%.

V občini Škofja Loka je naraslo število moških in žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve, za manj kot 100%; moških in žensk, ki prebivajo izven kraja zaposlitve, pa za več kot 100%. V občinah Kamnik, Logatec, Lenart, Slovenske Gorice ter Vrhnika in Zagorje, je nazadovalo število moške delovne sile, ki prebi-

va v industrijskem kraju; število ženske delovne sile, ki prebiva v kraju zaposlitve in ženske delovne sile, ki biva izven kraja zaposlitve, pa je poraslo v vseh navedenih občinah do 100%. Število žensk, ki prebivajo izven kraja zaposlitve, se je povečalo od 100% v občinah Kamnik, Lenart, Logatec, Postojna in Slovenske Konjice, v občinah Vrhnika in Zagorje ob Savi pa za več kot 100%. V občinah Litija, Nova Gorica, Ptuj in Radlje ob Dravi, nazaduje med industrijskimi delavci število žensk, ki stanujejo v kraju zaposlitve. V ostalih kategorijah je pa poraslo število zaposlenih žensk in moških do 100%. V občini Lendava je poraslo število moških, ki prebivajo v kraju zaposlitve do 100%; število žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve, pa za več kot 100%; število moških, ki bivajo izven kraja zaposlitve, pa je naraslo do 100%. Število moških je nazadovalo v občinah Brežice, Jesenice, Krško in Mozirje med letoma 1951 in 1961. Število žensk, ki prebivajo izven kraja zaposlitve, je v ostalih treh kategorijah naraslo do 100%. V občini Slovenska Bistrica je narastlo število moških, ki prebivajo izven kraja zaposlitve do 100%, v ostalih kategorijah pa to število nazaduje. V Trbovljah se je povečalo do 100% le število žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve, v ostalih kategorijah pa je število nazadovalo. V občini Šmarje pri Jelšah je napredovalo le število moških, ki prebivajo izven kraja zaposlitve do 100%, v ostalih kategorijah pa je število nazadovalo (tabela 10).

Razmerje med v industriji zaposleno moško in žensko delovno silo leta 1951 in 1961

Karakterističen indikator za merjenje ali ugotavljanje ravnotežja med željami in možnostjo za zaposlitev prebivalstva je poleg že analiziranih elementov demogeografske strukture tudi razmerje

med žensko in moško delovno silo. Tako kot pri drugih pojavih lahko po industrijskih krajih v Sloveniji ugotavljamo zelo različno strukturo po razmerju med moško in žensko delovno silo. Med letoma 1951 in 1961 se je v Sloveniji razmerje med moško in žensko delovno silo v zaposlitveni strukturi posameznih industrijskih krajev, občin in področij, v korist ženske delovne sile precejboljšalo, vendar ne v vseh področjih enako. V Sloveniji se je delež žensk med zaposlenimi v industrijiboljšal od 33% na 37% (tabela 11).

Leta 1951 je imelo od 62 občin Slovenije 27,4% občin v industriji manj kot 20% ženske delovne sile, 28,7% občin jih je imelo od 20% do 40%, 30,7% občin od 50% do 60%, 3,2% občin pa med 60% in 80% ženske delovne sile. Do leta 1961 se število občin, ki imajo manj kot 20% ženske delovne sile v industriji, procent zaposlenih žensk ni znižal, in je ostal pri 27,4%. Zmanjšalo se je število občin, ki so imele manj kot 10% zaposlenih žensk, ter povečalo število občin, ki imajo od 10% do 20% ženske delovne sile zaposlene v industriji.

Leta 1951 je imelo še 6 občin manj kot 10%, ter 11 občin od 10% do 20% ženske delovne sile. Leta 1961 je pa ostala le ena občina z manj kot 10%, ter 16 občin z 10% do 20% v industriji zaposlene ženske delovne sile. Število občin, ki imajo od 20% do 40% ženske delovne sile, se je povečalo od 28,7% na 32,3%, število občin z 40% do 60% zaposlene ženske delovne sile, se je pa povečalo od 30,7% na 31,7%. Število občin, ki imajo več kot 80% zaposlene ženske delovne sile, je pa ostalo nespremenjeno.

Pestro podobo zaposlitvene strukture po deležu zaposlenih žensk v industriji nam prikaže še posebej podroben regionalni pregled strukture po industrijskih krajih. Število industrijskih krajev z do 20% ženske delovne sile se je med letoma 1951 in 1961 zmanjšalo od 34,9% na 24,3%. Število krajev z 20% do 40%

Ženske delovne sile se je pa povečalo od 23,4% na 31,9%, število krajev s 40% do 60% zaposlene ženske delovne sile se je povečalo od 22,9% na 24,3%, število krajev s 60% do 80% zaposlene ženske delovne sile se je povečalo od 5,2% na 9,9%, z več kot 80% žensk pa od 1,9% na 4,1% industrijskih krajev.

Leta 1951 so imele naslednje občine manj kot 10% ženske med industrijskimi delavci: Lendava, Ormož, Lenart na severovzhodnem delu Slovenije, ter rudarski občini Idrija in Trbovlje, od ostalih pa še Piran. Od 10% do 20% pa so imele občine: Brežice, Krško, Sevnica, Črnomelj, Ljutomer na vzhodu Slovenije, rudarski občini Hrastnik in Velenje, železarski občini Jesenice in Ravne na Koroškem, od ostalih pa še Ilirska Bistrica. Do leta 1961 je nazadovalo na 10%, žensk v občini Radlje ob Dravi, ki je imela še leta 1951 21% zaposlene ženske delovne sile. Občina Lendava pa je povečala delež zaposlenih žensk od 10% na 28%, občina Piran od 7% na 15%, občina Idrija od 7% na 19%, občina Trbovlje od 7% na 18%, občina Lenart od 9% na 15%, Ormož pa od 4% na 24%. Občina Brežice je povečala delež zaposlenih žensk od 13% na 21%, Črnomelj od 19% na 34%, Hrastnik od 17% na 26%, Ilirska Bistrica od 18% na 35%. V občinah Jesenice in Videm-Krško, se pa delež žensk od 16% zaposlenih v industriji od leta 1951 do leta 1961, ni spremenil. Na Jesenicah je ostalo 16%, v Krškem pa 12% v industriji zaposlene ženske delovne sile. V občini Ljutomer se je povečal delež žensk od 19% na 37%, v občini Sevnica od 17% na 26%, v občini Zagorje ob Savi od 11% na 19%. V občini Ravne se je znižal od 20% na 16%, v občini Velenje pa od 18% na 14%.

Znižal se je delež v industriji zaposlenih žensk v občinah v pretežno hribovitih območjih in monostrukturno industrijo, ki lahko nudi več delovnih mest le moški delovni sili. V občini Mozirje se je znižal delež žensk od 30% v letu 1951 na 18% v letu 1961, v občini Slovenska Bistrica od 26% na 17%, Slovenske Konjice od 23% na 20%, v občini Šmarje pri Jelšah od

30% na 14%, v občini Šentjur pri Celju pa od 23% na 14%.

Delež žensk se je med industrijsko delovno silo znižal tudi v občini Nova Gorica, od 27% v letu 1951, na 18% v letu 1961.

Več kot 60% ženske delovne sile sta imeli leta 1951 občini z lahko industrijo: Murska Sobota in Izola, leta 1961 pa občini Metlika in Grosuplje.

V občini Murska Sobota se je delež žensk znižal od 64% v letu 1951, na 55% v letu 1961. V občini Grosuplje se je pa povečal od 55% na 71%. V občini Metlika, ki je imela leta 1961 78% ženske delovne sile, pa industrije v letu 1961 še ni bilo.

Leta 1951 in leta 1961 imajo manj kot 20% ženske delovne sile v večini le majhni industrijski kraji, ki imajo po eno tako industrijsko panogo, ki zaposluje pretežno moško delovno silo. Več kot 60% pa manjši kraji z enim obratom, ki zaposluje pretežno žensko delovno silo. Delež ženske ali moške delovne sile se tudi hitreje spreminja pri manjših kot pa pri večjih industrijskih krajih, manj v industrijskih krajih z večjim številom delovnih mest ter večjim številom industrijskih panog. Regionalno je najbolj stabilno gospodarsko stanje razmerja med zaposlenostjo moške in ženske delovne sile, če koleba delež zaposlenih žensk med 40% in 60%. Tako je stanje na sklenjenem industrializiranem območju Slovenije med Radovljico, Tržičem, Kranjem, Ljubljano in Kamnikom.

V večini ostalih področij Slovenije je delež žensk manjši. Po večjem deležu v industriji zaposlenih žensk so značilni še nekateri srednje veliki industrijski kraji: Novo mesto, Ajdovščina in Murska Sobota, ter manjši, lesno-industrijski kraji na Notranjskem, med Logatcem in Pivko, ter med Logatcem in Cerknico.

Dnevna migracija delovne sile med industrijskimi kraji Slovenije

Z industrializacijo se v Sloveniji tudi postopoma uveljavlja konurbacija. Ta pojav se izraža z menjavo delovne sile v obliki dnevne migracije med industrijskimi kraji. To je tudi indikator procesa zraščanja z industrijskimi kraji gosteje posejanih območij v industrijska ali urbanizirana področja. Zato je razmerje med številom delovne sile, ki jo industrijski kraj ali področje sprejema ali oddaja, tudi pokazatelj za merjenje stopnje razvitosti določenega področja. Čim večje je število gospodarskih panog po industrijskih krajih, ali industrializiranih področjih, tem intenzivnejša je izmenjava delovne sile med industrijskimi kraji, s tem pa tudi večji izbor delovnih mest za prebivalstvo različnih poklicev, kvalifikacij, starosti in obeh spolov, ter zato ugodnejše razmerje med željami in možnostjo za zaposlitev prebivalstva.

Tudi po izmenjavi delovne sile so med zaposlitvenimi kraji in področji Slovenije velike razlike. Leta 1951 so izmenjali v obliki dnevne migracije delovne sile industrijski kraji Slovenije 8.359 delavcev, leta 1961 pa 14.303. Število je naraslo za 15,9%. Leta 1951 je znašalo število dnevnih migrantov, ki so potovali iz enega v drug industrijski kraj dnevno na delo, od skupnega števila dnevnih migrantov Slovenije, 17%, leta 1961 pa 13,6%. To relativno znižanje števila dnevnih migrantov, ki potujejo iz enega v drug industrijski kraj od skupnega števila dnevnih migrantov, nas opozarja na stopnjevano dekoncentracijo poselitve delavcev, ki delajo v industriji in hkrati tudi na tendenco, ki kaže na to, da delavci teže po bivanju izven industrijskih krajev (tabela 12).

Leta 1951 je oddajalo skupno iz industrijskih krajev manj kot

10 delavcev v obliki dnevne migracije v druge industrijske kraje 16 občin, leta 1961 pa le dve, od 10 do 100 delavcev 1951 leta 24 občin, leta 1961 pa 28 občin, od 100 do 200 leta 1951, in leta 1961 11 občin, več kot 200 delavcev so oddajali industrijski kraji leta 1951 v 11 občinah, leta 1961 pa že v 21 občinah.

Pregled po industrijskih krajih nam podoba o izmenjavi industrijske delovne sile med industrijskimi kraji regionalno in vsebinsko še dopolni. Od 162 industrijskih krajev leta 1951, 21 industrijskih krajev ni oddajalo delovno silo drugim industrijskim krajem, 55 je oddajalo le do 10 delavcev, 73 industrijskih krajev od 10 do 100 delavcev, 11 industrijskih krajev od 100 do 200 delavcev, ter 8 industrijskih krajev nad 200 delavcev. Leta 1961 pa od 222 industrijskih krajev 12 sploh ni oddajalo delovno silo drugim industrijskim krajem, 63 jih je oddajalo do 10 delavcev, 107 industrijskih krajev je oddajalo od 10 do 100 delavcev, 24 industrijskih krajev od 100 do 200 delavcev, 16 industrijskih krajev pa več kot 200 delavcev.

Leta 1951 so oddajali industrijski kraji malega števila občin skupno več kot 200 v industriji zaposlenih delavcev v druge industrijske kraje. To so občine bolj razvitega dela Slovenije: Domžale, Kamnik, Kranj, Radovljica na Gorenjskem, občina Ljubljana-Center in Ljubljana-Šiška. Na gravitacijskem območju Celja, občina Celje, Žalec in Laško. V isto skupino spadajo občine Maribor-Tezno in Ravne na Koroškem. Do leta 1961 se je teritorij intenzivnejše izmenjave delovne sile med industrijskimi kraji v obliki dnevne migracije od omejenih občin razširil tako, da so se izoblikovala širša sklenjena področja, kjer skupno število industrijskih krajev posameznih občin oddaja več kot 200 zaposlenih. Na območju Ljubljane je že seglo to področje od naštetih občin na sever

do Jesenic. V teritorij so se vključile še občine Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Polje, in Ljubljana-Vič-Rudnik. Na območju Celja se je pridružila občina Velenje. Na območju Maribora se je izoblikovalo obsežnejše področje z intenzivnejšo izmenjavo delovne sile med industrijskimi kraji z občinami Maribor, Ptuj in Slovenska Bistrica. Občini Ravne na Koroškem, in Piran na Koprskem, sta ostali izolirani področji večje dnevne izmenjave delovne sile med industrijskimi kraji.

Leta 1951 niso dajali industrijski kraji svoje delovne sile v noben industrijski kraj iz občin Idrija, Kočevje, Lendava, Metlika, Ribnica in Trebnje; leta 1961 pa samo iz občine Kočevje. Leta 1951 so dajali industrijski kraji iz občin Črnomelj, Gornja Radgona, Ilirska Bistrica, Jesenice, Murska Sobota, Novo mesto, Radlje ob Dravi, Sevnica in Šmarje pri Jelšah, manj kot 10 delavcev drugim industrijskim krajem. Leta 1961 pa so dajali do 10 ljudi drugim industrijskim krajem le kraji občine Metlika.

Občini Jesenice in Velenje, katerih industrijski kraji so dajali skupno leta 1951 manj kot 100 ljudi drugim industrijskim krajem, sta do leta 1961 oddajo delovne sile iz enega v drug industrijski kraj tako povečali, da je skupno število oddane delovne sile industrijskih krajev občin preseglo 200. Močno povečanje oddaje delovne sile iz enega v drug industrijski kraj beležimo tudi v občinah Novo mesto in Zagorje ob Savi. V teh občinah so oddajali industrijski kraji drugim industrijskim krajem do leta 1951 le do 100 ljudi, leta 1961 pa že od 100 do 200 ljudi.

Poleg občin, kjer dajejo zaposlitveni kraji več kot 200 zaposlencev, so po medsebojni izmenjavi delovne sile med industrijskimi kraji omembe vredne še občine, katerih industrijski

ski kraji oddajajo dnevno drugim industrijskim krajem 100 do 200 industrijskih zaposlencev. Med take sodijo kot obrobje urbaniziranega področja Ljubljane občine: Vrhnika ter Škofja Loka in Litija. Bolj osamljena področja, katerih industrijski kraji oddajajo drugim industrijskim krajem več kot 100 zaposlencev, predstavljajo še občine Cerknica, Koper ter Nova Gorica in Novo mesto.

Če izvzamemo območja Slovenije z občinami, katerih industrijski kraji oddajajo dnevno več kot 200 zaposlencev drugim industrijskim krajem, se izkaže, da je zajel proces konurbacije sorazmerno majhen del Slovenije, saj velika večina industrijskih krajev ali njim pripadajočim občinam izmenjujejo medsebojno manj kot 100 zaposlencev v obliki dnevne migracije. Vsekakor pa lahko ugotovljamo, da se v gospodarsko razvitem delu Slovenije proces konurbacije intenzivira in postopoma širi na vsa področja Slovenije.

Dnevna migracija delovne sile po nekaterih tipičnih občinah

V analizi smo upoštevali enake občine kot v analizi strukture industrijskih krajev. Za analizo bomo skušali predstaviti na primeru gospodarsko bolj razvitih industrijskih občin Radovljice, Domžal in Žalca, manj razvitih agrarnih občin Brežic in Radelj ob Dravi, rudarske občine Idrije ter občin s srednje velikimi industrijskimi kraji, Nova Gorica, Novo mesto in Murska Sobota, probleme oblikovanja gravitacijskih območij dnevne migracije industrijske delovne sile ter še posebej rast števila ženske in moške delovne sile v industrijskem kraju in izven njega; vlogo izmenjave delovne sile v obliki dnevne migracije med industrijskimi kraji ter strukture v industriji zaposlenih po spolu med letoma 1951 in 1961.

V občini Radovljica je leta 1951 od skupnega števila 1.210 zaposlenih, 661 ali 55% zaposlenecv stanovalo izven kraja zaposlitve, leta 1961 pa od 3.808 2.558 ali 67%. Skupno je naraslo število moških od 631 v letu 1951, na 1.963 v letu 1961 ali za 211%, število žensk pa od 579 na 1.845 ali za 219%. V obeh letih je znašal delež ženske zaposlene delovne sile 48% od skupnega števila zaposlenih. Število moških, stanujočih v kraju zaposlitve, je naraslo za 366 ali 122%, izven centra bivajočih moških pa za 966 ali 291%, število žensk, ki prebivajo v centru pa nekoliko manj kot moških, in sicer za 335 ali 134%, bivajočih izven centra pa za 931 ali 283%.

Industrijski kraji občine Radovljica so oddajali leta 1951 drugim industrijskim krajem občine Radovljica ali industrijskim krajem drugih občin 598 delavcev leta 1961 pa že 1.427.

V občini Domžale je bilo leta 1951 od 3.588 zaposlenih v industriji 2.039 ali 57% dnevnih migrantov, leta 1961 pa od 5.523 zaposlenih v industriji 3.461 ali 62%. Leta 1951 je bilo med zaposlenimi 1.798 ali 50% žensk, leta 1961 pa 3.153 ali 57%. Med letoma 1951 in 1961 je poraslo število moških, ki prebivajo v krajih zaposlitve za 154 ali 21%, število moških, ki prebivajo izven centra, pa je poraslo za 416 ali 38%. Število tistih žensk, ki prebivajo v kraju zaposlitve je naraslo znatno močneje in sicer za 389 ali 47%; število žensk, ki prebivajo izven industrijskih krajev, pa za 276 ali 102%.

Industrijski kraji občine Domžale so oddajali leta 1951 drugim industrijskim krajem 763 delavcev, leta 1961 pa že 1.045.

V občini Žalec je bilo leta 1951 med 2.910 zaposlenimi 1.693 ali 58% dnevnih migrantov, leta 1961 pa 2.702 ali 75% od skupnega števila zaposlenih. Žensk je bilo leta 1951 med tu zaposlenimi 1.253 ali 43%, leta 1961 pa 1.778 ali 49%. Število moških, prebivajočih v industrijskih krajih, je med letoma 1951 in 1961 naza-

dovalo za 155 ali 24%, tistih, ki prebivajo izven industrijskih krajev in dnevno potujejo na delo, pa je naraslo za 342 ali 34%. Število žensk, ki stanujejo v industrijskem kraju je pravtako kot število moških nazadovalo in sicer za 142 ali 25%; število žensk, bivaajočih izven industrijskega kraja, pa napredovalo za 667 ali 97%.

Industrijski kraji v občini so oddajali leta 1951 drugim industrijskim krajem 295 zaposlencev, leta 1961 pa 254.

V občini Idrija je bilo od skupnega števila 1.107 zaposlencev v letu 1951 le 271 dnevnih migrantov ali 23%. Leta 1961 pa od 1.578 zaposlenih že nekoliko več, in sicer 543 ali 34%; leta 1951 je bilo le 82 žensk ali 7%, leta 1961 pa 305 ali 19%. Med letoma 1951 in 1961 je naraslo število moških, ki prebivajo v kraju zaposlitve le za 10 ali 1%, tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve, pa za 168 ali 63%. Število žensk je naraslo med tistimi, ki prebivajo v kraju zaposlitve za 119 ali 153%, tistih, ki prebivajo izven industrijskih krajev, pa za 104 ali 2.600%.

V občini Idrija leta 1951 noben industrijski kraj ni oddajal delovne sile drugim industrijskim krajem, leta 1961 pa je ta medsebojna izmenjava dosajša število 16.

V občini Cerknica je bilo leta 1951 od 853 zaposlenih, 405 ali 47 delovnih migrantov, leta 1961 pa od 2.105 zaposlenih, 1.311 ali 62% dnevnih migrantov. Leta 1951 je bilo med zaposlenimi 393 ali 46% žensk, leta 1961 pa 965 ali pravtako 46% istih. Število moških, bivaajočih v krajih zaposlitve, je napredovalo za 176 ali 68%, število moških bivaajočih izven krajev zaposlitve, pa za 906 ali 224%; število žensk, stanujočih v kraju zaposlitve, je naraslo 170 ali 89%, bivaajočih izven kraja zaposlitve pa za 402 ali 197%.

Industrijski kraji te občine so oddajali leta 1951 drugim indu-

strijskim krajem 59 delavcev, leta 1961 pa 198.

V občini Nova Gorica je bilo leta 1951 od 2.705 industrijskih zaposlencev 1.380 ali 51% dnevnih migrantov, leta 1961 pa od 3.737 zaposlenih 2.364 ali 65% dnevnih migrantov. Število žensk je znašalo leta 1951 718 ali 27%, leta 1961 pa 642 ali 18%. Med letoma 1951 in 1961 je število moških, bivajočih v krajih zaposlitve naraslo za 159 ali 18%; število moških, bivajočih izven industrijskih krajev, je napredovalo za 849 ali 79%; število žensk, bivajočih v kraju zaposlitve, je nazadovalo za 210 ali 50%, število bivajočih izven industrijskega kraja pa napredovalo za 135 ali 45%.

V občini Nova Gorica so industrijski kraji leta 1951 skupno oddajali drugim industrijskim krajem 45 zaposlencev, leta 1961 pa že 181.

V občini Novo mesto je bilo leta 1951 od 989 zaposlenih 676 ali 68% dnevnih migrantov, leta 1961 pa od 3.414 zaposlenih 2.332 ali 68% dnevnih migrantov. Med zaposlenimi je bilo leta 1951 570 ali 58% žensk, leta 1961 pa 1.638 ali 48%. Število moških, ki so prebivali v kraju zaposlitve, je med letoma 1951 in 1961 napredovalo za 316 ali 229%; število moških, bivajočih izven krajev zaposlitve, pa za 1.656 ali 245%. Število žensk, bivajočih izven kraja zaposlitve, je napredovalo za 453 ali 259%; število žensk, bivajočih v kraju zaposlitve, pa za 615 ali 156%.

Industrijski kraji občine Novo mesto so oddajali leta 1951 drugim industrijskim krajem 7 delavcev, leta 1961 pa že 140.

V agrarni občini Brežice je bilo leta 1951 od 579 v industriji zaposlenih, 481 ali 83% migrantov, leta 1961 pa od 647 zaposlenih, 529 ali 82%.

Leta 1951 je bilo samo 73 ali 13% zaposlenih žensk, leta 1961 pa

139 ali 21%. Število moških, bivajočih v kraju zaposlitve, je med letoma 1951 in 1961 napredovalo za 11 ali 14%, bivajočih izven kraja zaposlitve pa je nazadovalo za 9 ali 2%. Število žensk, bivajočih v kraju zaposlitve, je napredovalo za 9 ali 47%; število bivajočih izven kraja zaposlitve, pa za 57 ali 106%.

V občini Brežice so industrijski kraji leta 1951 medsebojno izmenjavali 62 delavcev, leta 1961 pa 30.

V občini Radlje ob Dravi je bilo leta 1951 od 626 v industriji zaposlenih, 318 ali 51% migrantov, leta 1961 pa od 1.283 zaposlenih, 666 ali 52% dnevnih migrantov.

Leta 1951 je bilo le 133 ali 21% žensk, leta 1961 pa pravtako 133 ali 10% od skupnega števila zaposlenih. Število moških, bivajočih v kraju zaposlitve, je med letoma 1951 in 1961 napredovalo za 231 ali 151%, število žensk pa nazadovalo za 26 ali 30%. Število moških, ki dnevno migrirajo na delo, se je povečalo za 322 ali 119%, število žensk, pa le za 26 ali 55%.

Industrijski kraji občine Radlje ob Dravi so leta 1951 medsebojno izmenjavali le 5 delavcev, v letu 1961 pa je to število naraslo na 152. V občini Murska Sobota je bilo leta 1951 od skupno 694 zaposlenih, 310 ali 45% dnevnih migrantov, leta 1961 pa od 1.316 zaposlenih, 734 ali 76% dnevnih migrantov.

Leta 1951 je bilo med zaposlenimi v industrijskih krajih 443 ali 64% žensk, leta 1961 pa 721 ali 55%. Število moških, bivajočih v industrijskih krajih, se je med letoma 1951 in 1961 povečalo za 105 ali 62%, število žensk pa za 93 ali 43%. Število moških, ki dnevno migrirajo na delo v industrijske kraje, je napredovalo za 239 ali 291%, število žensk pa za 185 ali 81%.

Industrijski kraji občine Murska Sobota so leta 1951 medsebojno

izmenjavali le enega, 1961 pa 13 delavcev.

Med desetimi obravnavanimi občinami so občine Radovljica, Domžale, Žalec in Cerknica zelo skladno razvijale svojo strukturo zaposlenih. Z enakomernim naraščanjem števila zaposlenih se je v teh občinah enakomerno večalo število migrantov, število delavcev obeh spolov, ter število žensk in moških, ki prebivajo v industrijskem kraju in izven njega. Za te občine je značilna tudi živahna komunikacija med industrijskimi kraji z medsebojno izmenjavo delovne sile v obliki dnevne migracije delovne sile.

Ostale občine se razlikujejo zelo močno, tako od navedenih, kakor tudi medsebojno. V občini Idrija je s stagnacijo rasti števila delovnih mest ostal zelo majhen delež dnevnih migrantov ter majhno število ženske delovne sile, tako tiste, ki stanuje v zaposlitvenih krajih, kot tiste, ki dnevno potuje na delo.

Za občino Nova Gorica je značilno, da vzporedno s hitro rastjo delovnih mest, raste tudi delež dnevnih migrantov, a zaostaja rast števila ženske delovne sile, zlasti tiste, ki prebivajo v kraju zaposlitve. Industrijski kraji pa oddajajo delovno silo drugim industrijskim krajem, vendar to število zaostaja za številom v občinah razvitih področij.

Za občino Novo mesto je značilno, da s hitrim naraščanjem delovnih mest narašča tudi delež dnevnih migrantov. Porast števila delovnih mest je za delovno silo obeh spolov zelo enakomeren. Enakomerno narašča število tistih, ki prebivajo v kraju zaposlitve, pa tudi tistih, ki dnevno migrirajo na delo; industrijski kraji pa tudi vse bolj medsebojno izmenjujejo delovno silo.

V občini Brežice je ob stagnaciji števila delovnih mest ostalo pri velikem deležu dnevnih migrantov, število dnevnih migrantov pa se ni bistveno povečalo, v kolikor se je, je to povečanje na-

stalo na račun ženske delovne sile, stanujoče izven zaposlitvenih krajev. Oddajanje delovne sile med industrijskimi kraji je v primeri z drugimi občinami zelo majhno.

V občini Radlje ob Dravi je število zaposlenih močno napredovalo, vendar le na račun moških iz vrst dnevnih migrantov. Število delavcev, ki jih industrijski kraji medsebojno izmenjujejo, pa kaže tendence povečevanja.

V občini Murska Sobota je s sorazmerno velikim porasto števila delovnih mest med letoma 1951 in 1961 porastel tudi delež dnevnih migrantov ženskega spola; industrijski kraji pa medsebojno izmenjujejo delovno silo le v neznatnem številu.

Dnevna migracija delovne sile nekaterih tipičnih industrijskih podjetij Slovenije

Tendence širjenja območij dnevne migracije delovne sile v dobi najhitrejšega večanja, števila zaposlenih v Sloveniji med letoma 1951 in 1961, nam zelo nazorno predstavijo kot primeri sedem podjetij: tovarna TAM in MTT v Mariboru, Tovarna glinice in aluminija v Kidričevem, Cinkarja v Celju, Litostroj v Ljubljani, Sava v Kranju in Železarna na Jesenicah (tabela 13).

V Železarni na Jesenicah ter MTT v Mariboru je med letoma 1951 in 1961 število zaposlenih naraslo le za 5%, v tovarni TAM v Mariboru za 27%, v Tovarni aluminija in glinice v Kidričevem za 234%, Cinkarna v Celju za 45%, v Savi Kranj za 86%, v Litostroju za 84%.

Od skupnega števila delavcev Železarne Jesenice je prebivalo iz-

ven Jesenic in dnevno potovalo na delo leta 1961 36% delavcev, v Tovarno glinice in aluminija 32%, v Cinkarno v Celju 67%, v Savo Kranj 45%. Izven Maribora je stanovalo leta 1961 od delavcev, zaposlenih v MTT 12,7%, od delavcev v TAM izven Maribora 20%. Izven Ljubljane je stanovalo od skupnega števila delavcev, zaposlenih v Litostroju 21%.

S povečanjem števila zaposlenih so se silno razširila gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile. Nesorazmerno močno se je tudi povečalo število krajev, ki omenjene obrate dnevne zalagajo z delovno silo.

Tovarna aluminija in glinice je razširila svoje območje dnevne migracije delovne sile proti vzhodu, po Dravskem in Ptujskem polju do Ormoža, ter globoko proti jugu v Haloze, ter proti severu v Slovenske gorice. Število krajev, ki tovarno zalagajo z delovno silo, se je od leta 1951 povečalo od 21 na 188, v letu 1961 za celih 795%. Število tistih delavcev, ki prebivajo v kraju zaposlitve, se je povečalo za 29% od 406 na 525, število tistih, ki prebivajo izven kraja, a dnevno migrirajo na delo, pa od 194 na 1.538 ali za 683%. Število moških, ki stanujejo v Kidričevem, se je povečalo od 301 na 488, tistih, ki stanujejo zunaj, pa od 194 na 1.492. Pri tem porastu so bile udeležene tudi ženske. (karti 32, 33).

Med letoma 1951 in 1961 je nazadovalo število žensk, ki prebivajo v Kidričevem, od 105 na 37. Število žensk, ki stanujejo izven Kidričevega, se je pa povečalo od 12 na 46. Delež žensk je od skupnega števila tistih, ki prebivajo v Kidričevem med letoma 1951 in 1961, nazadoval od 26% na 4%. Tistih, ki stanujejo izven kraja bivanja, pa od 6% na 3%.

V Litostroju se je med letoma 1951-1961 povečalo število zaposlenih od 1.649 na 3.024. Skupno število v Ljubljani prebivajočih je narastlo od 1.302 na 1.948, ali za 50%, izven Ljubljane bi-

vajočih se je pa povečalo od 302 na 1.076, ali za 210%. Pri porastu so udeležene žene le z neznatnim številom, podobno kot v Tovarni glinice v Kidričevem. Število žensk, ki prebivajo v Ljubljani, se je povečalo od 295 na 365, ali za 24%, moških pa od 1.007 na 1.538, torej znatno več kot število žensk, torej za 57%. Število žensk izven Ljubljane prebivajočih se je povečalo od 80 na 94, za 18%, število moških izven Ljubljane bivajočih pa od 267 na 982 ali 268%. Razmerje med številom moških in žensk se ni spremenilo in ostalo pri 23%. Število krajev, ki zalaga Litostroj z delovno silo, se je močno povečalo, od 99 na 333, ali za 233%. Delež tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve, se je povečal od 21% v letu 1951 na 35% v letu 1961. Območje dnevne migracije se je po letu 1951 razširilo na tedaj ob novo zgrajeni cesti Ljubljana-Zagreb do Trebnjega in v dolino Mirne do Mokronoga. Po Bistriški ravnini se je pa razširilo mimo Domžal, Kamnika, v Zgornjo Savinjsko dolino, do Gornjega grača in Ljubnega, na zahodno Gorenjsko do Škofje Loke, južno od Ljubljane do Vrhnike, zahodno pa do Polhovega Gradca, proti vzhodu pa v Posavje do Litije (karti 35, 36).

V razvoju števila zaposlenih ter v oblikovanju gravitacijskega zaledja dnevne migracije delovne sile se tovarna Sava bistveno razlikuje od Litostroja, zlasti glede vloge ženske delovne sile. Število zaposlenih se je povečalo za 86%, število v kraju bivajočih pa od 329 na 540, za 64%. Število žensk od 29 na 203, za 600%, moških pa od 300 na 337, za 12%. Skupno število izven kraja bivajočih in v tovarni Sava zaposlenih se je povečalo od 272 na 579 ali 86%, moških izven kraja bivajočih od 261 na 419 za 61%, žensk pa od 11 na 160 za 1.354% v tovarni Sava v Kranju se je močno povečal delež žensk, tako med tistimi, ki prebivajo v Kranju, kot tistih, ki se dnevno vozijo na delo v Kranj iz drugih krajev. Povečalo se je tudi število krajev, ki zalagajo tovarno Savo z delovno silo, od 55 na 116. Gravitacijsko območje dnevne migracije delovne sile tovarne Sava se je širilo od leta 1951 od Kranja, v glavnem na severno in vzhodno smer, do leta 1961 se je

dotekanje delovne sile iz vzhodne in severovzhodne smeri še intenziviralo, poleg tega pa razširilo na severozahodno smer, proti jugu, zlasti intenzivno do Žabnice (tabeli 36, 37).

Železarna Jesenice se po rasti delovnih mest, po oblikovanju gravitacijskega območja dnevne migracije delovne sile od tovarne Sava v Kranju, bistveno razlikuje. Število zaposlenih se je povečalo od 6.651 na 7.010, moških od 5.589 na 5.727, žensk pa od 1.062 na 1.083. Število na Jesenicah bivajočih je celo nekoliko nazadovalo od 4.209 na 4.198. Število moških je nazadovalo od 3.490 na 3.415, za 2%. Število žensk pa porastlo od 719 na 783, za 9%. Izven Jesenic bivajočih se je povečalo od 2.442 na 2.812, za 15%, število moških od 2.099 na 2.512, za 20%; število žensk je pa nazadovalo od 343 na 300, za 13%. Stagnacija števila v industrijskem kraju bivajočih ter sorazmerno velik porast izven Jesenic bivajočih delavcev Železarne spremlja povečanje števila žensk, ki prebivajo na Jesenicah, ter nazadovanje števila žensk med dnevnimi migranti. Kljub razmeroma šibkemu porastu zaposlenih se je število krajev, ki zaglagajo Železarno z delovno silo, povečalo od 109 na 148, za 36%. Delež žensk od skupnega števila šteje leta 1951 16%, med stanujočimi na Jesenicah 17%, izven Jesenic stanujočih pa le 14%. Do leta 1961 se je delež žensk od skupnega števila zaposlenih zmanjšal za 1%. Med tistimi, ki prebivajo na Jesenicah, se je povečal na 12%, izven Jesenic bivajočih delavk Železarne na Jesenicah pa znižal na 11%. Dotekanje delovne sile v obliki dnevne migracije se je med leti 1951 in 1961 skrajšal od Kranja do Otoč in intenziviralo po Dolini, v smeri Bohinja pa stopnjevalo ter še razširilo v Baško grapo proti Mostu na Soči (karti 38, 39).

V Cinkarni Celje se je tudi povečalo število zaposlenih, vendar se razmerje med zunanji migranti in številom delavcev, ki prebivajo v kraju zaposlitve, ni spremenilo. Povečalo pa se je absolutno in relativno število žensk med tistimi, ki prebivajo

v Celju in tistimi, ki dnevno potujejo na delo iz krajev izven kraja zaposlitve.

Absolutno število se je povečalo med letoma 1951 in 1961 od 1.066 na 1.540 zaposlenih. Število v kraju zaposlitve bivajočih se je povečalo od 301 na 505, za 44%, žensk pa od 44 na 99, ali 125%, moških od 307 na 406, to je 32%. Izven Celja prebivajočih se je pa povečalo od 715 na 1.035, za 45%, žensk od 46 na 95, za 106%, moških pa od 669 na 940 ali za 40%.

Delež žensk se med bivajočimi v Celju med letoma 1951 in 1961 ni spremenil, med tistimi, ki prebivajo v Celju, se je pa povečal od 13% na 20%. Med dnevnimi migranti pa od 6% na 9%. Število krajev, ki zalagajo Cinkarno v Celju z delovno silo, se je povečalo od 59 na 156, za 164%. V smeri proti Vojniku ter proti Žalcu se frekvenca dnevnih delovnih migrantov ni spremenila, območje se tudi teritorialno v to smer ni širilo, proti vzhodu se je pa v območje dnevne migracije razširilo do Grobelnega in Šmarja pri Jelšah ter na vse strani Kozjanskega hribovja, posamezni kraki segajo do Pilštajna, Podčetrтка in Rogatca (karti 40, 41).

Tovarni TAM in MTT v Mariboru predstavljata po učinkih preoblikovanja regionalne strukture s širjenjem gravitacijskih območij dnevne migracije in dva tipa tovarn, ki se med seboj bistveno razlikujeta. MTT je bila po številu zaposlenih leta 1951 večja, leta 1961 jo je pa TAM s hitrejšim razvojem po številu zaposlenih že prerastel. Prav te razlike razvoja se odražajo tudi v procesih spreminjanja razmerja med številom zaposlenih, ki prebivajo v Mariboru in številom, ki prebivajo izven kraja zaposlitve. Razlike so tudi v rasti delovne sile, ki stanujejo v Mariboru in izven njega, po spolu ter v absolutni rasti ženskega in moškega prebivalstva, ki prebiva v Mariboru in tistega, ki prebiva izven njega. Razlike se zlasti kažejo v prostoru, po rasti števila naselij, ki zalagajo z delovno silo obe podjetji, pa tudi po obsegu območij, ki zalagajo z moško in žensko delovno silo.

V tovarni MTT je porastlo število zaposlenih med letoma 1951 in 1961 od 3.730 na 3.916, za 5%. V tovarni TAM v Mariboru pa od 3.273 na 4.172, za 27%. Leta 1951 je bilo v tovarni TAM od skupnega števila zaposlenih le 11,7% delovnih migrantov, leta 1961 pa že 17,3%, v TAM pa leta 1951 20,9%, leta 1961 pa 33,1%. Leta 1951 je bilo od skupnega števila zaposlenih, ki prebivajo v Mariboru v tovarni MTT 67%, leta 1961 pa 64%. V TAM je bilo leta 1951 23% žensk, leta 1961 pa 24%. Od dnevnih migrantov je bilo v tovarni MTT leta 1951 60% žensk, leta 1961 pa 49%. V tovarni TAM pa leta 1951 20% žensk, ter leta 1961 le 13%.

Število žensk, ki stanujejo v Mariboru, je med letoma 1951 in 1961 nazadovalo za 3%, v TAM pa napredovalo za 5%. Pri tistih, ki dnevno potujejo na delo, se je pa odstotek žensk povečal v MTT za 29%, v TAM pa za 34%. Značilno je, da se je ne glede na nizko rast delovne sile med letoma 1951 - 1961 v MTT sorazmerno močno povečalo število krajev, ki tovarno dnevno zalagajo z delovno silo. Teritorialno širjenje gravitacijskega območja delovne sile pa se ni tako močno povečalo ali razširilo kot od tovarne TAM. Število krajev, ki so zalagali MTT z delovno silo, se je povečalo od 77 na 132 naselij, za 73%. Območje krajev dnevne migracije se je intenziviralo proti vzhodni smeri, na Slovenske gorice, proti jugu v smeri Pragersko, pa celo za nekaj kilometrov skrajšalo. V vseh smereh se kombinira v toku dnevne migracije moška in ženska delovna sila.

Gravitacijsko območje dnevne migracije delovne sile za tovarno TAM se je od leta 1951 močno prostorsko razširilo, povečala se je intenzivnost prepletanja moške in ženske delovne sile v tokovih dnevnih migracij. Območje se je v primeri z letom 1951 intenziviralo v vseh smereh tako na ravninskem delu Dravskega in Ptujskega polja kot na gričevnatem svetu Slovenskih goric. V okviru območja dnevne migracije delovne sile se ostro ločita območji, kjer se v toku prepletata moška in ženska delovna sila, od zunanjega dela območja s čisto moško migracijo delovne sile.

Proti severovzhodu, v smeri Lenarta, po dolini Dravi, proti Rušam, so v tokovih delovne sile zastopani le moški, proti jugu, do Pragerskega ter jugovzhodu v krakih, proti Prepolju, Slovenski vasi in Zlatoličju, se pa v toku prepleta moška in ženska delovna sila; v smeri Pragersko-Ormož, pa imamo podobno kot na severovzhodu zastopano v toku dnevne migracije le moško delovno silo. (karte 42, 43, 44, 45).

Analiza posameznih obratov nekaterih krajev nam je pokazala na zelo živahno težnjo industrijskih krajev po širjenju gravitacijskih območij ter števila naselij, ki industrijo zalagajo z delovno silo. Ta tendenca je živa pri vseh obratih, tudi tistih, ki ne kažejo velike rasti delovnih mest. Analiza je tudi pokazala, da so se med letoma 1951 in 1961 uveljavljale težnje po vključevanju ženske delovne sile v industrijo. Tako tistih, ki prebivajo v kraju zaposlitve, kot tistih, ki dnevno migrirajo na delo. Pri vseh podjetjih se uveljavlja težnja po širjenju gravitacijskih območij na hribovit svet, ki je bil do leta 1951 v dnevno migracijo manj vključen. Silno se se razširila gravitacijska območja na Štajerskem na Slovenske gorice, Haloze, Dravinjske gorice in Pohorsko Podravje, vzhodno od Celja na Kozjansko, od Jesenic na Bohinj in Baško grapo. Litostroji si je poiskal delovno silo v oddaljenih, pred letom 1951 v dnevno migracijo še slabo vključenih področij Dolenjske in Savinjske doline. Širjenje gravitacijskega območja Litostroja proti Dolenjski je izraz učinkov nove ceste Ljubljana-Zagreb. Krčenje gravitacijskega območja Jesenic med Kranjem in Podnartom je pa že znak izboljšanja možnosti za zaposlitev moške delovne sile v Kranju. Povsod se kaže vključevanje delovne sile v tokove dnevne migracije obeh spolov, vendar z oddaljevanjem od industrijskega kraja je delež žensk postopoma nazadoval. Ženska delovna sila potuje na delovna mesta na manjše razdalje in v manjšem številu kot moška delovna sila.

Dnevna migracija kot indikator regionalne diferenciacije Slovenije

Gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile so se v Sloveniji že od leta 1951 tako razširila in utrdila okoli zaposlitvenih industrijskih krajev, da so se taka področja v procesu preobrazbe ekonomske in prebivalstvene strukture in pa tudi po podobi pokrajine, diferencirala od področij, ki niso zalagala industrijskih krajev z delovno silo v obliki dnevne migracije.

Cone dnevnih migracij posameznih industrijskih krajev so se pričele med letoma 1951 in 1961 zraščati v enotna sklenjena področja. V tem razdobju so se pričela notranje prostorsko diferencirati gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile. Vzrok za diferenciacijo gravitacijskih območij dnevnih migracij delovne sile je različna intenzivnost dnevne migracije, ki je odvisna od števila migrantov posameznih zaposlitvenih krajev. Vzrok za diferenciacijo posameznih področij je tudi v različni koncentraciji zaposlitvenih krajev na posameznih področjih.

Območja dnevne migracije, z večjim številom zaposlitvenih krajev, pa moremo medsebojno diferencirati še po razlikah v številu zastopanih industrijskih panog, saj se prepletanje med industrijskimi panogami v istem kraju ali prepletanje med različnimi panogami različnih industrijskih krajev določenega področja odraža v razmerju med zaposleno moško in žensko delovno silo, še posebej pa v razmerju tiste, ki prebiva v krajih zaposlitve, od tiste, ki prebiva izven krajev zaposlitve (karta 46).

Zelo pomemben indikator za regionalno diferenciacijo gravitacijskih območij delovne sile pa je tudi stopnja intenzivnosti izmenjave industrijske delovne sile med industrijskimi kraji,

bolj ali manj zaključenih industrijskih področij.

Leta 1951 so se že kazale prve tendence zraščanja območij dnevne migracije delovne sile posameznih industrijskih krajev med Tržičem in Jesenicami na severu, ter Vrhniko in Grosupljem na jugu. Na tem območju so se medsebojno zrasla gravitacijska območja delovne sile Jesenic, Tržiča, Kranja, Škofje Loke, Kamnika, Mengša, Domžal, Ljubljane, Vrhnike in Grosuplja ter drugih manjših industrijskih krajev tega področja.

Večje sklenjeno področje dnevne migracije delovne sile je predstavljalo območje Trbovelj, Hrastnika in Zagorja. V Savinjski dolini so bila že leta 1951 prostorsko med seboj povezana gravitacijska območja dnevne migracije industrijskih krajev med Šentjurijem, Celjem, Žalcem in Mozirjem. Na območju Maribora pa so bila leta 1951 v obliki ozkih krakov ob prometnih poteh povezana gravitacijska območja dnevne migracije Maribora in Ruš, Ptuja in Kidričevega, Slovenske Bistrice in Slovenskih Konjic. Že leta 1951 so bila medsebojno zrasla tudi gravitacijska območja Šoštanja in Velenja ter Slovenjgradca, Raven in Mežice. Tendence zraščanja so se že do leta 1951 pokazale tudi v Pomurju, v Prekmurju, med Lendavo in Mursko Soboto, v Prlekiji med Ljutomerom in Gornjo Radgono in Mursko Soboto.

Na spodnjem Posavju so se že leta 1951 zraščala gravitacijska območja dnevne migracije med Brežicami, Krškem, Senovem in Sevnico. Na ostalih področjih predstavljajo večja območja zraščenih ali teritorialno med seboj povezanih gravitacijskih območij dnevne migracije industrijske delovne sile Koprsko, med Koprom in Izolo, Piranom in Sečovljami. Tendence zraščanja so se pojavile tudi na območju med Ajdovščino in Novo Gorico.

Številni manjši in večji industrijski kraji na južnem delu Slovenije, na Dolenjskem in Notranjskem, ter v Posočju, pa so izoblikovali leta 1951 svoja gravitacijska območja dnevne migracije

delovne sile sredi agrarne pokrajine. Primeri takih območij so gravitacijska območja Novega mesta, Črnomlja, Kočevja, Ribnice, Loža, Cerknice, Rakeka, Ilirske Bistrice, Pivke, Postojne, Sežane, Anhovega, Tolmina, pa tudi skromni industrijski kraji Bohinja, ki gravitacijskih območij dnevne migracije še niso teritorialno povezali z gravitacijskimi območji ostale Gorenjske.

Leta 1951 so bila še obsežna hribovita področja, kamor se še niso razširila gravitacijska območja dnevne migracije industrijskih krajev Slovenije. Obsežno, sklenjeno in poseljeno področje, ki v večini ni bilo vključeno v dnevno migracijo industrijske delovne sile, je obsežno hribovito področje Škofjeloško - Cerkljanskega hribovja, med Soško in Savsko dolino. Tu se je na zelo ozkem teritoriju izoblikovalo gravitacijsko območje Idrije. Drugo obsežno področje, ki do leta 1951 še ni bilo vključeno v dnevno migracijo, predstavljata Tržaški in Podgorski kras ter Brkini. Izven gravitacijskega območja dnevne migracije je bilo še leta 1951 obsežno območje Dolenjske, južnega dela Zasavja, med Novim mestom, Zagorjem, Litijo, Grosupljem in Kočevjem. Taka področja so bila leta 1951 še Kozjansko, Haloze, Ptujsko polje in velik del Slovenskih goric, Goriškega v Prekmurju ter sklenjeni pas Kobanskega in Kozjaka severno od Drave, med Mariborom in Dravogradom.

Med letoma 1951 in 1961 so se razvili manjši ali večji industrijski kraji po vsej Sloveniji. Na že urbaniziranih in industrializiranih področjih so se povečali stari, poleg njih pa nastali manjši, novi industrijski kraji. Z velikim porastom dnevnih migrantov od 47.611 na 97.660 v starih, ter novo nastalih industrijskih krajih, se je delež v dnevno migracijo vključenih področij, od skupne površine poseljenih področij Slovenije, zelo povečal. Področja izven gravitacijskih območij dnevne migracije delovne sile so se v primerjavi z letom 1951 po svojem obsegu močno skrčila. Območje dnevne migracije osrednjega dela Slovenije Ljubljanske kotline, med Jesenicami, Vrhniko in Grosupljami, Kamnikom in Domžalami,

se je že zraslo z Zasavjem, Celjska kotlina pa mimo Slovenskih Konjic in Slovenske Bistrice, z Mariborom, ta pa mimo Ruš ter Radelj z Ravnami na Koroškem in preko njih z Mežiško dolino, pa tudi z Mislinjsko dolino, ki se je preko Šoštanja in Velenja zrasla z gravitacijskimi območji dnevne migracije industrijskih krajev Celjske kotline. V tem času so se tudi že pokazali znaki teritorialne zveze med območji dnevne migracije spodnjega Posavja, Dolenjske okoli Novega mesta, in Bele Krajine. Območje dnevne migracije na Koprskem se je teritorialno razširilo. Znaki postopnega zraščanja gravitacijskih območij se utrjujejo tudi med Ajdovščino in Novo Gorico.

Leta 1961 je ostalo izven gravitacije dnevne migracije delovne sile najobsežnejše področje v Pomurju na Goriškem. Obsežnejše zaplate so ostale še na Dolenjskem, Notranjskem in v primorskih kraških področjih ter na hribovju med Idrijo in Tolminom. Obsežna področja Slovenskih goric in Haloz, ter področja med Dravo in avstrijsko mejo, od Maribora do Dravograda, pa so področja, kjer so industrijski kraji že razširili svoja gravitacijska območja.

Med tem ko se je do leta 1951 v gravitacijskih območjih dnevne migracije delovne sile spreminjala le demogeografska struktura, predvsem poklicna struktura aktivnega prebivalstva, pa se je med letoma 1951 in 1961 v gravitacijskih območjih dnevne migracije v časovni oddaljenosti do približno 10 km pričela menjati poleg gospodarske strukture, tudi podoba pokrajine. Na območjih krajev, ki so časovno oddaljena prometno do pol ure od industrijskih krajev, se je, kot bomo videli iz kasnejših analiz, pričelo naseljevati prebivalstvo iz oddaljenih agrarnih območij. Tako naseljeno alohtono prebivalstvo živi od zaposlitve v bližnjih industrijskih krajih. Na ta način so se pričela notranje diferencirati gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile na ožja, ki imajo alohtone in avtohtone dnevne migrante, in širša, ki imajo samo avtohtone dnevne migrante.

Območja dnevne migracije so se hkrati pričela diferencirati po intenzivnosti dnevne migracije delovne sile. Izoblikovala so se območja z gosto posejanimi industrijskimi kraji, kjer se na sorazmerno majhnem teritoriju intenzivno križajo tokovi dnevne migracije med stanovanjskimi in zaposlitvenimi kraji, ter tokovi dnevne migracije iz enega v drugi industrijski kraj. Gravitacijska območja, kjer se prepletajo tokovi dnevnih migracij, so se izoblikovala na področju vzhodne in zahodne Gorenjske, kjer se migracijski tokovi posameznih industrijskih krajev tudi intenzivno prepletajo s tokovi dnevne migracije v Ljubljano in iz nje (karta 47).

Področje intenzivnega prepletanja dnevne migracije večjih zaposlitvenih krajev se je izoblikovalo tudi v zahodnem delu Celjske kotline.

Prepletanje tokov dnevne migracije delovne sile dveh ali treh industrijskih krajev se javlja v letu 1961 na številnih področjih Slovenije. Tako nekoliko intenzivneje na Primorskem, na prehodu med gravitacijskima območjema dnevne migracije, Ajdovščine in Nove Gorice. Temu prepletanju sledimo tudi med Postojno, Prestrankom in Pivko. Tokovi dnevne migracije se prepletajo tudi na območju Novega mesta, med Stražo in Novim mestom na eni, ter Novim mestom in Šentjernejem na drugi strani, dalje med Slovensko Bistrico in Oplotnico, ter Slovensko Bistrico in Slovenskimi Konjicami. Na območju Kozjanskega se prepletajo tokovi dnevne migracije iz Rogaške Slatine, Šentjurja, Štor in Celja. V Slovenskih goricah in Halozah pa se prepletajo tokovi dnevnih migracij Maribora, Ptuja in Kidričevega. Elementi prepletanja tokov dnevnih migracij se vse bolj uveljavljajo tudi v Mežiški in Meslinjski dolini, na primer med Mežico, Prevaljami in Ravnami.

Vsa ta prepletanja pogojuje vse bolj intenzivna izmenjava delovne sile med samimi industrijskimi kraji, ki je, kot smo že v

predhodnih analizah ugotovili, tembolj intenzivna, čim gosteje so poseljeni industrijski kraji, čim večja je razvejanost industrije po panogah in čim večja je koncentracija delovnih mest na industrijskem območju. Po dosedanjih analizah so se nam po strukturi dnevne migracije leta 1961 v Sloveniji že izoblikovali trije tipi gravitacijskih območij dnevne migracije delovne sile:

- a) monocentričen tip gravitacijskega območja dnevne migracije, s tokom v en sam zaposlitveni industrijski kraj;
- b) policentričen tip, z večjim številom približno enako velikih industrijskih krajev in
- c) hierhično centrirano gravitacijsko območje dnevne migracije delovne sile v en večji ter srednje velikih in manjših industrijskih krajev.

Primeri monocentričnega gravitacijskega območja dnevne migracije so področja, kjer oddajajo naselja svojo delovno silo samo enemu zaposlitvenemu kraju. Tipični taki primeri so Lendava, Metlika, Kočevje, Ajdovščina in Idrija. Le v nekaterih od teh področij se gravitacijskega območja dnevne migracije križajo ali rahlo prepletajo s sosednjimi.

Policentrična gravitacijska območja so tista, kjer se prepletajo tokovi dnevne migracije približno enako velikih, predvsem manjših ali srednje velikih industrijskih krajev. Primer takih področij je severovzhodni del občine Radovljica, kjer se prepletajo med seboj industrijski kraji: Bled, Lesce, Begunje, Zapuže, Radovljica, Lancovo, Lipnica, Podnart, Podhom in Kropa. Drug primer je območje zahodno od Celja, na teritoriju občine Žalec, kjer se prepletajo industrijski kraji: Galicija, Letuš, Polzela, Šempeter, Prebold, Žalec, Zabukovica in Liboje.

Tip policentričnega gravitacijskega območja dnevne migracije delovne sile pa se oblikuje na območju Ljubljane, nekako med Škofjo

Loko, Kamnikom in Vrhniko na jugozahodu. V tem tipu se javlja kot makro center Ljubljana, ki priteguje delovno silo s širokega celotnega obmejnega območja in tudi oddaja delovno silo industrijskim krajem celotnega območja. Znotraj tega območja pa imamo še šest srednje velikih industrijskih krajev z več kot 1000 zaposlenimi, ki so si izoblikovali svoje gravitacijsko območje dnevne migracije v gravitacijskem območju Ljubljane, med temi pa se je izoblikovalo še šest manjših industrijskih krajev z do 100 zaposlenimi, šest industrijskih krajev s 100 do 500 zaposlenimi in trije s 500 do 1000 zaposlenimi. Industrija je na tem področju zastopana z vsemi panogami: Ljubljana jih ima 15, srednje veliki industrijski kraji od 3 do 7, kraji z do 500 zaposlenimi pa v glavnem le po eno panogo.

Za policentrični tip gravitacijskih območij dnevnih migracij navajamo Ljubljansko območje, ki je v procesu oblikovanja hierarhično centriranega gravitacijskega območja dnevne migracije delovne sile. Skupna značilnost takega tipa je prepletanje tokov dnevne migracije med posameznimi industrijskimi kraji, izmenjava delovne sile med industrijskimi kraji, velik delež dnevnih migrantov, ravnotežje med deležem ženske in moške delovne sile, ter rast moške in ženske delovne sile, ki prebiva v kraju zaposlitve in dnevno migrira na delo. Taka struktura pogojuje večje ravnotežje med željami in možnostmi zaposlitve za delavce z različnimi kvalifikacijami, različnih starosti in obeh spolov.

V že navedenih monocentrično oblikovanih gravitacijskih območij dnevne migracije delovne sile je možnost za zaposlitev prebivalstva zelo enostranska, ker je število delovnih mest manjša. To so delovna mesta, ki lahko izpolnijo želje po zaposlitvi le prebivalstvu določenih poklicev in starosti, običajno v večji meri le enemu spolu delavcev.

Dnevna migracija industrijske delovne sile v SRS po intenziteti leta 1961 in rasti med letoma 1951 in 1961

Do leta 1961 so se v Sloveniji izoblikovala področja, kjer dajejo naselja več kot 25 dnevni migrantov industrijskim krajem. Podeželjska naselja v Sloveniji le redko presežejo število 250 prebivalcev, zato predstavlja zanje 25 dnevni migrantov sorazmerno veliko. Zato lahko smatramo tista sklenjena področja, kjer naselja oddajajo industrijskim krajem več kot 25 dnevni migrantov in je med letoma 1951 in 1961 v njih poraslo število dnevni migrantov za več kot 25, kot področja z ustaljeno dnevno migracijo (karta 47).

Področje najintenzivnejše dnevne migracije leta 1951 in 1961 ter največje rasti števila dnevni migrantov med tema letoma, predstavljajo sklenjena področja, kjer se pod vplivom dnevni migrantov ustvarja sklenjeni prostor, kjer se hitro menja socialna struktura prebivalstva v korist urbane, ter zunanja podoba pokrajine s prevlado urbanega tipa hiše. Tako je tudi tip področja, kjer se izredno hitro stopnjuje prometna povezanost med stanovanjskimi naselji in industrijskimi kraji.

Sklenjena področja najintenzivnejše dnevne migracije leta 1951 in 1961 ter rasti dnevne migracije med letoma 1951 in 1961 so se izoblikovala med Jesenicami, Vrhniko, Grosupljem in Kamnikom, na območju Celjske kotline, na območju Maribora ter Koprškega Primorja. Na področju med Novo Gorico in Ajdovščino ter na območju Novega mesta se kažejo tendence po širjenju takega tipa področja, v vseh ostalih delih Slovenije pa se tak tip uveljavlja le v zelo ozkih zaplatah okoli mest, Murske Sobote, na območju Lendave, Črnomlja, Kočevja, Ilirske Bistrice ter še nekaterih drugih posameznih krajih.

Okoli teh con ali zaplat najintenzivnejše dnevne migracije med

letoma 1951 in 1961 in največje rasti števila dnevnih migrantov v tem razdobju, pa so se izoblikovala večinoma območja, ki oddajajo industrijskim krajem posamezne delavce in je število dnevnih migrantov po posameznih krajih med letoma 1951 in 1961 le zmer-
no naraslo, stagniralo ali nazadovalo.*⁴¹

STALNE IN SEZONSKE SELITVE PREBIVALSTVA SLOVENIJE

Odseljevanje in doseljevanje prebivalstva po občinah

Podatki o številu doseljenih in odseljenih po občinah za leta med 1962 in 1966 nam kažejo učinke strukture industrije po krajih, občinah ali področjih.

Razlika med območji s prevlado monocentričnih gravitacijskih območij in območij s prevlado policentričnih gravitacijskih območij dnevne migracije delovne sile, je očitna.

V Sloveniji prevladuje število občin z negativnim migracijskim

*41 Kot delno poročilo o raziskavi dnevne migracije industrijske delovne sile je bilo objavljeno za Ljubljano v posebni razpravi: Vladimir Klemenčič: "Dnevni priliv delovne sile v industrijska podjetja Ljubljane v letih 1951 in 1961".

Dnevna migracija kot element regionalne strukture pa je bila osvetljena v razpravi V. Klemenčič: "Transformacija prigradske zone", Geografski zbornik VII. - Kongres SPRJ, Zagreb 1964.

Metode preučevanja dnevne migracije delovne sile pa so bile osvetljene v študiji: Vladimir Klemenčič "Geografski problemi i metode proučavanja svakodnevnog putovanja radne snage od mesta stanovanja na rad i obratno", Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ v Ljubljani 1961.

saldom v razdobju med letoma 1962 in 1966. Pozitivni migracijski saldo, ki je višji od 500, je imelo v razdobju med letoma 1962 in 1966, le 13 ali ena petina občin. Največje število občin pa je izkazalo negativni migracijski saldo, od -251 do -1000, in sicer 25 ali dve petini občin; 17 občin pa je imelo pozitivni ali negativni migracijski saldo, od +360 do -250, to je dobra četrtina občin; sedem občin ali dobra desetina, pa je imela negativni migracijski saldo od -1000 do -1800 (tabela 14, karta 48).

Najvišji pozitivni migracijski saldo, med +3000 in +7000 v omejenem razdobju, so imele vse ljubljanske občine, razen občine Ljubljana-Center in občin Maribor-Tabor ter Maribor-Tezno; od +300 do +500 pa so imele industrijsko bolj razvite občine Celje, Domžale, Jesenice, Koper, Kranj, Nova Gorica in Velenje. Negativni migracijski saldo, od -1000 do -1800, pa izkazujejo izrazito mestne občine: Ljubljana-Center in Maribor-Center, ter bolj agrarni Ptuj in Slovenska Bistrica, pa tudi izrazito gospodarsko zastale in industrijsko skoraj nerazvite občine: Ormož, Šmarje pri Jelšah (karta).

Če izvzamemo občini Maribor-Center in Maribor-Tezno, lahko ugotovljamo, da ima celotni severovzhodni del Slovenije, Dolenjska, Notranjska, ter področje Primorskega krasa ter Posočja, razen Nove Gorice, negativni migracijski saldo.

Migracijski saldo za leto 1966 kaže nekoliko ugodnejšo sliko. Pozitivni migracijski saldo, višji od 120, je imelo leta 1966 14 občin; negativni do -50 in pozitivni do +65, je imelo 21 ali ena tretjina občin; negativni od -51 do -200 pa prav tako 21 ali ena tretjina, od -200 do -600 pa 6 ali desetina občin. Občine, ki izkazujejo v razdobju med letoma 1962 do 1966 pozitivni migracijski saldo, ali le neznaten negativni saldo, izkazujejo podoben migracijski saldo tudi za leto 1966. Tendence k izboljšanju

migracijskega salda pa kažejo v tem letu še občine na Notranjskem, Vrhnika, Postojna in Ilirska Bistrica (karti 49 in 50).

Izračuni migracijskega salda za razdobje med letoma 1962 in 1966 ter posebej za leto 1966 kažejo, da se postopoma oblikuje na območju Ljubljane z Gorenjsko, med Jesenicami, Vrhniko in Ljubljano, Kamnikom in Domžalami ter v Zasavju: Trbovlje, Hrastnik, Zagorje, v Savinjski in Šaleški dolini, pa tudi Mislinjski in Mežiški dolini, področje pozitivnega migracijskega salda; v ostalih področjih pa le še na območju Maribora, Nove Gorice in Koprščine.

V glavnem imamo štiri tipe področij, območje Maribora in Ljubljane z visokim migracijskim saldrom, gospodarsko razvita območja z nižjim pozitivnim migracijskim saldrom, območja zelo nizkega migracijskega salda v subpanonskem delu Slovenije, med Šmarjem pri Jelšah in Ormožem, področje negativnega migracijskega salda je tudi ožji del mest Ljubljane in Maribora.

Izračuni števila brutto migracij na 1000 prebivalcev po občinah za leto 1966 nam kažejo selitvene tendence, ki smo jih ugotovili z izračuni netto migracij za razdobje med letoma 1962 in 1966, ter za leto 1966, odkrivajo pa tudi nove probleme. Od 75 do 160 brutto migracij na 1000 prebivalcev je imelo leta 1966 8 občin, od 40 do 75 brutto migracij 22, od 30 do 40 brutto migracij 25, od 19,7 do 30 brutto migracij pa 7 občin.

Najvišje število brutto migracij, več kot 75 na 1000 prebivalcev, so imele vse ljubljanske in mariborske občine, manj, toda še vedno sorazmerno veliko, od 40 do 75, so imeli gospodarsko zelo različni tipi občin: industrializirane in gospodarsko razvite občine Koprščine, Jesenice, Domžale, Žalec, Celje, Velenje, poleg tega pa tudi vrsta gospodarsko najslabše razvitih občin: Ormož, Lenart, Šmarje pri Jelšah, Šentjur pri Celju, Brežice in Metlika. Značilno je tudi, da so izkazali najnižjo vrednost

brutto migracij na 1000 prebivalcev prav tako različni tipi občin, gospodarsko bolj razviti občini Nova Gorica in Škofja Loka, pa tudi gospodarsko slabše razvite občine: Lendava, Murska Sobota, Tolmin in Idrija.

Sorazmerno visoke vrednosti brutto migracij izkazujejo občine Maribor in Ljubljana, območje Celja, Koprščine in Jesenic, ki so prav gotovo izraz obojestranskih dinamičnih selitev, odseljevanja in doseljevanja, ki ju pogojuje večja gospodarska dinamika. Sorazmerno visoke vrednosti brutto migracij zaostalih občin kot na primer Ormož, Lenart, Šmarje pri Jelšah in Brežice ter Metlika in Dravograd, je izraz enostranskih selitev - odseljevanja.

Sezonsko zaposleni prebivalci Slovenije v tujini

Razpoložljivi podatki o številu zaposlenih v tujini so podatki Komunalnih zavodov za zaposlovanje. Ker vsi delavci, ki se zaposlujejo v inozemstvu, ne prijavljajo vselej svojega odhoda našim Komunalnim zavodom za zaposlovanje, so tako mnogi delavci, ki živijo že več let v inozemstvu, pri nas neregistrirani, zato moramo razpoložljive podatke za leto 1968 smatrati za zelo približne. V števila, ki jih imamo po občinah in za celotno Slovenijo, niso všteti kot sezonski zaposleni tisti delavci iz obmejnih občin, ki so prav tako zaposleni v obmejnih krajih Avstrije. To so delavci, ki z obmejno propustnico večkrat prehajajo mejo. V številu sezonsko zaposlenih v inozemstvu tudi niso všteti tisti delavci, ki delajo v inozemstvu s svojimi podjetji. Če bi imeli podatke za vse omenjene kategorije delavcev in bi preračunali njihovo vloženo delo v delovne ure, bi bržkone ugotovili, da je z našimi statističnimi podatki mogoče ugotoviti sorazmerno

majhen del vloženega dela prebivalstva iz Slovenije v inozemstvu. Čeprav so podatki nepopolni, pa kljub temu lahko s pomočjo njih ugotavljamo področja večje ali manjše intenzitete sezonskega izseljevanja naših ljudi v inozemstvo (tabela 15).

Skupno število zaposlenih v tujini je po naših podatkih 14.241. Največ, in sicer 3.398, jih je iz občine Murska Sobota, 1.597 jih je iz občine Lendava, več kot 500 še iz občin Maribora, 888 iz občine Ptuj, 1.729 iz ljubljanskih občin, več kot 200 in manj kot 500 pa že iz gospodarsko razvitih občin Celje, Jesenice, Kranja, Velenje, Koper, Novo mesto, Nova Gorica in Ravne na Koroškem, ter iz gospodarsko manj razvite občine Gornja Radgona.

Na 1000 prebivalcev imata od 50 do 60 sezoncev le občini Murska Sobota in Lendava, od 10 do 22 sezoncev občine Ptuj, Gornja Radgona, Dravograd in Jesenice. Občine Ljubljane imajo skupaj na 1000 prebivalcev 7,1 sezoncev, občine Maribora 8,4, občina Celje 7,4, Koper 7,1, Velenje 8,2, Ravne 8,5; vse ostale občine so imele leta 1968 na 1000 prebivalcev manj kot 6,5 sezoncev v inozemstvu.

V glavnem razlikujemo na 1000 prebivalcev občine, po številu zaposlenih v tujini, tri tipe občin: občine z največjim absolutnim in relativnim številom: Murska Sobota in Lendava, pretežno agrarne občine s sorazmerno visokim številom izseljencev na 1000 prebivalcev: Ptuj, Gornja Radgona, Dravograd, ter mestne občine Ljubljane, Maribora in Celja, s srednje visokim številom izseljencev, kakršnega izkazujejo tudi nekatere čisto agrarne občine, kot so Brežice, Šmarje pri Jelšah in Lenart (karta 51).

Nekaj ugotovitev o doseljevanju, izseljevanju ter sezonski zaposlitvi Slovencev v inozemstvu

Če povežemo število brutto migracij na 1000 prebivalcev s številom netto migracij za leto 1966 in številom sezonskih zaposlencev v tujini na 1000 prebivalcev za leto 1968, se nam izluščijo nekateri tipi občin, ki se med seboj razlikujejo po tendencah migracij.

Tip zase sta prekmurski občini Lendava in Murska Sobota, ki imata relativno nizko število brutto migracij, ter negativni migracijski saldo v letu 1966, pa tudi relativno visoko število zaposlenih v inozemstvu. Nizko število brutto migracij je izkazano za to, ker sezonski izseljenci niso vračunani kot migranti. Celotna struktura kaže, da se iz Murske Sobote izseljuje v druga področja Slovenije za stalno precej več prebivalstva, kot se ga pa k njim doseljuje od drugod. Zelo veliko število se jih pa tudi sezonsko zaposluje v inozemstvu. Drug, čisto nasproten tip, sta občini Nova Gorica in Kranj, ki imata nizko število bruto migracij in visok pozitiven saldo v letu 1966. Leta 1968 se je od tod zaposlilo v inozemstvu le neznatno število prebivalstva.

V posebno grupo občin spadajo občine Zasavja, nekatere občine na gospodarsko razvitem Gorenjskem: Tržič, Kamnik, Radovljica in Domžale, pa tudi Slovenj Gradec, ki imajo leta 1966 nizko število brutto migracij na 1000 prebivalcev. Število netto migracij za leto 1966 je na meji med pozitivnim in negativnim, število sezonsko zaposlenih v inozemstvu, je neznatno.

Večina bolj agrarnih občin, kot na primer Gornja Radgona, Brežice, Dravograd, Ptuj, Radlje, Slovenske Konjice, Šentjur pri

Celju, Šmarje pri Jelšah in Lenart, pa ima zmernejše število brutto migracij na 1000 prebivalcev, negativni migracijski saldo za leto 1966 in večinoma srednje veliko število, okoli 100 sezonsko zaposlenih v inozemstvu.

Drugo skupino občin, s pretežno monostrukturno industrijo, kot Tolmin, Ajdovščina, Cerknica, Laško, Mozirje itd., pa predstavljajo občine, ki imajo nizko število brutto migracij na 1000 prebivalcev leta 1966 in nizek negativni migracijski saldo ter neznatno število sezonsko zaposlenih v inozemstvu.

Tudi analiza po občinah z razmeroma skromnimi podatki o odseljevanju, doseljevanju in sezonskem zaposlovanju v inozemstvu, nam ponovno in na svoj način izraža posledice razvitosti posameznih delov občin, posledice, ki silijo slovensko prebivalstvo k sezonskemu zaposlovanju v inozemstvu. Tendence večje izravnave med željami in možnostmi za zaposlitev prebivalstva, ki se kažejo v manjšem številu sezonsko zaposlenih v inozemstvu, ter s pozitivnim migracijskim saldom, se ponovno izrazijo za območja Ljubljane, Celja, Maribora, Koprščine in občine Nova Gorica. Povsod drugod pa imamo ali negativni migracijski saldo in le nizko število zaposlenih v tujini ali pa negativni saldo in srednje visoko, ali visoko relativno število zaposlenih v inozemstvu, kar kaže, da je potreba po delovnih mestih večja kot leta z gospodarskim razvojem naraščajo.

POREKLO STALNO NASELJENEGA PREBIVALSTVA SLOVENIJE PO ROJSTNEM
KRAJU LETA 1961

Struktura stalno naseljenega prebivalstva po rojstnem kraju

za leto 1961 je rezultat selitev stalno naseljenega prebivalstva Slovenije. Podatki o rojstnem kraju stalno naseljenega prebivalstva nam dajejo osnove za ugotavljanje smeri selitve prebivalstva med rojstnim krajem in krajem bivanja leta 1961 (ob popisu prebivalstva). Ker podatki o zadnji selitvi med sedanjim krajem bivanja in krajem, od koder so se stalno naseljeni prebivalci odselili, niso upoštevani, je dejanska podoba porekla prebivalstva in smeri selitev, nekoliko zabrisana.

V Sloveniji prebiva po letu 1961 53% ljudi v svojem rojstnem kraju, 19,4% pa se je preselilo iz svojega rojstnega, v drug kraj iste občine in je le četrtnina prebivalstva zamenjala kraj rojstva z novim krajem bivanja na večje razdalje, zaradi česar nam ti podatki vendarle dajejo osnove za regionalizacijo Slovenije po mobilnosti prebivalstva (tabela 16).

Nujno pa moramo upoštevati, da so med migrante šteti tudi vsi tisti, ki so bili rojeni v najbližji porodnišnici, ki je pogosto tudi izven matične občine, kar doprinaša po statističnih izračunih k večjemu deležu tistih, ki so se preselili iz ene v drugo občino.

Tri četrtine slovenskega prebivalstva moremo uvrstiti, če primerjamo selitvene tendence prebivalstva drugih razvitih dežel po svetu, med selitveno imobilno, eno četrtno pa med več ali manj mobilno. Vendar pa tudi te četrtine ne moremo v celoti uvrščati med mobilno, saj se je med 22% prebivalcev Slovenije vsaj del preselil iz enega obmejnega dela občine v sosednji obmejni del v sorazmerno majhni razdalji.

Ker se seli prebivalstvo iz obmejnih delov Hrvatske v obmejne kraje Slovenije prav tako prebivalstvo ob slovensko-italijanski meji, ki je bilo rojeno v obmejnih krajih, ki so danes pod Italijo, je prav tako samo formalno in statistično predstav-

ljeno število priseljenih iz inozemstva ali iz drugih republik, čeprav je značaj te preselitve iz rojstnega v sedanji kraj bivanja, podoben selitvam na majhne razdalje v okviru občin.

Okoli 4% stalno naseljenega prebivalstva Slovenije je bilo ob popisu 1961 rojenega v drugih republikah, toda tudi med tem prebivalstvom je del slovenskih otrok, nasilno izseljenega slovenskega prebivalstva med drugo svetovno vojno, rojenih v drugih republikah. To so otroci, ki so se po vojni vrnili s svojimi starši v njihov rojstni kraj. Enako velja tudi za del stalno naseljenega prebivalstva (1,5%), ki je bilo rojeno v inozemstvu. Tudi med temi je del otrok ekonomskih ali političnih izseljencev, ki so se po drugi svetovni vojni vračali na domove svojih staršev. Tako lahko računamo, da je bilo v Sloveniji med stalno naseljenimi prebivalci manj kot 20% takih, ki so se izselili iz svojega rojstnega kraja v drugo področje.

Leta 1961 je od 1.591.525 prebivalcev Slovenije kar 843.015 ali 53% prebivalo v svojem rojstnem kraju; 308.626 ali 19,4% jih je zamenjalo rojstni kraj z drugim krajem v okviru matične občine; 354.373 ali 22,2% se jih je doselilo v sedanji kraj bivanja iz krajev drugih občin Slovenije; 61.583 ali 3,9% se jih je doselilo v sedanji kraj bivanja iz drugih republik, 23.928 ali 1,5% pa iz inozemstva.

Več kot 60% doseljenih so imele leta 1961 le štiri občine, 40 do 60% prav tako štiri občine, 32 občin je imelo 15% do 40% doseljenih, 22 občin pa manj kot 15%, od teh pa šest celo manj kot 10% doseljenih.

Največ izven občine bivanja rojenih prebivalcev (več kot 65%) od stalno naseljenega prebivalstva sta imeli leta 1961 občini Izola in Piran. Občina Ljubljana-Center je imela več kot 60%,

več kot 40% rojenih izven občine bivanja, pa občine Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Šiška, Maribor-Tabor, Jesenice, in Ljubljana-Moste-Polje; od 30% do 40% izven občine bivanja rojenih so imele občine Celje, Kočevje, Koper, Maribor-Center, Maribor, Tezno, Trbovlje ter Dravograd, Hrastnik, Kranj, Radovljica, Vrhnika, Ljubljana-Vič-Rudnik.

Manj kot 15% doseljenega prebivalstva so imele leta 1961 subpanonske občine: Murska Sobota, Lendava, Ormož, Ptuj, Šmarje pri Jelšah, Brežice in Črnomelj, na Dolenjskem in Notranjskem pa Grosuplje, Trebnje, Novo mesto in Ribnica, od primorskih pa Ilirska Bistrica, Sežana, Ajdovščina, Idrija in Tolmih, v hribovitem delu severnega dela Slovenije pa Šentjur pri Celju, Mozirje, Slovenjgradec in Radlje ob Dravi.

Značilno je, da imajo sorazmerno malo doseljencev (manj kot četrtino) tudi gospodarsko razvite občine Domžale, Kamnik, Nova Gorica, Škofja Loka in Žalec. Velik odstotek doseljenih v občinah Izola in Piran moramo pripisati doselitvi prebivalstva iz ostalih področij Slovenije po odselitvi Italijanov po drugi svetovni vojni.

Zaradi doselitve prebivalstva iz drugih občin Slovenije ima nadpovprečno visok delež doseljenih iz podobnih razlogov kot Izola in Piran, še Koper (več kot 40% doseljenih). Zaradi priselitve prebivalstva iz Slovenije v kraje, ki so jih med drugo svetovno vojno izpraznili nemški Kočevjarji, ima tudi občina Kočevje več kot 40% doseljenih. Na račun doseljevanja prebivalstva iz raznih občin Slovenije v občino Gornja Radgona, v Apaško ravnino, kjer so bili izseljeni Nemci, ima ta občina več kot 30% doseljenih.

Omembe vredno je število doseljenih iz drugih republik ali inozemstva.

V dvajsetih občinah Slovenije je bilo od skupnega števila prebivalstva leta 1961 od 5% do 10% priseljenih iz drugih republik ali inozemstva, v petih občinah je bilo doseljenih iz drugih republik in inozemstva od 10% do 25% prebivalcev, v devetnajstih od 1% do 3%, v osemnajstih pa od 3% do 5%.

V občinah Piran in Izola je znašal delež teh več kot 15%, v občinah Koper, Ljubljana-Bežigrad in Ljubljana-Center, pa so našli med 10% in 15% priseljenih iz drugih republik in inozemstva, od skupnega števila prebivalstva.

V občini Piran je bilo doseljenih iz drugih republik in inozemstva kar 2.586, v občini Izola 1.413, v občini Koper 3.374, v občini Ljubljana-Bežigrad 4.344 in v občini Ljubljana-Center 5.026. Večji odstotek doseljenih iz drugih republik in inozemstva so našli leta 1961 v obmejni občini Brežice, 8,6% ali 2.173, v občini Črnomelj 849 ali 5,1% v občini Metlika 7,8% ali 5.361 v občini Šmarje pri Jelšah 5,8% ali 1.792, v občini Kočevje 9,3% ali 1.581 v občini Ilirska Bistrica 6,1% ali 953, v občini Sežana 5,6% ali 1.302, v občini Nova Gorica 3.065 ali 6,5%, v občini Jesenice pa 10% od skupnega števila prebivalcev ali skupno doseljenih iz drugih republik in inozemstva 2.595.

Od 5% do 10% priseljenih iz drugih republik in inozemstva imajo v notranjosti Slovenije še mestne občine Maribor-Center 7,7% ali 5.201 prebivalca, Maribor-Tabor 8,6% ali 36% prebivalcev, Maribor-Tezno pa 5,6% ali 2.424 prebivalcev, Ljubljana-Moste-Polje pa 7,8% ali 2.553; od ostalih občin ima večje število in večji delež doseljenih iz drugih republik in inozemstva od skupnega števila prebivalstva občina Celje, 2.928 ali 5,8%, dalje občina Trbovlje, 1.212 ali 6,7%, občina Zagorje ob Savi, 968 ali 6,3% od skupnega števila prebivalstva. V občino Cerknica se je iz drugih republik in inozemstva priselilo 825 ali 5,8% celotnega števila prebivalstva, v občino Postojna pa 1.250 ali 6,8% od skupnega števila prebivalstva (karta 52).

Presenetljivo nizek odstotek priseljenih iz inozemstva in drugih republik so našli npr. v razvitih občinah na Gorenjskem, v občinah Domžale, Kamnik in Škofja Loka, in kar je posebno značilno, zelo nizek delež doseljenih iz inozemstva in drugih republik, ima med drugimi tudi obmejna občina Gornja Radgona ter občini Murska Sobota in Novo mesto, kjer so selitveni tokovi z inozemstvom že zelo stari. Tako nizek odstotek imajo poleg teh še tudi pretežno agrarne občine kot na primer: Lenart, Šentjur pri Celju in Trebnje.

Delež prebivalstva, rojenega v drugih občinah, izraža v posameznih občinah določene zakonitosti in to nekoliko večje, kot so se kazale po podatkih o doseljevanju prebivalstva iz drugih republik in inozemstva. Do 20% doseljenih iz drugih občin je imelo 18 občin, 16 občin je imelo od 15% do 20% doseljenih iz drugih občin, od 20% do 30% pa 16 občin, od 30% do 55% pa je imelo 12 občin.

Manj kot petino rojenih v drugih občinah je imelo 34 občin Slovenije, več kot 20%, pa 28 občin.

S podrobno kartografsko analizo strukture porekla prebivalstva po katastrskih občinah so se izluščila prostorska jedra večjega doseljevanja prebivalstva v Sloveniji, kjer se steka prebivalstvo iz podeželja Slovenije, drugih republik in inozemstva; na obsežnih področjih Slovenije pa je delež doseljenega prebivalstva neznaten in ne dosega niti 10%.

Po deležu doseljenih prebivalcev nimamo tako kot imamo pri dnevni migraciji delovne sile, sklenjenega območja močne doselitve.

Na gospodarsko najbolj razvitem področju Slovenije, med Jesenicami, Vrhniko, Grosupljem in Kamnikom, imamo 3, med seboj ločena jedra večje doselitve, med Radečami, Jesenicami, Radovljico in Tržičem na severu, na območju Ljubljane med Vrhniko, Medvodami,

Kamnikom in Grosupljami, ter v podaljšku med Vrhniko in Cerknico. Med ljubljanskim in jeseniško-radovljiškim jedrom pa se je izoblikovalo izolirano jedro večje doselitve okoli Kranja. Drugo jedro večje doselitve z več kot 20% prebivalcev predstavlja področje zasavskih rudarskih občin Trbovelj, Hrastnika in delno Zagorja, območje v Savinjski dolini, med Žalcem, Celjem in Šentjurjem pri Celju, nato območje Maribora, ki se vleče med Rušami in Mariborom v dolini Drave, in na jug skoraj do Slovenske Bistrice. V notranjosti Slovenije imamo še teritorialna jedra, kjer znaša število doseljenih več kot 20% vsega prebivalstva, v okolici Velenja in v Mežiški dolini, sicer pa so v notranjosti taka jedra omejena le še na katastrske občine industrijskih krajev. Večje teritorialno jedro, z večjo doselitvijo prebivalstva, imamo na Koprskem, Kočevskem in na območju Apaške ravnine vzhodno od Gornje Radgone (karta 53).

Podrobna kartografska analiza deleža prebivalstva, ki se je doselilo iz drugih občin, nam kaže v oblikovanju doselitvenih območij ali področij, koncentracije prebivalstva Slovenije, podobne tendence kot so se pokazale s kartografsko analizo skupnega deleža doseljenega prebivalstva iz drugih občin, iz drugih republik ali inozemstva. Razlike v koncentraciji prebivalstva iz medobčinskih selitev se kažejo le v tem, da je deležno izmenjave prebivalstva med občinami poleg omenjenih teritorialnih jeder koncentracije doseljenega prebivalstva, skoraj vse ozemlje Slovenije. Obsežnejša teritorialna jedra z nizkim deležem doseljenih iz drugih občin predstavlja v obmejnih področjih zahodni del občina Murska Sobota, zahodni del občine Lendava, vzhodna polovica občine Ptuj, vzhodna polovica občine Novo mesto, vzhodni del občine Metlika, južni del občine Črnomelj, jugovzhodni del občine Ilirska Bistrica, južni del občine Piran osrednji del Sežane v notranjosti Slovenije pa le severozahodni del občine Idrija in zahodni del občine Mozirje.

Prebivalstvo iz drugih republik in inozemstva, ki se je doselilo v Slovenijo do leta 1961, pa je koncentrirano v večji meri v večjih zaposlitvenih krajih in njihovi najožji okolici, npr. okoli Jesenic, Ljubljane, Kamnika, na območju zasavskih rudarskih naselij, Celja, Velenja, Maribora, Novega mesta in tudi drugih manjših krajev, kjer večinoma znaša njihov delež od 15% do 25%.

Področja večje doselitve prebivalstva iz drugih republik in inozemstva s 15% do 25% doseljenih, od skupnega števila prebivalstva, ki tudi predstavljajo področja relativno večje doselitve prebivalstva, so se izoblikovala že na treh omenjenih področjih zaradi medvojne ali povojne odselitve tujega prebivalstva in doselitve prebivalstva iz vse Slovenije; na Koprskem, Kočevskem in v Apaški ravnini ter v obmejnih področjih z najnižjim številom doseljenih iz drugih občin, na obmejnem področju občin Lendave, Ormoža, Ptuja, Šmarij pri Jelšah, Krškega, Brežic, Metlike, Črnomlja, Ilirske Bistrice in Pirana.

Struktura stalno naseljenega prebivalstva po kraju rojstva je rezultat treh različnih tendenc gospodarskega razvoja. Na gospodarsko razvita področja, med Ljubljano in Jesenicami ter v Zasavju, Celjski kotlini, območju Maribora, se na širših, na območju manjših krajev pa le v njihovi ožji okolici, steka prebivalstvo iz slovenskega podeželja, doseljeno prebivalstvo iz drugih republik in iz inozemstva. Na Kočevskem in na Koprskem se je stekalo prebivalstvo iz drugih občin, drugih republik in inozemstva; v Apaški ravnini pa v večji meri iz drugih področij Slovenije, ter manj iz inozemstva in drugih republik. Na obmejna področja občin Lendava, Ljutomer, Ptuj, Šmarje pri Jelšah, Krškega, Brežic, Ilirske Bistrice in Pirana, so močnejše tendence po doseljevanju iz drugih republik - največ iz Hrvaške. Doseljevanje prebivalstva iz drugih področij Slovenije pa je v te kraje neznatno.

Na obmejnih področjih občin zahodne meje so se kazale do leta 1961 tendence po doseljevanju prebivalstva iz drugih občin Slovenije, drugih republik in iz inozemstva; v občinah Nova Gorica in Tolmin, je večji delež doseljenih iz inozemstva in drugih občin, ter šibkejši iz drugih republik.

Regionalna diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva leta 1961

S kartografsko analizo dnevne migracije industrijske delovne sile ter analizo porekla prebivalstva po katastrskih občinah Slovenije za leto 1961, so se izluščile regije, z različno mobilnostjo prebivalstva. Pri analizi smo upoštevali tri kategorije različne intenzivnosti dnevne migracije industrijske delovne sile, ter tri kategorije deleža izven matične občine rojenega prebivalstva. Pri dnevni migraciji industrijske delovne sile je najvišja kategorija z nad 26 dnevnih migrantov, druga kategorija so območja, kjer dajejo katastrske občine industrijskim zaposlitvenim krajem v obliki dnevne migracije enega do 25 delavcev, tretja kategorija pa so tista območja, od koder katastrske občine ne dajejo industrijskim krajem delavcev z dnevno migracijo (karta 54).

Po številu doseljenih smo upoštevali kot najvišjo kategorijo katastrskih občin, ki imajo več kot 20% priseljenih izven matične občine, kot drugo, tiste, katastrske občine, ki imajo od 10% do 19,9% doseljenih, in kot tretjo tiste katastrske občine, ki imajo od 0% do 9,9% priseljenih.

Na ta način se nam je izoblikovalo poleg neposeljenega prostora še devet tipov prostorske mobilnosti prebivalstva:

- I. a) Območje katastrske občine, ki daje dnevno več kot 26 industrijskih migrantov, in je imelo leta 1961 več kot 20% doseljenih prebivalcev;
- b) Območje, ki daje dnevno več kot 26 industrijskih migrantov in je imelo l. 1961 10% do 19,9% doseljenih prebivalcev;
- c) območje, ki daje dnevno več kot 26 industrijskih migrantov in je imelo leta 1961 od 0% do 9,9% priseljencev.
- II. a) Območje katastrske občine, ki daje dnevno od enega do 25 industrijskih migrantov in je imelo leta 1961 več kot 20% doseljenih prebivalcev;
- b) območje, ki daje dnevno od enega do 25 industrijskih migrantov in je imelo leta 1961 10% do 19,9% doseljenih prebivalcev;
- c) območje, ki daje dnevno od enega do 25 industrijskih migrantov in je imelo leta 1961 od 0% do 9,9% priseljencev.
- III. a) Območja brez industrijskih dnevnih migrantov z nad 20% priseljencev leta 1961;
- b) območja brez industrijskih dnevnih migrantov z 10% do 19,9% priseljencev leta 1961;
- c) območja brez industrijskih dnevnih migrantov z 0% do 9,9% priseljencev leta 1961.

Vsak tip je izraz posebnih tendenc in z njimi povezanih problemov sedanjega in perspektivnega razvoja. Ena osnovnih razlik v šestih tipih mobilnosti prebivalstva je izražena v razmerjem med avtohtonimi in alohtonimi dnevnimi migranti, to je tistimi dnevnimi migranti, ki predstavljajo poklicno preslojeno kmečko prebivalstvo z njihovimi potomci; alohtoni dnevni migranti pa so

tisti, ki so se priselili iz druge občine in iz novo naseljenega kraja dnevno potujejo na delo v zaposlitvene kraje. Avtohton in alohton tip dnevnih migrantov se med seboj razlikuje po učinku v prostoru. Avtohtoni dnevni migranti so lastniki zemlje, parcel ali kmetij, žive v kmečki ali adaptirani kmečki hiši, ali na novo zgrajeni hiši v vasi, in so zato nosilci zveze med kmetijsko in nekmetijsko produkcijo. Alohtoni dnevni migranti pa v večini niso lastniki kmetij in se s kmetijstvom ne ukvarjajo ter stanujejo v na novo zgrajeni lastni hiši.

Od tipov področij mobilnosti prebivalstva z doseljenci in dnevnimi migranti se po tendencah in problemih sedanjega in perspektivnega razvoja bistveno ločijo področja, ki so izven območij dnevnih migracij in s sorazmerno nizkim številom doseljenih (karta 54). Področja izven dnevne migracije so agrarna področja, večinoma brez doseljenega prebivalstva, doseljeno prebivalstvo ima le Kočevsko, kjer se je prebivalstvo iz že opisanih vzrokov zamenjalo po 2. svetovni vojni.

Regionalizacija Slovenije po omenjenih tipih mobilnosti prebivalstva nam na eni strani deli Slovenijo po intenzivnosti v vertikalno in horizontalno mobilnost prebivalstva, to je mobilnost, ki nam nakazuje, v kakšni meri in katera področja Slovenije privlačujejo prebivalstvo k poselitvi.

Ker se tipi mobilnosti prebivalstva razlikujejo tudi po socialni strukturi, nam razmejitev Slovenije po tipih mobilnosti daje tudi osnove za razdelitev Slovenije po socialni strukturi prebivalstva in hkrati tudi za prostorsko razdelitev Slovenije glede na ekonomsko mobilnost in gospodarsko iniciativnost prebivalstva.

Relativno največ sklenjenega prostora spada po mobilnosti prebivalstva glede na dnevno migracijo in doseljevanje v kategorije, kjer imajo območja katastrskih občin več kot 26 dnevnih migran-

tov in se notranje diferencirajo na območja z več kot 20% priseljenih iz področij izven matične občine; na območja z 10% - 19,9% in na območja z 0% do 9,9% priseljencev iz področij izven matičnih občin, drugih republik ali inozemstva.

Te tri kategorije regij se vlečejo v nepretrganem, sklenjenem pasu, med Jesenicami, Škofjo Loko, Idrijo, Vrhniko, Grosupljami, Domžalami in Kamnikom, po manjši prekinitvi vzhodno od občine Kamnik, Domžale in občine Ljubljana-Moste-Polje, se nadaljuje obsežno sklenjeno področje v Zasavje med Zagorjem, Trbovljami, Hrastnikom in Laškim ter Sevnico, v Savinjsko dolino med Šentjurjem, Celjem in Žalcem, s ponovno ozko prekinitvijo se oblikuje območje Velenja severozahodno od Savinjske doline. Med Slovensko Bistrico, Ptujem, Mariborom in Rušami, se je izoblikovalo samostojno jedro, podobno tudi med Slovenjgradcem, Dravogradom in Ravnami. Teritorialno obsežnejše jedro intenzivne mobilnosti prebivalstva se oblikuje iz treh v enotno jedro med Brežicami, Krškim in Novim mestom. Sklenjeno tako jedro imamo tudi na območju Koprščine, ter med Ajdovščino, Novo Gorico in Anhovem.

Manjše zaplate regij takega tipa mobilnosti imamo na območju ostalih industrijskih krajev.

Notranja prostorska diferenciacija regij tipa mobilnosti z več kot 26 dnevnih migrantov na območja z več kot 20% priseljencev, od 10% do 19,9% in od 0% do 9,9% priseljencev iz področij izven matične občine, nam razkriva različno genezo urbanizacije Slovenije ter z njo povezane različne probleme sedanjega in perspektivnega razvoja. Področja katastrskih občin z več kot 26 dnevnimi migranti in več kot 20% priseljenimi, so področja najintenzivnejše dnevne migracije, najintenzivnejšega mešanja prebivalstva iz različnih doselitvenih tokov iz vseh smeri, in so bržkone zato tudi področja z ugodnejšo perspektivo nadaljnega

razvoja.

Občina Jesenice spada skoraj v celoti v tip regije z več kot 26 dnevnimi migranti iz vsake katastrske občine in z več kot 20% priseljencev iz področij izven matične občine.

V Občini Tržič je razvita cona katastrskih občin z več kot 26 dnevnimi migranti in več kot 20% priseljenimi na vsem jugozahodnem delu, v severnem hribovitem delu pa imamo cone katastrskih občin z več kot 26 dnevnih migrantov in le z manj kot 20% priseljenih.

Na teritoriju občin Kamnik, Kranj in Škofja Loka se pretrga območje najintenzivnejše mobilnosti prebivalstva, na območju občin Radovljica, Jesenice in Tržič, ter jedra okoli Ljubljane, ki ga tvorijo ljubljanske občine, občina Domžale ter deli občin Vrhnika in Grosuplje.

V občinah Ljubljane ter občinah Domžale, Litija in v vseh občinah v Zasavju: Zagorje ob Savi, Trbovlje, Hrastnik in Laško, ter v občinah Šentjur pri Celju, Celje in Žalec, so se izoblikovali obširni teritoriji katastrskih občin, ki dajejo več kot 26 industrijskih dnevnih migrantov, a imajo več kot 20% priseljenih. Za omenjeno območje Ljubljane, Zasavja ter Savinjske s Šaleško dolino, so značilni ozki pasovi prehodnih ozemelj katastrskih občin, ki oddajajo več kot 26 dnevnih migrantov, a imajo le od 10% do 19,9% doseljenih. Večje sklenjeno območje intenzivne mobilnosti prebivalstva imamo le še na območju Maribora, ter v občinah Slovenj Gradec in Ravne na Koroškem, ter na Koprskem. Tu se je na širših območjih zaposlitvenih krajev izoblikovalo območje katastrskih občin z več kot 26 dnevnimi migranti in več kot 20% priseljenimi.

Na območju Maribora obdaja na vzhodni, severni in severozahodni

strani, ter južno, že na območju občine Slovenska Bistrica, cona območij katastrskih občin, ki dajejo več kot 25 dnevnih migrantov, a je število doseljenih nižje od 20%.

Na območju med Novo Gorico, Tolminom in Ajdovščino ter na območju občine Sežana, prevladujejo tipi katastrskih občin, ki oddajajo več kot 25 dnevnih migrantov, a je delež doseljenih manjši od 20%. Za Novo mesto pa je značilno, da se je že izoblikovalo obsežno gravitacijsko zaledje dnevne migracije industrijske delovne sile, kjer dajejo katastrske občine več kot 25 dnevnih migrantov, a imajo manj kot 10% doseljenih (karta 54). Intenzivna dnevna migracija v občinah Novo mesto, Nova Gorica, Sežana, Kamnik, Kranj, Škofja Loka, kjer je obenem le manjši delež doseljenih, kaže, da se v teh področjih v industrijo vključuje relativno veliko število domačega avtohtonega prebivalstva in da ta področja, zlasti Novo mesto, kljub industrializaciji, doseljevanja prebivalstva niso deležna v znatni meri.

Področja katastrskih občin z manj kot 25 dnevnimi migranti ter z manj kot 10% doseljenimi so omejena na subpanonsko področje severovzhodnega dela Slovenije, ob črti Lenart, Ptuj, Rogatec. Na tem območju, ki predstavlja največje sklenjeno, a gosto poseljeno področje Slovenije, so območja, ki dajejo več kot 25 dnevnih migrantov, omejena na skrajno ozke, izolirane zaplate. Na območju Murske Sobotice imamo na severozahodu obsežno sklenjeno področje, ki ni vključeno v dnevno migracijo delovne sile, doseljenih prebivalcev pa je manj kot 10%. V večini ostalega območja Murske Sobotice dajejo katastrske občine le po nekaj dnevnih migrantov, delež doseljenih pa je večinoma nižji kot 10%. Na večjem delu teritorija občin Lendava, Ljutomer, Ormož, Lenart nastopa tip regionalne mobilnosti, kjer dajejo katastrske občine le po nekaj delavcev in imajo po 10% - 19,9% doseljenih. Na večini teritorija občine Ptuj prevladuje tip migra-

cijske mobilnosti, kjer dajejo posamezni kraji le po nekaj ljudi v dnevno migracijo, doseljenih je pa med stalno naseljenimi prebivalci manj kot 10%. Večina teritorija občin Šmarje pri Jelšah in Brežice spada v tip selitvene mobilnosti, kjer oddaja večina katastrskih občin v obliki dnevne migracije po nekaj delavcev, doseljenih pa je manj kot 20%. Tak tip prevladuje na kraškem svetu Dolenjske in Notranjske, med Novim mestom, Trebnjami, Grosupljem, Cerknico in Ribnico. Na območju kraškega in fliškega hribovitega sveta, med Postojno, Sežano in Ilirsko Bistrico, tržaškega krasa med Gorico, Ajdovščino in Sežano. Značilno je, da na goriških brdih prevladuje tip selitvene mobilnosti z nizkim številom dnevnih migrantov in majhnim številom doseljenih, na hribovju med Idrijo, Škofjo Loko ter Tolminom in Novo Gorico, na zahodnem Štajerskem, pa še na območju občine Mozirje, ter občin Radlje ob Dravi in Dravograd ob avstrijski meji.

V Sloveniji so se po mobilnosti prebivalstva tako po tendencah doseljevanja in oblikovanja gravitacijskih območij dnevne migracije delovne sile, že izrazila in regionalno omejila področja večje privlačnosti, od področij manjše privlačnosti za življenje prebivalstva in gospodarstvo.

Na gospodarsko najbolj razvitem področju osrednje prostorske, gospodarske hrbtenice Slovenije, med Jesenicami, Ljubljano, Celjem, vključno z Zasavjem, ter Mariborom, pa tudi med Mariborom in Ravnami, med Žalcem, Velenjem in Ravnami, se je izoblikovalo območje najintenzivnejše dnevne migracije in intenzivnega doseljevanja prebivalstva. Ob prometnih poteh ter na širših območjih posameznih krajev tega področja imamo cone katastrskih občin, ki dajejo več kot 25 dnevnih migrantov in imajo več kot 20% doseljenih. To obsežno ozemlje obdajajo cone katastrskih občin, ki oddajajo več kot 25 dnevnih migrantov, a so zaradi prometne oddaljenosti od industrijskih krajev in hribovitosti

manj privlačna za poselitev, zato je delež doseljenih tod manjši. Na vsem tem obsežnem, gospodarsko aktivnem prostoru Slovenije, se prepletata iz kmečkega poklica preslojen avtohtoni tip dnevnega migranta z alohtonim tipom dnevnega migranta, ki se je razvil iz vrst doseljenega prebivalstva.

Za subpanonski del Slovenije: Pomurje, Dravsko polje, vzhodni del Kozjanskega, Spodnje Zasavje, kraško Dolenjsko, Notranjsko in Primorsko, ter za predalpsko hribovje med Idrijo in Tolminom, pa je značilno, da imajo majhen delež doseljenih in zelo šibko razvita območja dnevne migracije. Na tem področju so izjema le okolica Novega mesta, Koprščina in okolica Nove Gorice, kjer se oblikujejo jedra intenzivnejše dnevne migracije z večjo doselitvijo prebivalstva. To področje je gospodarsko labilno, prometno oddaljeno od industrijskih krajev, z majhnim številom delovnih mest v neagrarnih dejavnostih, slabo razvitim šolstvom, ter zato tudi področje trajnega izseljevanja v razvite dele Slovenije, pa tudi v inozemstvo.

ZAKLJUČKI IN POGLED V BODOČNOST

Preučevanje mobilnosti prebivalstva v Sloveniji je sestavni del širšega preučevanja demogeografskega razvoja Slovenije. Mobilnost prebivalstva je eden od temeljnih problemov demogeografskega razvoja, zato tudi element regionalnega razvoja. Preučevanje je hkrati tudi prispevek k osvetlitvi procesa razkroja stare agrarne klasične strukture in uveljavljanja nove, industrijske. Mobilnost prebivalstva je v regionalnih raziskavah za potrebe programiranja regionalnega razvoja temeljne važnosti. Človek je v moderni industrijski družbi dinamičen in se v težnji po izboljšanju svojega socialnega položaja, premika v prosteru, ter koncentrira na določenih področjih. Vrednost prirodnih in družbenih pogojev za priselitev prebivalstva se z uveljavljanjem industrijske tehnologije v Sloveniji zelo hitro menja, s tem pa se tudi prebivalstvo premika proti določenim področjem, ki mu nudijo zaželjene, izboljšane pogoje za življenje.

Naše raziskave so bile usmerjene prav k iskanju odgovora, katera področja so za poselitev prebivalstva privlačna, in katera ne morejo nuditi človeku zaželenih življenjskih pogojev. Preučevanje dnevne migracije ter drugih oblik selitve prebivalstva v njihovi medsebojni povezanosti in v povezanosti teh s prostorom, so nam za zastavljena vprašanja dala nekatere odgovore in hkrati postavila tudi nova vprašanja.

V Sloveniji spremljata v procesu razkroja stare klasične agrarne in oblikovanja nove, industrijske strukture, dve komponenti; na eni strani imamo v subpanonskem področju še faze procesa manjšanja agrarne prenaseljenosti, na drugi strani pa, v starih že razvitih industrijskih področjih, proces prestrukturiranja iz ene v drugo urbano strukturo. Obe komponenti spremlja

dinamika selitvene mobilnosti prebivalstva in je zato prav v tej fazi razvoja, kot ga doživljamo v Sloveniji, mobilnost prebivalstva dober indikator za ocenjevanje tega razvoja in odkrivanje različnih tendenc po posameznih področjih.

Populacijska eksplozija agrarno prenaseljenih področij z drobno posestno strukturo nenehno sprošča in povečuje število manj kvalificirane in nezaposlene delovne sile, zato se morajo iz takih področij kot je naše, subpanonsko področje, v veliki meri ti viški delovne sile poiskati delo v inozemstvu. V starih industrijskih področjih pa opuščanje določenega energetskega vira ali surovin kot je premog, ali automatizacija industrije, stalno sprošča določene viške delovne sile, ki si mora iskati zaposlitev v drugi dejavnosti v istem ali pa v sosednjem kraju, od kraja nekdanje zaposlitve, ali si pa mora iskati delo v drugi regiji, odnosno v inozemstvu. Nove zaposlitve v oddaljenem področju v Sloveniji ali v inozemstvu, pa prožijo nove oblike in smeri selitvene mobilnosti prebivalstva.

Ekonomski razvoj, ki je povezan z razkrojem klasične agrarne družbe, vse do končnega razkroja in do oblikovanja nove, industrijske strukture, nenehno povečuje število delovne sile, ki išče zaposlitve. Ta pritisk na delovna mesta se širi v horizontalni smeri, od zaposlitvenih krajev na periferijo, vse do tlejš, dokler se gravitacijsko območje dnevne migracije ne razširi do skrajne, prometno geografske meje zunanjega roba gravitacijskega območja dnevne migracije delovne sile. S širjenjem gravitacijskih dnevnih migracij delovne sile industrijskih krajev, se stopnjuje težnja po zaposlitvi vse, v kmetijstvu slabo zaposlene delovne sile. Vse bolj teži k zaposlitvi tudi žena. Zahteve po kvaliteti delovnih mest so v prvi fazi širjenja gravitacijskega območja delovne sile v agrarnem zaledju skromne in se zastavlja vprašanje zgolj zaposlitve. Z uveljavljanjem šolstva in kulture se pa kmečka delovna sila, ki se

vključuje v neagrarne poklice, ne zadovoljuje zgolj s pridobitvijo zaposlitve, temveč stalno rastejo zahteve po kvaliteti delovnega mesta, kar je izraženo z dohodkom in delovnimi pogoji.

Z našimi raziskavami smo skušali osvetliti razmerje med strukturo razpoložljive delovne sile in strukturo delovnih mest, ki jih nudi naše gospodarstvo. Že v raziskavah razvoja mešane delavsko-kmečke strukture, so se odpirala vprašanja, kje in v katerih področjih je prestrukturiranje kmečkega prebivalstva že prešlo zgornjo potrebno mejo zapuščanja zemlje. Saj ta proces predstavlja osnovo za selitveno mobilnost kmečkega prebivalstva. Podrobne raziskave bodo bržkone pokazale, da je v nekaterih področjih prešlo kmečko prebivalstvo v druge poklice in dnevno migrira iz svojega kmečkega doma v industrijski kraj, ali pa se je taka delovna sila izselila v gospodarsko bolj dinamična področja Slovenije, ali pa v prevelikem številu v inozemstvo.

Analiza strukture industrijskih krajev, občin ali področij po številu in rasti delovnih mest, strukturi industrijskih panog, nam je pokazala, da se širijo gravitacijska območja dnevne migracije delovne sile in povečuje število krajev, ki oddajajo industrijsko delovno silo v prav vseh področjih. V tistih, kjer število delovnih mest raste, pa tudi tistih, kjer število delovnih mest stagnira. Kažejo se tendence nazadovanja deleža v industrijskih krajih prebivajočih ter večanja števila dnevnih migrantov. Vse večje število ženske delovne sile med migranti pa kaže, na vse večjo težnjo ženske po zaposlitvi. Na splošno moremo ugotoviti, da del v industriji zaposlenega prebivalstva, zlasti tistega, ki prebiva v samih zaposlitvenih krajih ali njihovi bližini, teži k menjavi poklica, iz industrijske v terciarno dejavnost. Industrija si mora vedno in na novo iskati delovno silo iz bolj oddaljenih hribovskih področij. Menjava

poklica prebivalstva iz sekundarne v terciarno dejavnost je normalen pojav preraščanja primarne, v terciarno civilizacijo. Vprašanje nastaja, v kakšni meri je ta proces skladen in kateri del Slovenije že prehaja v to fazo oblikovanja terciarne civilizacije.

Naše raziskave so pokazale, da se približujejo fazi skladnejšega oblikovanja terciarne civilizacije najobširnejšega področja okoli Ljubljane, v manj obširnih področjih pa na območju Celjske kotline, Maribora in Nove Gorice ter Koprščine. V teh področjih je pogoj skladnejšega razvoja večja razvejanost industrije, po panogah, koncentracija delovnih mest in industrijskih krajev, hitrejša rast delovnih mest različnih profilov, tako za visokokvalificirane kot srednje in nižje kvalificirane, ter za moško in žensko delovno silo. Območje Ljubljane z ljubljanskimi občinami in Domžalami je že med leti 1951 in 1961 kazalo skladen razvoj v rasti zaposlenih moških in žensk, tistih, ki prebivajo v kraju zaposlitve in tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve. Zraščanje tega področja v zaključeno urbano regijo se kaže tudi v vse večji izmenjavi delovne sile med industrijskimi kraji ter z vse intenzivnejšim prepletanjem tokov dnevne migracije delovne sile v industrijskih krajih. V vseh ostalih naštetih področjih: na Koprskem, na območju Nove Gorice, Celja in Maribora, se pa za skladnejši razvoj oblikovanja terciarne civilizacije, povsod kaže slaba lastnost enostranske razvitosti industrije, kar moti ravnotežje v zaposlovanju prirodnega prirastka odraslega prebivalstva, moške in ženske delovne sile različnih poklicev in starosti iz samih industrijskih krajev ali njihovih gravitacijskih območij.

2
Ta skladnost razvoja kaže v lokalnem pogledu pozitivne tendence na področju občine Radovljica, zelo velike motnje pa zlasti v zastajanju rasti delovnih mest, ki so še poleg tega enostranskega profila, v občinah železarskih Jesenic in rudarskega Zasavja.

Primer zastajanja ter enostranske rasti delovnih mest ženske delovne sile, predstavlja Murska Sobota. Jesenice na primer morajo iskati svojo delovno silo kljub počasni rasti delovnih mest, v zelo oddaljenih hribovitih področjih, pa tudi drugih območjih; Murska Sobota pa s počasno rastjo odpira delovna mesta ženskam zelo ozkega gravitacijskega območja. Razvoj Jesenic in Zasavja sili k iskanju dela v inozemstvu delovno silo različnih kvalifikacij, Murska Sobota pa k sezonskemu izseljevanju kmečke poklicno preslojene delovne sile.

Naloga regionalnega plana bo, izdelati zasnovo skladnejšega razvoja industrije različnih panog po posameznih področjih, saj bo sicer enostranska zaposlitev posameznih družinskih članov v industrijskih krajih z monostrukturno silila k izselitvam, nov prirodni prirastek pa tudi že zaposlene delavce.

Neskladnost med željami in možnostmi za zaposlitev prebivalstva je pojav, če izvzamemo območja Ljubljane, Koprščine, Kranja, Radovljice in Nove Gorice, vseh ostalih delov Slovenije. Zato, v kolikor ne bomo zboljšali zaposlitvene strukture manj razvitih področij, moramo računati s povečanim pritiskom sezonskega zaposlovanja v inozemstvu. Ugodne možnosti za zaposlitev prebivalstva v inozemstvu pa nam lahko odvzamejo delovno silo tudi prekomerno. Tako se bo prekomernemu preslojevanju prebivalstva iz kmečkih poklicev, pridružilo še prekomerno zaposlovanje neagrarnega prebivalstva v inozemstvu.

Naše raziskave so pokazale, da moremo slovensko ozemlje deliti na območja intenzivne doselitve, ki so identična z območji intenzivne dnevne migracije delovne sile, ter območja odseljevanja, ki so identična področjem s slabo in monostrukturno razvito industrijo.

Področja intenzivne doselitve in področja intenzivne migracije delovne sile se združujejo v obsežen kompleks med seboj združenih

industrializiranih področij Gorenjske, z območjem Ljubljane, Zasavja, Savinjske doline, območje med Mariborom in Celjem ter med Žalcem in Velenjem.

Omembe vredna jedra doselitve ali intenzivne dnevne migracije pa predstavlja le še Koprščina ter v nekoliko bolj skromnem obsegu še območje Nove Gorice in Novega mesta.

Obsežno področje severovzhodne Slovenije, vzhodno od Lenarta in Ptuja, z obsežnimi Slovenskimi goricami, Halozami in Pomurjem, predstavlja agrarno, še vedno prenaseljeno področje z nerazvito industrijo in drugimi neagrarnimi gospodarskimi panogami, ki pospešeno sproščajo agrarno prebivalstvo za neagrarne poklice, ki si morajo iskati zaposlitve v inozemstvu.

Področja Dolenjske in Notranjske ter primorskih kraških področij so prav tako agrarna, toda v veliki meri že izpraznjena, zato ta področja ne sproščajo več delovne sile v tako velikem številu kot subpanonska področja, in tudi to dajejo v inozemstvu v zelo neznatnem številu.

Podroben študij porekla prebivalstva za leto 1961 pa je pokazal tudi, da so vsa obmejna področja subpanonske Slovenije in Istre, deležna doseljevanja iz sosednje Hrvatske.

Na mnoga vprašanja, ki so se nam ob raziskavi odprla in zastavila, bomo pa lahko odgovorili z analizo mehanične rasti prebivalstva ter analizami strukture prebivalstva, ki nam bodo lahko osnova za regionalizacijo Slovenije po strukturi prebivalstva ter osnova za kompleksno regionalizacijo po tipih demogeografskega razvoja Slovenije.

S E Z N A M K A R T

1. Industrijski centri 1951. Delež zaposlenih po panogah industrijske dejavnosti
2. Industrijski centri 1961. Delež zaposlenih v panogah industrijske dejavnosti
3. Industrijski centri in kraji po številu zaposlenih in po panogah industrijske dejavnosti leta 1966
- 4-27. Karte razporeditve posameznih industrijskih panog po Sloveniji
28. Industrijski centri 1951. Razmerje med zaposlenci, stanujočimi v kraju zaposlitve in izven kraja zaposlitve.
29. Industrijski centri 1961. Razmerje med zaposlenci, stanujočimi v kraju zaposlitve in izven kraja zaposlitve
30. Industrijski centri 1951. Delež moške in ženske delovne sile
31. Industrijski centri 1961. Delež moške in ženske delovne sile
32. Priliv delovne sile v tovarno glinice in aluminija Kidričevo leta 1951.
33. Priliv delovne sile v tovarno glinice in aluminija Kidričevo leta 1961.
34. Priliv delovne sile v Litostroj leta 1951
35. Priliv delovne sile v Litostroj leta 1961
36. Priliv delovne sile v tovarno "Sava" leta 1951
37. Priliv delovne sile v tovarno "Sava" leta 1961
38. Priliv delovne sile v železarno Jesenice leta 1951
39. Priliv delovne sile v železarno Jesenice leta 1961
40. Priliv delovne sile v cinkarno Celje leta 1951
41. Priliv delovne sile v cinkarno Celje leta 1961

42. Priliv delovne sile v MTT leta 1951
43. Priliv delovne sile v MTT leta 1961
44. Priliv delovne sile v TAM leta 1951
45. Priliv delovne sile v TAM leta 1961
46. Gravitacijska območja industrijskih centrov glede na dnevno migracijo delovne sile leta 1961
47. Dnevna migracija industrijske delovne sile v SRS po intenziteti leta 1961 in dinamiki med leti 1951 in 1961
48. Bruto migracije na 1000 prebivalcev v občinah Slovenije leta 1966
49. Saldo selitev prebivalstva v občinah Slovenije v razdobju 1962-1966
50. Saldo selitev prebivalstva v občinah Slovenije leta 1966
51. Število sezonskih delavcev v tujini na 1000 prebivalcev v občinah Slovenije leta 1968
52. Poreklo prebivalstva Slovenije leta 1961 po kraju rojstva
53. Poreklo prebivalstva Slovenije leta 1961 po kraju rojstva
54. Regionalna diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva leta 1961.

S E Z N A M T A B E L

(med tekstom)

1. Število in odstotki zaposlenih in obratov po velikostnih skupinah industrijskih obratov v Sloveniji leta 1951 in 1961 - za stranjo 32 ✓
2. Panoge industrijskih krajev po številu in deležih zaposlenih od skupnega števila zaposlenih, po številu krajev in obratov, v katerih panoga nastopa leta 1951 in 1961 ter gibanje števila zaposlenih v posameznih panogah, števila krajev, v katerih panoga nastopa in števila obratov - za str. 34 ✓
3. Struktura industrijskih obratov po panogah industrijskih dejavnosti in velikosti industrijskih obratov leta 1951 in 1961. - za str. 36 ✓
4. Število zaposlenih v skupinah obratov v industrijskih krajih in občinah Slovenije leta 1961 - za str. 36 ✓
5. Število industrijskih panog v industrijskih krajih in občinah leta 1951 in 1961 - za str. 37
6. Število in odstotek krajev po občinah, ki zalagajo industrijske kraje z delovno silo leta 1951 in 1961 - za str. 37 ✓
7. Industrijski kraji v občinah Slovenije leta 1951, 1961 in 1966 - za str. 38 ✓
8. Gibanje skupnega števila ter ločeno po spolu zaposlencev, stanujočih v industrijskem centru in izven njega, od leta 1951 do 1961 - za str. 55
9. Industrijski kraji po občinah Slovenije leta 1951 in 1961 (Skupno število zaposlenih po spolu ter gibanje med letoma 1951 in 1961) - za str. 55 ✓

10. Razmerje med številom industrijskih zaposlencev, stanujočih v kraju zaposlitve in izven njega leta 1951 in 1961 v občinah Slovenije - za str. 61 ✓
11. Delež moških in žensk, zaposlenih v industriji leta 1951 in 1961 in rast moških in žensk med leti 1951 in 1961 - za str. 62
12. Industrijski kraji v občinah SRS po skupnem številu zaposlencev, številu stanujočih izven centra ter številu zaposlenih, ki jih industrijski center oddaja za leto 1951 in 1961 ter gibanje števila med letoma 1951 in 1961 - za str. 54 ✓
13. Dnevna migracija delovne sile v nekatera tipična industrijska podjetja Slovenije za leti 1951 in 1951 - za str. 74 ✓
14. Selitve prebivalstva v občinah Slovenije v letih 1962, 1963, 1964, 1965 in 1966 - za str. 90 ✓
15. Število sezonskih zaposlencev v tujini na 1000 prebivalcev v občinah Slovenije leta 1968 - za str. 93. ✓
16. Prebivalstvo po kraju odselitve v občinah SRS v letu 1961 - za str. 96. *presele* ✓

TABELE V PRILOGI:

- a) Število zaposlenih v industriji po naseljih v okviru občin SRS za leti 1951 in 1961.
- b) Število zaposlenih v industrijskih krajih Slovenije ločeno po naseljih, od koder zaposlenci dnevno potujejo na delo za leti 1951 in 1961.
- c) Struktura industrije industrijskih krajev Slovenije po panogah industrijske dejavnosti s številom zaposlenih za leti 1951 in 1961.